

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE
ERMENİ FAALİYETLERİ
(1914-1917)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep KURT

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Haluk SELVİ

OCAK – 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE
ERMENİ FAALİYETLERİ
(1914-1917)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep KURT

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

“Bu tez 21/01/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Başarılı	
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN	Başarılı	
Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ	Başarılı	

	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Zeynep Kurt
Öğrenci Numarası	:	Y166012104
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih
Enstitü Bilim Dalı	:	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri (1914-1917)
Benzerlik Oranı	:	%9
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
 25/12/2019 İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
..../201.. İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Haluk SELVİ		
Tarih: 25/12/2019		
İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri (1914-1917) başlıklı çalışmamızın sıkıntılı olan tüm süreçlerinde benden tecrübelerini ve yardımını esirgemeyen, akademik kişiliğiyle kendisini her zaman örnek aldığım danışman hocam Prof. Dr. Haluk SELVİ'ye tüm içtenliğimle saygılarımı ve şükranlarımı sunarım. Katkılarından dolayı tez jürim Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN'e ve Hocam Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim sevgili aileme de maddi ve manevi tüm katkılarından dolayı şükranlarımı sunarım.

Zeynep Kurt

25/01/2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM I: OSMANLI DEVLETİ-ABD İLİŞKİLERİ VE BU İLİŞKİLERDE

ERMENİLERİN ROLÜ	4
------------------------	---

1.1. Osmanlı Devleti İle ABD Arasındaki İlk İlişkiler	4
---	---

1.1.1. Ticari Faaliyetler	4
---------------------------------	---

1.1.2. Misyonerlik Faaliyetleri.....	7
--------------------------------------	---

1.3. Tabiiyet Sorunu.....	16
---------------------------	----

1.4. ABD’de İlk Ermeni Örgütleri ve Osmanlı Devleti’ne Bakış Açıları	20
--	----

1.4.1. Ermeni Komiteleri ve Propaganda Faaliyetleri.....	23
--	----

BÖLÜM II: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ABD’DE ERMENİ

FAALİYETLERİ	33
--------------------	----

2.1. Savaş Öncesinde Osmanlı Devleti ve Ermeni Sorunu	33
---	----

2.2. Savaş ve ABD’de Propaganda	36
---------------------------------------	----

2.3. Osmanlı Devleti’nin Savaşa Girmesi ve ABD’deki Ermenilerin Tutumu	41
--	----

2.4. Sevk ve İskân Kararı ve Sonuçları	44
--	----

2.5. Sevk ve İskân Kararı’nın ABD’deki Yankıları	54
--	----

2.5.1. Savaş Başladığında ABD Kamuoyu ve Ermeniler	54
--	----

2.5.2. Sevk ve İskân Kararı’nın ABD Basınındaki Yankıları.....	56
--	----

2.5.3. İngiltere’nin ABD Kamuoyuna Etkileri.....	64
--	----

2.5.4. Almanya’nın ABD Kamuoyuna Etkileri	68
---	----

2.5.5. ABD’de Ermenilerle İlgili Yapılan Mitingler, Toplantılar	71
---	----

2.6. ABD İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau’nun Çalışmaları	75
--	----

2.7. Morgenthau’nun ABD’deki Faaliyetleri	81
---	----

2.8. Savaş Sırasında Amerika’nın Yardım Faaliyetleri.....	87
---	----

BÖLÜM III: OSMANLI DEVLETİ’NİN PROPAGANDA FAALİYETLERİNE

KARŞI ALDIĞI ÖNLEMLER	96
3.1. Basınla İlgili Çalışmalar.....	96
3.2. Misyonerlere Yönelik Çalışmalar	102
3.3. Osmanlı Devleti Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey’in Çalışmaları.....	109
3.4. Diğer Önemli Çalışmalar	114
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	119
EKLER	130
ÖZGEÇMİŞ.....	144

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BEO.	: Babıali Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Osmanlı Arşivi
BŞK.	: Mâbeyn Başkitâbeti
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH.	: Dâhiliye Nezareti
Ed.	: Editör
EUM.	: Emniyet-i Umumiye
Haz.	: Hazırlayan
HR.	: Hariciye Nezareti
İBB.	: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi
İD.	: İdare Tasnifi
İ. HUS.	: İrade-i Hususi
İ. MBH.	: İrade-i Mabeyn-i Hümayun
İ. UM. EK.	: İrade-i Umumiye Belgeleri Ermeni Kataloğu
KLU.	: Kalem-i Umumi
KMS.	: Kalem-i Mahsus Müdiriyeti
LVZ.	: Levazım Kalemi
MEM.	: Memurin
MF.	: Maarif Nezareti

MKT.	: Mektubî Kalemi
MTK.	: Muhaberât ve Tensikât Müdüriyeti Belgeleri
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
No	: Numara
s.	: Sayfa
SN. THR.	: Sicill-i Nüfus İdâre-i Umumiyesi Tahrirat Kalemi
ss.	: Sayfadan Sayfaya
SSM.	: Seyrû Sefer Kalemi
SYS.	: Siyasi Kısım
Şb.	: Şube
ŞFR.	: Şifre Kalemi
TKM.	: Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve diğerleri
VRK.	: Evrak Kalemi
Y. A. HUS.	: Yıldız Sadâret-i Hususî Maruzat Evrakı
Y. MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y. PRK.	: Yıldız Perakende Evrakı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yıllara Göre Amerika'ya Göç Eden Ermeni Sayısı.....13

Tablo 2: Sevk Edilen Ermenilerin Yaklaşık Olarak Sayısı.....51

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	X	Doktora	
Tezin Başlığı: Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri (1914-1917)			
Tezin Yazarı: Zeynep KURT		Danışman: Prof. Dr. Haluk SELVİ	
Kabul Tarihi: 21.01.2020		Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) +130 (tez) + 14 (ek)	
Anabilim Dalı: Tarih		Bilim Dalı: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	
1830 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması ile Osmanlı-Amerikan ilişkileri resmiyet kazanmıştır. Özellikle ABD, bu antlaşmadan Osmanlı Devleti'ne göre daha fazla ayrıcalık elde etmiştir. Bu ayrıcalıklardan en önemlileri eğitim ve din alanında olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelmeye başlayan Amerikalı misyonerler, Ermenilerle yakın ilişkiler kurmuş, taraflı olarak gönderdikleri raporlarla Amerikan basınına etkilemeye çalışmışlardır. Misyonerlerin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri ve çeşitli sebepler sonucunda Amerika'ya göç eden Ermeniler, zamanla Amerikan tabiiyetine geçmiş ve kısa sürede orada teşkilatlanmaya başlamışlardır. Özellikle Hınçak ve Taşnak Komitelerinin Amerika'da gerçekleştirdikleri propagandalar, kısa sürede etkisini göstermiş ve Amerikan kamuoyunda Türk ön yargısı oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle bağımsız devlet olma hayallerini gerçeğe dönüştürmek için harekete geçen Komiteci Ermeniler, Osmanlı topraklarında isyan çıkarıp Müslüman halka karşı terör eylemlerinde bulunarak savaş sırasında Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşürmüştür. Osmanlı Devleti de zararlı faaliyetlerin önüne geçmek için 27 Mayıs 1915 tarihinde savaş bölgelerindeki Ermenileri zorunlu göçe tabi tutmuştur. Sevk ve İskân Kararı'nın alınması nedeniyle Birinci Dünya Savaşı'nda Amerika kamuoyunun en önemli gündemi Ermeniler olmuştur. Ermenilerin sevk edilmesi, Amerikalı misyonerlerin Osmanlı topraklarında yarım asırdır gerçekleştirdikleri çalışmaların boşa gitmesi anlamına geldiğinden Amerikan kamuoyu, Ermenilerin katledildiği şeklinde yönlendirilmeye başlanmıştır. İngiltere ve kiliselerin de katkılarıyla "barbar" Türk profili çizilmeye çalışılmış ve bu konuda başarılı olunmuştur. Ermeni Sorunu, propaganda çalışmalarıyla Osmanlı Devleti ile ABD arasında önemli bir faktör haline gelmiştir. Bunda basında yer alan haberlerin büyük katkısı olduğu ifade edilebilir. Bu tez çalışmasında, 1914-1917 yıllarında Amerikan kamuoyundaki propagandaların boyutu ve Osmanlı Devleti'nin yapılan propagandalara karşı aldığı önlemler Osmanlı-ABD ilişkileri çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.			
Anahtar Kelimeler: ABD, Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı, , Sevk ve İskân, Propaganda			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	X	Ph.D.	
Title of Thesis: Armenian Activities in the United States (1914-1917)			
Author of Thesis: Zeynep KURT		Supervisor: Prof. Dr. Haluk SELVİ	
Accepted Date: 21.01.2020		Number of Pages: viii (pre text) + 130 (main text) + 14 (app.)	
Department: History		Subfield: History of Turkish Republic	
Ottoman-American relations became official with the Trade Agreement signed in 1830. In particular, the United States has obtained more privileges from this agreement than the Ottoman Empire. The most important of these privileges has been in the field of education and religion. American missionaries who began to come to Ottoman territory in the 19th century, tried to influence the American press with their biased reports by establishing close relations with the Armenians. The Armenians, who emigrated to the United States as a result of the activities of the missionaries in the Ottoman Empire and various reasons, gradually became American nationality and began to organize there in a short time. In particular, the propaganda carried out by the Hınçak and Tashnak Committees in America has had an effect in a short time and Turkish prejudice has been established in the American public. The Committee Armenians, who acted to make their dreams of an independent state a reality when the Ottoman Empire entered the First World War, rebelled on Ottoman territory and committed acts of terror against the Muslim population during the war. It put the Ottoman Empire in a difficult position. To prevent harmful activities, the Ottoman Empire forced Armenians in the war zones to migrating on May 27, 1915. Armenians became the most important agenda of the American public opinion during the First World War due to the decision of the Dispatch and Settlement. Since the dispatch of Armenians meant that the work carried out by American missionaries on Ottoman soil for half a century was vained, the American public began to be directed as the slaughter of Armenians. With the contributions of England and churches, the “barbarian” Turkish profile was tried to be drawn and successful in this regard. Armenian Question has become an important factor between the Ottoman Empire and the United States through their propaganda efforts. It can be stated that the press reports in this have contributed greatly. In this thesis study, the size of the propaganda in the American public in 1914-1917 and the measures taken by the Ottoman State against the propaganda were examined within the framework of Ottoman-USA relations.			
Keywords: USA, Armenians, First World War, Dispatch and Settlement, Propaganda			

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı, dünyada gerçekleşen en büyük ilk savaş olması, insanlık üzerinde derin izler bırakması ve etkilerinin uzun vadede devam etmesi nedeniyle dünya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Propaganda, ilk kez bu savaşta etkin bir şekilde kullanılmış, propaganda aracı olarak da özellikle gazeteler ön plana çıkmıştır. Söz konusu savaşta Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri'nin emperyalist çıkarları doğrultusunda toprakları paylaşılmak istenen bir devlet olması nedeniyle en çok propagandaya maruz kalan devlet olmuştur.

1915 yılında Ermenilerin zorunlu olarak göç ettirilmesi, özellikle İngiltere'ye aradığı fırsatı vermiştir. İngiltere, tarafsız olan Amerika Birleşik Devletleri'ni kendi tarafına çekmek için “Türklerin Ermenileri katlettikleri” yönünde yaptığı propagandalarla etkilemeye çalışmıştır. Yapılan propagandalara başta misyonerler olmak üzere Ermeni komiteleri, kiliseler ve Büyükelçi Morgenthau'nun çalışmalarının ciddi anlamda katkı sağladığı ifade edilebilir. Osmanlı Devleti'ne karşı bu unsurların etkisiyle Amerikan basınında Ermeniler ve faaliyetlerine geniş ölçüde yer verilmiş ve Ermeniler, Amerikan kamuoyunda sürekli gündemde tutulan bir mesele haline getirilmiştir. Osmanlı Devleti de yapılan propagandalar karşısında önemli addedilebilecek önlemler alma yoluna gitmiştir.

Çalışmanın Konusu

Bu tez çalışması kapsamında, Ermenilerin 1914-1917 yıllarında ABD'deki faaliyetleri incelenecektir. Bu doğrultuda, birinci bölüm “Osmanlı Devleti-ABD İlişkileri ve Bu İlişkilerde Ermenilerin Rolü”, ikinci bölüm “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında ABD'de Ermeni Faaliyetleri” üçüncü bölüm ise “Osmanlı Devleti'nin Propaganda Faaliyetlerine Karşı Aldığı Önlemler” olmak üzere üç ana başlık etrafında toplanacaktır. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti ile ABD ilişkilerinin nasıl başladığı, Ermenilerin Amerika'ya hangi sebeplerle göç ettikleri, Amerika'daki Ermenilerin nasıl teşkilatlandıkları ifade edilecektir. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişi ile Osmanlı Devleti ile ABD'deki Ermenilerin nasıl tutum sergiledikleri, savaşta Amerikan basınında Ermeni propagandasının nasıl gerçekleştiği ve bu propagandalarda etkili olan

unsurlar hakkında bilgi verilecektir. Son bölümde ise Osmanlı Devleti'nin propagandalara karşı aldığı önlemler ele alınacaktır.

Çalışmanın Önemi

Ermeni Meselesi, geçmişte Osmanlı Devleti'ni etkilediği gibi bugün de Türkiye Cumhuriyeti'ni etkileyen güncel bir mesele olarak her yıl büyük devletler tarafından gündeme getirilmeye devam etmektedir. 1915 yılında Sevk ve İskân Kararı'nın alınmasıyla Batı basınında Ermenilere yönelik katliam yapıldığı yönündeki iddialar, bugün de aynı düzlemde devam etmektedir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti, herhangi bir katliam ya da soykırım yapılmadığını her fırsatta uluslararası alanda ifade etmektedir. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı sürdürülmeye devam eden yanlış propagandalar karşısında toplumların dönemin kaynakları ışığında bilgilendirilmesi gerekli görülmüştür. Özellikle Amerika Senatosu'nun son dönemde sözde soykırım tasarısını kabul etmesi bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Son olarak Amerika'daki Ermeni faaliyetleri daha önce araştırılan bir konu olmasına rağmen 1914-1917 yıllarına ait özel bir çalışma yapılmaması, bu alanda çalışma yapılmasını önemli kılmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, 1914-1917 yıllarında Ermeniler üzerinden Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen propagandaların boyutunun belgeler ışığında gösterilmesi amaçlanmaktadır. Bu hususta; "İlk Osmanlı-Amerikan ilişkileri ve Amerika'ya ilk Ermeni göçleri nasıl başladı, Amerika'ya giden Ermeniler nasıl örgütlendi, Amerika'da Ermeni propagandası nasıl başladı, Osmanlı Devleti yapılan propagandalara yönelik ne gibi tedbirler aldı?" vb. sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

1914-1917 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ermenilerin yürüttükleri faaliyetlerin incelendiği bu çalışmada tarihi araştırmalarda başvuru olan tespit, tasnif, tahlil ve terkip yöntemleri kullanılmıştır.

Araştırma konusunun belirlenmesinin ardından konu ile ilgili yazılı kaynaklar arşiv, veri tabanı, kütüphane ve literatür taramaları yapılarak tespit edilmiştir. Çalışmanın temel kaynağı; Osmanlı Arşivi'nin farklı tasniflerindeki belgeler başta olmak üzere Batı

basınındaki en çok okunan gazetelerin çalışmayla ilgili haberleri olmuştur. Bu doğrultuda tüm Osmanlıca belgeler Osmanlı Arşivi'nden sağlanarak Latin harflerine, İngilizce belgeler ise ilgili veri tabanlarından sağlanarak Türkçeye aktarılmıştır. Daha sonra araştırma konusuyla ilgili elde edilen diğer kaynaklar bir araya getirilerek bilgi fişleri hazırlanmış, oluşturulan tez planı doğrultusunda tüm bilgiler konularına göre kronolojik sıralama göz önünde bulundurularak tasnif edilmiştir. Tasnif sürecinin ardından eldeki tüm veriler tahlil edilerek terkip aşamasından geçirilmiştir. Böylece yazım süreci gerçekleştirilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bölümlerin kaleme alınmasında mümkün olduğu kadar müdahale edilemeden bilgiler ve haberler aktarılmıştır. Çalışmanın temeli propaganda eylemleri olduğu için belgeler ve haberler titizlikle incelenmeye gayret edilmiştir.

BÖLÜM I: OSMANLI DEVLETİ-ABD İLİŞKİLERİ VE BU İLİŞKİLERDE ERMENİLERİN ROLÜ

1.1. Osmanlı Devleti İle ABD Arasındaki İlk İlişkiler

1.1.1. Ticari Faaliyetler

Amerika'daki on üç koloni, İngiltere'ye karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesinin sonunda, 1783'te Amerika Birleşik Devletleri adıyla bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Kurulan bu yeni devlet, siyasi açıdan güçlü bir devlet olarak ayakta durabilmek için ekonomisini güçlendirmesi gerektiği bilinciyle önceliğini ticari faaliyetlere vermiştir. ABD'nin Osmanlı Devleti'ne olan ilgisi, sadece onun stratejik ve jeopolitik konumundan kaynaklanmıyordu;¹ daha bağımsızlık mücadelesi sırasında iktisadi ürünlerin tanıtımı kamuoyunda yer alıyor, Osmanlı mamulleri ve “İzmir inciri” tanıtılarak ticaret ön plana çıkıyordu. Bu sebeple, iki ülke arasındaki ilk ilişkilerin temeli, ABD'nin ekonomi politikasından kaynaklanan ticari faaliyetlere dayanıyordu. Bu doğrultuda ABD ticaret gemileri, bağımsız bir devlet olduktan sonra okyanuslara açılıyordu.²

1785 yılında Amerikalı tüccarlar, iki devlet arasında henüz herhangi bir antlaşma olmadığı için İngiliz Levant Şirketi'nin koruması altında Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret yapmaya başlamıştır. İngilizlerin Amerikalılara tahsis ettiği bu iş birliği ile Amerikalı tüccarın malları üzerindeki vergilere ve Levant Şirketi'nin Osmanlı Hükümeti'nden yıllar içinde güvence altına aldığı diğer ticari haklara indirimli fiyat uygulanmıştır. Fakat 1811 yılında Levant Şirketi söz konusu iş birliğine son verince, Amerikalı tüccarlar aniden ürünlerinin kârını düşüren gümrük vergisi ödemekle karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Hükümeti'ne yapılan başvuru üzerine, gümrük vergilerini Fransızların ödediği seviyeye indiren özel bir düzenleme yapılmış, 1830 yılında Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşması yapılana kadar Amerikan ticari ilişkileri bu temelde sürdürülmüştür.³

¹ Nurdan Şafak, **Osmanlı-Amerikan İlişkileri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2003, s. 10.

² Bilal Şimşir, “Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine”, **Avrasya İncelemeleri Merkezi**, Ankara, 2018, s. 1.

³ Alan Bursley Shaw, **American Policy and Attitudes Towards Turkey (1922-1927)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The American University, Washington, D. C., 1968, s. 7-8.

Osmanlı savaş gemilerinin 1827 Navarin Deniz Muharebesi'nde İngiliz, Fransız ve Ruslar tarafından ateşe verilmesi ve 1828-1829 yıllarında meydana gelen savaşta Rusya'nın galip gelmesi, Osmanlı Devleti'nin ciddi şekilde yıpranmasına neden olmuştur. Söz konusu savaşların ilk Osmanlı-Amerika ilişkilerinin resmi olarak başlamasını tetiklediği ifade edilebilir. Çünkü meydana gelen savaşların neticesinde Osmanlı Devleti'nin yakılan savaş gemilerini yeniden yapma ve uluslararası alanda dostluk kurma ihtiyacı doğmuştur.⁴ Bu durumun ABD'nin Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması yapması için sağlam bir zemin oluşturduğu söylenebilir.

7 Mayıs 1830 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Ticaret Antlaşması imzalanmış ve antlaşmanın birinci maddesinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin “en ziyade müsaadeye mazhar” olan dost devlet konumunda olduğu resmen beyan edilmiştir. Dokuz maddeden oluşan antlaşmanın ikinci maddesinde iki ülke için gerekli olan yerlerde konsolos ve konsolos temsilcilerinin atanacağı belirtilmiştir.⁵ Daha önce İzmir limanına gelen “Woodmas and Offley Amerikan Şirketi” hissedarlarından olan David Offley, ticari işlerle birlikte İzmir'de bir Amerikan Konsolosu gibi çalışmaya başlamıştır. Fakat Osmanlı Devleti, iki ülke arasında resmi ilişki temeli olmamasından dolayı Offley'in konsolosluk görevini yok saymıştır.⁶ Taraflar arasında imzalanan antlaşmanın ikinci maddesiyle ilişkilerin resmileştiği görülmektedir.

Ticaret Antlaşması'nın üçüncü maddesi ise, Osmanlı Devleti'nde Amerikalı tüccara verilen tek taraflı ayrıcalıktır. Bu maddede, Osmanlı Devleti'ne ticari amaçla gelen Amerikalılar ile simsarlarına, hangi millet ve devletten olduğuna bakılmaksızın hiçbir şekilde engel olunmayacağı açıkça bildirilmiştir. Antlaşmanın dördüncü maddesi de Türkçe ve İngilizce metinlerinde farklılık gösterdiği için taraflar arasında farklı yorumlanmıştır. Türkçe metinde; eğer Osmanlı vatandaşı ile Amerikan vatandaşı arasında herhangi bir davalık durum meydana gelirse resmi bir çevirmen vasıtasıyla dava yürütülebilecek, dava sonucunda Amerikan vatandaşı suçlu bulunursa cezası bağlı bulundukları konsolos veya elçilikleri vasıtasıyla tespit edilecekti. Söz konusu anlaşma

⁴ Yavuz Güler, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, Haziran 2005, s. 232-233.

⁵ Akdes Nimet Kurat, “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları”, **Tarih Araştırmaları**, C. 5, Sayı: 8, Ankara, 1967, s. 331-332.

⁶ Şimşir, “Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine”, s. 2.

maddesinin İngilizce metninde ise; Amerikan vatandaşlarının yalnızca bağlı bulundukları konsoloslukları veya elçilikleri aracılığı ile yargılanabilecekleri kaydedilmişti.⁷

Bu hususta anlaşmanın üçüncü maddesindeki simsarları, Osmanlı Devleti'nin liman şehirlerinde bulunan Amerikalı tüccarlar ile ortak çalışan komisyoncular olarak tanımlayabiliriz. Esas olarak simsarlık işini Rumlar görmekteydi. Fakat Yunanların 1821'de Mora'da başlattıkları isyan hareketi üzerine Rumların hatırı sayılır çoğunluğu Yunanistan'a gitmiştir, bu durum da Osmanlı Devleti'nde Rumlara karşı güven sorunu oluşmuştur. Rumların gitmesiyle simsarlık işindeki eksikliği Ermeniler tamamlamış, böylece Osmanlı Ermenileri ile Amerikalı tüccarlar arasındaki ilk temaslar başlamıştır. Ticari faaliyetlerin başlaması ile zengin olan Ermeni simsarlar, Amerika'da ticaret üzerine iş yerleri kurmaya başlamış, tabiiyet değiştirerek Amerikan vatandaşı bile olmuşlardır.⁸ Kısacası Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin, daha önceden Avrupalı tüccarlarla olan ilişkisine 1830 Ticaret Antlaşması ile birlikte artık Amerikalı tüccar kesimi de eklenmiştir. Böylece Osmanlı Ermenilerinin ticaretle uğraşan kesimi söz konusu anlaşmanın üçüncü maddesi ile birlikte Amerika'yı keşfetmeye başlamıştır.⁹

Amerika Birleşik Devletleri, 1830 Ticaret Antlaşması'nın maddeleri arasında yedinci maddeye daha fazla yönelmiş, zira bu maddedeki hüküm ile birlikte bağımsız olduğundan beri siyaseten güttüğü ekonomi politikası için önemli bir adım atma imkânına sahip olmuştur. Söz konusu maddede Amerika, Karadeniz'e geçiş yapabilme ayrıcalığını elde etmiştir.¹⁰ Görüldüğü üzere 1830 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması, Osmanlı Devleti'nden ziyade Amerika Birleşik Devletleri'nin daha kârlı çıktığı bir antlaşma olmuştur.

1830 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması'nın süresi 1855 yılında dolunca yeni bir antlaşma yapılması için taraflar arasında müzakereler başlamıştır. Osmanlı Devleti, yeni yapılacak anlaşmada 1830 yılında imzaladığı anlaşmaya göre kendi lehinde daha iyi hükümler olmasını isterken Amerika Birleşik Devletleri de 1830 yılında imzaladığı

⁷ Çağrı Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 124-125.

⁸ Celal Öney, "Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD'nin Rolü Nasıl Başlamıştır?", **History Studies**, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, s. 230.

⁹ Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", s. 4.

¹⁰ Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, s. 125.

anlaşma ile kazandığı imtiyazları sürdürmek istemiştir. Yapılan müzakereler neticesinde 13 Şubat 1862 tarihinde ikinci Ticaret Antlaşması imzalanmıştır.¹¹

1862 Ticaret Antlaşması'nın birinci maddesi oldukça önem arz etmektedir. Çünkü 1830 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması'nın özellikle "tabiiyet" ve "yargılamalara" dair maddeleri değiştirilmeden aynen yürürlükte kalmayı sürdürmüştür. 1862 Antlaşması'nın önem arz eden diğer maddesi ise ikinci maddesi olmuştur. İkinci maddeye göre, Amerikan vatandaşları Osmanlı topraklarında istedikleri yerde alışveriş yapabilecekti. Diğer taraftan Osmanlı Devleti ise söz konusu antlaşmanın Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarına sağladığı imtiyazların aynı zamanda kendi vatandaşlarına da sağlanması için on dokuzuncu maddede önemli bir adım atmıştır. Buna göre: Osmanlı vatandaşları Amerika'ya ticaret amaçlı gittikleri zaman Amerika'nın "en ziyade müsaadeye mazhar olan millet" konumuna koyduğu devlet vatandaşlarının sahip oldukları imtiyazlardan istifade edecekleri açıkça beyan edilmiştir.¹² 1884 yılında Osmanlı Devleti, 1862 yılında imzaladığı Ticaret Antlaşması'nı feshetmiştir. Bunun sonucunda, ticari ilişkilerde 1830'da imzalanan ilk Ticaret Antlaşması'na göre hareket edilmeye devam edilmiştir. 1870'li yıllarda hem ABD hem de Osmanlı Devleti karşılıklı olarak yapılan ithalat ve ihracat hacminde gözle görülür bir artış yakalamıştır.¹³

Birinci Dünya Savaşı başladığında her iki ülke arasındaki ticari ilişkiler, bu antlaşmalar üzerinden devam etmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimler bu anlaşmaların sağladığı haklardan geniş ölçüde istifade edebilmiştir. Ayrıca bu ilişkiler, iktisadi ve askeri yönden daha güçlü olan ABD için Osmanlı Devleti'ne göre daha büyük avantajlar sağlamıştır. Bu avantajların en önemli boyutu eğitim ve din alanında olmuştur.

1.1.2. Misyonerlik Faaliyetleri

İki ülke arasında ticaretle başlayan ilişkilerin misyoner faaliyetleri ile sürdürüldüğü ifade edilebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1812 yılında Amerikan Board'ın (American Board of Commissioners For Foreign Missions) oluşturulması ile söz konusu

¹¹ Adem Kara, "Osmanlı Devleti-ABD Ticari İlişkileri", **Akademik İncelemeler**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2006, s. 40.

¹² Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, s. 168-169.

¹³ Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri", s. 235.

kuruluş, farklı dinlere mensup olanlar için hedefledikleri faaliyetleri örgütlemeye başlamıştır.¹⁴ Bu kuruluşun öncelikli hedefi, Protestanlığı Osmanlı Devleti'ndeki Yahudiler ve Müslümanlar arasında yaymaktır.¹⁵ Ancak Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar üzerinde bu tür çalışmaların yapılmasının yasak olması ve Müslümanların kolay kolay din değiştirme eğilimi göstermemesi onları Hristiyan toplumlara yönlendirmiştir. Osmanlı Devleti coğrafyasında yaşayan Ermenilerin sosyal ve iktisadi açıdan bu çalışmalara ilgi duyması, Protestan faaliyetlerinin hız kazanmasında etkili olmuş ve bu durum Amerikan Board'ın çalışma sahasını hatırı sayılır derecede büyütmiştir.¹⁶ 1860 yılına gelindiğinde misyonerlerin çalışma sahası öylesine gelişme göstermiştir ki Anadolu'da Batı Türkiye, Merkez Türkiye ve Doğu Türkiye olmak üzere üç ayrı görev bölgesi kurulmuştur.¹⁷

Amerikalı misyonerlerin Ermeniler üzerinden Osmanlı Devleti'nde yaptığı çalışmalar arasında özellikle basın ve yayın faaliyetleri önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmalar, Osmanlı Devleti'nde eğitim araçları üzerinden olurken ABD kamuoyunda kitaplar ve gazeteler aracılığı ile olmuştur. Misyonerler, Osmanlı Ermenilerini kendi dinlerine ısıtırmak için eğitimi bir araç olarak seçmişler, bu faaliyetlere kaynak sağlamak için de ABD kamuoyunda yoğun bir çalışma içerisine girmişlerdir. Amerikalı misyonerler Osmanlı Ermenileri ile yakın ilişkiler kurduktan sonra topladıkları tüm bilgileri raporlayıp Amerikan basını ile paylaşmışlardır. Böyle davranarak misyonerler, ABD kamuoyundan maddi destek sağlamayı, kiliselerde din etrafında bütünleşmeyi hedeflemişlerdir. Misyonerlerin bölgede rahat bir şekilde hareket etmelerinin arkasında hem ABD kamuoyu hem de Amerikan elçilikleri yer almıştır. Hatta bu elçiler, Anadolu'daki bazı valilerin misyoner faaliyetlerine zorluk çıkardıkları için azledilmelerini dahi sağlamışlardır.¹⁸

¹⁴ Haluk Selvi-Kurtuluş Demirkol, "Osmanlı Devleti'nde Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlarının Hukuku ve Karşılaşılan Bazı Problemler", **History Studies**, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 331.

¹⁵ James L. Barton, **Türkiye'de Gündoğumu**, Çeviren: Zekeriya Başkal, İstanbul, 2010, s. 25.

¹⁶ Selvi-Demirkol, "Osmanlı Devleti'nde Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlarının Hukuku", s. 331.

¹⁷ Robert Mirak, **Torn Between Two Lands Armenians in America- 1890 to World War I**, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, 1983, s. 24.

¹⁸ İsmail Köse, "ABD'li Misyonerlerin 1830-1917 Yılları Arasında Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin İki Ülke Diplomatik İlişkilerine Etkisine Genel Bir Bakış", **Tarihte Türkler ve Ermeniler-Ermeni Nüfusu Kilisesi ve Misyonerlik**, Cilt: 8, Ed.: Mehmet Metin Hülügü-Musa Şaşmaz, vd., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 149.

Osmanlı Devleti, misyonerlerin zararlı yayınlarının önüne geçmek için Amerika ve Avrupa'dan ithal edilen yayınların sıkı bir denetime tabi tutulmasını sağlamış, bu denetimden sonra sınırları içerisine sokulmasına müsaade edileceğini diplomatik temsilciler vasıtasıyla ilgili makamlara bildirmiştir. Misyonerler bu durumdan rahatsız olsalar da taviz verilmemiştir.¹⁹ Misyonerlerin Osmanlı Devleti aleyhine gazetelerde yazılar neşretmeleri özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde zirveye ulaşmış, Ermenilerin öldürüldüğünü ya da çok ağır şartlar altında yaşadıklarını yazmışlardır. Osmanlı Devleti bu yayınlara elindeki imkânlar çerçevesinde cevap vermeye çalışarak²⁰ Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlanan gazeteleri ve beyannameleri günü gününe takip etmiş, bunlar içinde "Osmanlı Devleti, saray ve padişah" aleyhinde bulunan nüshalarının Osmanlı topraklarına girişini ve haberlerin herhangi bir gazetede yayımlanmasını, vilayetlere dağıtılmasını yasaklamıştır.²¹ Osmanlı Devleti, Amerika Hükümeti nezdinde basında aleyhinde çıkan yazılar konusunda teşebbüste bulunduğu özgürlük ve sansürün yasak olduğu cevabını almıştır.²²

1836 yılında, Amerikan Board'ın Osmanlı Devleti'nde görevli misyoner sayısı 41'e ulaşmıştır. Faaliyetlerin genişlemesiyle birlikte her yıl misyoner sayılarında gözle görülür derecede yükselme olmuş ve 1861 yılına gelindiğinde Amerika'dan Osmanlı Devleti'ne gönderilen misyoner sayısı 125'e yükselmiştir. Bu durum, Osmanlı topraklarında kurulan kilise ve misyoner okullarının sayı bakımından gittikçe çoğaldığını da göstermektedir. 1860'lı yıllardan sonra Osmanlı Devleti'nde tıpkı Amerika'daki üniversiteler gibi profesyonel eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır.²³ Açılan okullar arasında; "İstanbul'da Robert Koleji (1862), Beyrut'ta Beyrut Üniversitesi (1864), İstanbul'da Amerikan Kız Koleji (1873), Antep'te Merkezi Türkiye Koleji (1876), Harput'ta Fırat Koleji (1878), Maraş'ta Merkezi Türkiye Kız Koleji (1882), Merzifon'da Anadolu Koleji (1886), Tarsus'ta Paul Enstitüsü (1888) ve İzmir'de Uluslararası Kolej (1891)" eğitim vermeye başlayan önemli misyoner

¹⁹ Köse, "ABD'li Misyonerlerin 1830-1917 Yılları Arasında Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri", s. 150.

²⁰ Örnek bir propaganda yazısı ve cevabı için bkz. BOA, Y. A. HUS. 396/104; Misyoner George P. Knapp'ın 31 Mart 1899 tarihli The Washington Post'taki yazısı. Misyonerlerden George Knapp ve ailesinin Bitlis'teki faaliyetleri ve Osmanlı-ABD ilişkilerine etkileri ile ilgili olarak bkz. Haluk Selvi, "Amerikalı Misyoner George P. Knapp ve Bitlis'te Ermeni Olayları (1893-1896)", **TTK Ermeni Ayaklanmaları (1894-1909) Sempozyumu**, Ankara, 2014, ss. 201-220.

²¹ BOA, MF. MKT. 561/2; 348/27; 564/8; 576/29; BOA, DH. MKT. 2549/11; 2550/119.

²² BOA, Y. PRK. HR. 20/68.

²³ Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, s. 190-191.

kuruluşlarıdır. Amerika'dan Osmanlı Devleti'ne gelen misyonerler, 1891 yılına gelindiğinde toplamda 9 profesyonel eğitim kurumunun çalışmasını sağlamışlardır ve içlerinden beşinin neredeyse tüm öğrencilerini Ermeniler oluşturmuştur.²⁴

Ermenilerin Amerikan okullarına ilgi göstermesinin başlıca sebepleri arasında din faktörünün yanında 1789 yılında Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesinin yayılması, modernleşme ile birlikte verilen eğitim ve öğretim kalitesinin ön plana çıkması yer almaktadır. Ayrıca, maddi durumu kötü olan ailelerden çocukları için herhangi bir ücret istenilmemesi, eğitim masraflarının okul tarafından karşılanması, gerektiği takdirde öğrenciye burs olanaklarının sağlanması Ermenilerin bu okullara karşı ilgi göstermelerinin diğer sebepleri arasındadır.²⁵

Zamanla misyonerlerin açtıkları kolejlerde okuyan Ermeni öğrenciler arasında daha fazla eğitim alma düşüncesi ortaya çıkmış ve bu amaçla Ermeni öğrenciler, anavatanlarından ayrılarak Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmeye istekli hale gelmişlerdir.²⁶ Misyonerler Amerika Birleşik Devletleri'ne eğitim için giden Ermeni öğrencilerin eğitimlerini tamamladıktan sonra tekrar Osmanlı Devleti'ne geri dönmelerini ve misyoner kurumlarında çalışmalarını beklemekteydiler. Ancak onların bu beklentileri hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Çünkü Amerika'ya gönderilen öğrencilerin çoğu, beklenenin aksine geri dönmeyip Amerika'da kendilerine yeni bir hayat kurmuşlardır.²⁷

Netice itibariyle ticaret ile başlayan ilk Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin, misyonerlerin Ermeniler nezdinde yaptıkları faaliyetlerle sürdürüldüğü ve bununla bağlantılı olarak Ermenilerin Amerika'ya göç etmelerinde doğrudan etkili oldukları görülmektedir.

1.2. Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya Ermeni Göçü ve Dönüş Sorunu

Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilk ilişkilerde ön plana çıkan olgu, ticaret ve misyonerlik olsa da kısa süre sonra bu çalışmaların başka bir hale evrildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde bulunan ABD etkisi, kısa süre sonra yerini ABD'de bulunan Osmanlı kökenli etkiye bırakmıştır diyebiliriz. ABD kamuoyundaki

²⁴ Selvi-Demirkol, "Osmanlı Devleti'nde Amerika Vatandaşlarının Hukuku", s. 331.

²⁵ Şafak, **Osmanlı-Amerikan İlişkileri**, s. 175-176.

²⁶ Mirak, **Torn Between Two Lands Armenians in America**, s. 26.

²⁷ Selvi-Demirkol, "Osmanlı Devleti'nde Amerika Vatandaşlarının Hukuku", s. 331-332.

bu etki Ermenilerin ABD macerası ile ilgilidir. Amerika Birleşik Devletleri'ne göçen ve orada her alanda faaliyete başlayan Ermenilerin çalışmaları, iki devlet arasındaki ilişkilerde önemli bir faktör olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında da ABD kamuoyunun en önemli konusu olan Ermenilerin bu ülkeye gidişleri ve ilk yapılanmaları önem arz etmektedir.

Osmanlı Ermenilerinin Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmeleri 19. yüzyılda başlamış ve bu göçün çeşitli sebepleri olmuştur. Bu sebepler arasında, Amerikalı misyonierlerin Osmanlı Devleti'nde yürüttükleri çalışmalar başta gelmektedir. 1831 yılında Amerikan Board'ın Müslümanlar arasında din propagandası yapmaları başarısızlıkla sonuçlanınca dikkatler Osmanlı Devleti'nde yaşayan diğer unsurlara çevrilmiştir. Bu unsurlar arasında Ermeniler ve Bulgarlar ön sırada yer almıştır. Bulgarların ve Ermenilerin bu sırada yaşadıkları siyasi ve iktisadi gelişmelerin bu durumda etkisi olduğu söylenebilir. Misyonierler, ilk ve orta dereceli okullarda Protestanlaştırdıkları Ermenileri, 1840'lardan itibaren yüksek din eğitimi almaya teşvik ederek cesaretlendirmişler ve Massachusetts'deki Andover İlahiyat Fakültesi'ne göndermişlerdir. Ermeni öğrenciler, din dışında, tıp veya dış hekimliği alanlarında da Amerika'daki kolej ve üniversitelerde yüksek eğitimlerini tamamlamak istemişlerdir. İstanbul Robert Koleji'nin kuruluşuna öncülük eden isimlerden Cyrus Hamlin de genç erkekleri modern endüstri metotları alanında kendi kurumunda ve Amerika'daki teknik eğitim okullarında eğitim almaya cesaretlendirmiştir.²⁸

Amerikalı misyonierlerin bu yöndeki çalışmaları etkisini göstermiş ve Amerika Birleşik Devletleri'ne Ermeni göçü artmıştır. 1890-1894 yıllarında toplam otuz beş ile kırk arasında Ermeni öğrenci Yale, Princeton, Union, Andover, Amherst, Winsconsin, Oberlin, New York ve Clark üniversitelerine kayıt olmuştur.²⁹ Fakat bu öğrencilerin önemli bir kısmı orada kalmayı tercih etmiş, misyonierlerin beklentisinin tersine kendi ülkelerine geri dönenlerin sayısı beklentinin oldukça altında kalmıştır.³⁰ Eğitim amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne giden Ermeni öğrencilerin, ilerleyen yıllarda oluşacak Ermeni topluluğunun bir başlangıcı olduğunu ifade edebiliriz.

²⁸ Mirak, *Torn Between Two Lands Armenians in America*, s. 36-37.

²⁹ Aram Serkis Yeretzian, *A History Of Armneian Immigration To America With Special Reference To Conditions In Los Angeles*, Sociology University of Southern California, 1923, s. 22-23.

³⁰ Recep Karacakaya, "Amerika Birleşik Devletleri ve Ermeni Meselesi (1890-1900)", *Tarih*, Sayı: 46 (2007), İstanbul, 2009, s. 87.

Ermeni öğrencilerin ardından Amerika'ya göç eden diğer Ermeni kesimi, İstanbul'dan ticari faaliyetlerini genişletmek için New York ve Chicago'ya gelen genç tüccar grubu olmuştur.³¹ 1830 Ticaret Antlaşması'ndan sonra Amerika'ya göç eden bu Ermeni kesiminin eğitim seviyelerinin Amerika'ya eğitim amacıyla gelenlerle karşılaştırıldığında daha düşük olduğu ifade edilebilir. En belirgin nitelikleri ise aşırı derecede "Türk nefreti"ne sahip olmaları ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Müslümanlara karşı terör faaliyetleri gerçekleştirmiş olmalarıdır. Hatta bu tüccar kesiminin Amerika'da yapmış olduğu propaganda çalışmaları, 1886'da Amerika Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Kırmızı Kitap'a da etki etmiştir.³²

19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Osmanlı Devleti'nden Amerika Birleşik Devletleri'ne göç edenlerin neredeyse tamamı, bekâr, maddi durumları iyi olmayan ve Yeni Dünya'nın tarım olanaklarından istifade etmek için giden köylüler olmuştur.³³ Zanaatkâr ve esnaf sınıfı da söz konusu köylü sınıfı ile aynı süre zarfında, Osmanlı Devleti'nin savaşlar nedeniyle içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan kurtulmak amacıyla Amerika'ya göç etmiştir. Söz konusu kesimlerin ilk göçü Mamuretülaziz (Elazığ) Ovası'ndan başlamıştır. Göçün buradan başlamasının sebepleri ise 1852 yılından beri Amerikalı misyonerlerin Doğu Türkiye'yi faaliyet odağına koyması ve buradaki Ermeni nüfusunun diğer bölgelere kıyasla iktisadi yönden kötü durumda olmasıdır.³⁴

Osmanlı Devleti'nden Amerika Birleşik Devletleri'ne göçün bir diğer nedeni de 1880'li yıllarda Amerika'daki göçmenlerin Osmanlı Devleti'ndeki evlerine gönderdiği mektuplar ve paraların etkisidir. Osmanlı topraklarındaki Ermenilerin Amerika'ya göç eden arkadaşları ve akrabaları tarafından yazılan binlerce mektup, buradaki Ermenilere macera sevgisi ve "Amerika heyecanı"nın bulaşıcı bir hastalık gibi aşlamış ve bu mektuplar, Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni nüfusunun her köy ve kasabasına hatta

³¹ Mirak, **Torn Between Two Land Armenians in America**, s. 36.

³² Şenol Kantarcı, **Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi**, İstanbul, 2011, s. 104.

³³ Haluk Selvi, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri", T.C. Marmara Üniversitesi Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri, <http://turksandarmenians.mar.marmara.edu.tr/tr/amerika-birlesik-devletlerinde-ermeni-faaliyetleri/> Erişim Tarihi: 19.12.2019.

³⁴ Mirak, **Torn Between Two Lands Armenians in America**, s. 40-41.

köylülerin evlerine kadar ulaşmıştır. Bunun sonucunda binlerce Ermeni Türkiye’den Amerika’ya akın etmiştir.³⁵

Kısacası Osmanlı Ermenilerinin Amerika Birleşik Devletleri’ne göç etme sebeplerini; misyonerlerin faaliyetleri sonucunda öğrencilerin Amerika’daki eğitim olanaklarından istifade etmek istemesi, genç Ermenilerin ticaret yapmak istemesi, zanaatkâr, esnaf ve köylü Ermeni zümresinin Amerika’daki fırsatlardan yararlanmak istemeleri ve Amerika’ya göç eden Ermenilerin Osmanlı Devleti’ndeki aile ve arkadaşlarına gönderdikleri mektupların Osmanlı Ermenileri üzerinde “Amerika heyecanı” etkisi oluşturması şeklinde özetleyebiliriz.

Bu sebepler çerçevesinde Amerika’ya göç eden Ermeni sayısı tablodaki gibidir:

Tablo 1: Yıllara Göre Amerika’ya Göç Eden Ermeni Sayısı³⁶

Yıl	Amerika’ya Göç Eden Ermeni Sayısı
1890-1900	Yaklaşık: 12.000
1908	3.300
1910	5.500
1913	9.355

Diğer taraftan, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti de Amerikan tabiiyetine girecek kişilerin Osmanlı Devleti’ne geri dönmelerine izin vermeyeceğini, Amerika’nın izni olmadan geri dönenlerin ise Amerikan tabiiyetinden çıkarılacaklarını ve bunun sonucunda söz konusu kişilerin her iki tabiiyetten mahrum kalacaklarını Amerika’nın İstanbul Sefiri Leishman’a bildirmiştir.³⁷

1899-1909 yılları arasında İstanbul’da görev yapan, Türklere ve Osmanlı Padişahı’na yakınlık duyduğunu belirten Amerika’nın İstanbul Sefiri Leishman’ın Ermenilerin faaliyetleri konusunda yaptığı açıklama önemlidir. Leishman, II. Meşrutiyet’in

³⁵ Oshagan Minassian, **A History of the Armenian Holy Apostolic Orthodox Church in the United States (1888-1944)**, Yayınlanmamış Teoloji Doktora Tezi, Boston University School of Theology, Boston, 1974, s. 40-41.

³⁶ “Birinci Dünya Savaşı arifesinde Amerika’daki Ermeni nüfusu 50 bini aşmıştır” Şimşir, “Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine”, s. 34; Öney, “Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD’nin Rolü”, s. 234; Nedim İpek, “Anadolu’dan Amerika’ya Ermeni Göçü”, **OTAM/Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Sayı: 6, Ankara, 1995, s. 263-264.

³⁷ BOA, İ. HUS. 132/96, lef. 3.

ilanından sonra Amerika'nın himayesinden istifade ederek İstanbul'a gelen ve zararlı faaliyetler sürdürmek isteyen Ermenilerin neredeyse tamamının himayelerini sildirek pasaportlarını dahi vermediğini ifade etmiştir. Ayrıca Ermenilerin Amerika gazetelerinde Osmanlı Hükümeti aleyhinde makaleler yazmalarına hiçbir şekilde itimadı olmadığını ve bu gruhun kötülüklerini ve gerçek hallerini anlattırdığını ifade etmiştir. Ermenilerin bozguncu olduklarını belirterek zabıtalara onları dikkatlice gözetlemeleri için gerek eski Sadrazam Said Paşa ve gerekse Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya gizlice söylemiştir.³⁸

Bu arada gazetelerde içyüzü bilinmeyen bazı müesseseler, Osmanlı vatandaşlarının Amerika, Kanada gibi ülkelere gitmeleri için teşvik edici haberler yayımlamışlardır.³⁹ Amerika, Kanada ve Avustralya'nın Sydney şehrinde bulunan Vemenyok (?) Limited Şirketi, Osmanlı Devleti'nden Amerika, Kanada ve Arjantin'e sözde para kazanmak için yalancı vaatlerle gidecek iyi niyetli kişileri, Galata'daki Amerikan Seyahat Şirketi'ne yönlendirerek bu insanların iyi niyetlerini suiistimal etmişlerdir. Üstelik Amerikan Göç Kanunu'nca gerekli nitelikleri sağlamayanların kabul edilmeyip İngiltere limanlarına çıkarılarak perişan halde oldukları Londra ve Fiume Şehbenderliğinden Hariciye Nezaretinin bilgisine sunulmuştur. Bu durum karşısında mağdur olan insanların, Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi konusunda harekete geçilmiştir. Hak etmedikleri duruma tekrar düşmemeleri için Dâhiliye Nezaretince ilgili vilayetlere gönderilen yazıda, insanların bu gibi gazete haberlerine itimat etmemeleri, aksi takdirde zararın kendilerine olacağı yönünde bilgilendirilmiştir. Ayrıca bu tür haberlerin yayımlanmasına fırsat verilmemesi için önlem alınmıştır.⁴⁰

Bir taraftan insanlar gazete haberlerinde boş vaatlerle kandırılırken, diğer taraftan Amerika'ya gitmek isteyen bazı gayrimüslimlerin, ülkeye girişlerini kolaylaştırmak için yalan ifadelerde bulundukları istihbaratı Amerika Sefareti tarafından alınmıştır. Bu sorunun Hariciye Nezareti tarafından çözümü için, 1914 yılında yalan ifade veren kişilerin Amerika Göç Kanunu hakkında hüküm ve şartları bilmeleri gerektiği ve yalan ifadenin tespiti durumunda, Amerika'dan ihraç edilmeleri tehlikesine dahi maruz

³⁸ BOA, Y. PRK. BŞK. 79/116, lef. 1.

³⁹ İlgili haber örneği için bkz.: **Ek 1: BOA**, DH. İD. 11/9, lef. 22.

⁴⁰ BOA, DH. İD. 11/9, lef. 22, 24, 26, 28, 29.

kalacakları bilgisinin verilerek ifadelerinin doğru olarak alınması için ricada bulunulmuştur. Bu bilgi Dâhiliye Nezareti tarafından ilgili birimlere gönderilmiştir.⁴¹

Tanzimat ile birlikte, özellikle İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti dâhilinde seyahat etmek serbestti. Fakat yabancı bir ülkeye gidecek kişilerin pasaport gösterme zorunluluğu vardı. Askerlik görevini yerine getirenler, yurt dışına çıkarken pasaportla birlikte ayrıca askerlikle ilişkisi olmadığına dair redif dairelerinden aldıkları belgeyi göstermek zorundaydı. Askerlik görevini yerine getirmeyenlerin ise ülkeden çıkış yapmaları yasaklanmıştı. Bir grup Osmanlı tebaasına mensup kişinin, Samsun, Giresun, Mersin ve İskenderun iskelelerindeki polis memurlarına rüşvet teklif ederek Amerika'ya kaçma teşebbüsünde bulundukları iddia edilmişti. Özellikle Samsun iskelesi polis komiseri olan Mustafa Efendi'nin, Otacı Murtaza adlı şahısla Amerika'ya firarı kolaylaştırdığı bilgisi, Boston Şehbenderliğinden Hariciye Nezaretine yazılan tahriratta bildirilerek gerekli vilayetlere gönderilmiştir. Söz konusu şahıslar hakkında tahkikat yapılmasına karar verilmiş ve sonunda Mustafa Efendi isminde bir komiserin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca rüşvet mukabili hiç kimsenin ülke dışına kaçmadıkları, ilgili vilayetlerden Dâhiliye Nezaretine gönderilen tahkikat raporlarından anlaşılmıştır.⁴² Bu durum, yurt dışına bir şekilde çıkmış olan Ermenilerin Osmanlı Devleti'nin idari işleri hakkında yanlış bilgi verdiklerini ve bu tür ifadelerin propaganda amacı taşıdığını da göstermektedir.

Göç meselesi, her yıl Osmanlı Devleti'ni sağlıklı kişilerin varlığından mahrum bırakmıştır. Özellikle de savaş arifesinde Osmanlı Devleti'nin ekonomik gelişimine olumsuz bir etki oluşturması nedeniyle dikkat edilmesi gereken bir konu olarak görülmüştür. Dâhiliye Nezareti bu duruma dikkat çekerek vilayetlerin Amerika'ya gidecek muhacirleri engellemeleri konusunda uyarmıştır.⁴³

Meşrutiyet'in ilanından sonra, Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç eden bazı Osmanlı vatandaşları geri dönmek istemişlerdir. Osmanlı Devleti de bu kişiler hakkında araştırma yaptıktan sonra herhangi bir sakınca görülmeyenleri tabiiyetine tekrar almıştır. Eğimli Yuvakim de 1872 yılında resmi başvuruda bulunarak resmi izinle Amerika

⁴¹ BOA, DH. EUM. MEM 52/59; DH. MB. HPS. M. 16/33, lef. 1-2; DH. EUM MTK. 47/16; DH. EUM. KLU. 1/15.

⁴² BOA, DH. EMN. 60/10.

⁴³ BOA, DH. EUM. LVZ. 25/17, lef. 1.

tabiiyetine geçtiğini, Boston şehrine gidip bir aile kurduğunu ailesiyle birlikte İstanbul'a geri dönmek istediğini bildirmiştir. Fakat söz konusu şahsın on yıl sonra Amerika tabiiyetine geçtiği yapılan tahkikatlar sonucunda anlaşılmış ve sonuç olarak Eğinli Yuvakim ve ailesinin Osmanlı tabiiyetinden çıkarılmasında sıkıntı olmadığına karar verilmiştir.⁴⁴ Bu durumun tam tersi olarak ailelerini arkalarında bırakıp Amerika'ya göç eden bazı Ermeniler, bir süre sonra Harput ve Diyarbakır taraflarında kalan diğer aile fertlerini de yanlarına almak için Amerika Sefirine başvuruda bulunmuşlardır. Amerika Sefareti, Ermenilerin eş ve çocuklarının iznini vermediği takdirde çok sayıda şikâyetle sebebiyet vereceğinden istenilen izni, aile fertlerinin Amerika'ya gittikten sonra bir daha Osmanlı Devleti'ne geri dönmeyeceklerini taahhüt etmeleri koşuluyla vermiştir.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin tam da savaş arifesinde iken Osmanlı topraklarında bulunan misyonerlerin Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek istemeleri üzerine, kolaylık gösterilmesi konusunda sefaretten konsolosa iletildiği bilgisi Halep Valisi Celal Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine telgrafla gönderilmiştir.⁴⁶

Amerika Birleşik Devletleri, başlangıçta göçmen kabul etme konusunda sağlıklı olan herkesi vatandaşlığa kabul etmiştir. Fakat zaman geçtikçe ülkenin göçmen ihtiyacının azalması ile doğru orantılı olarak özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılından itibaren daha seçici davranmış, uygun kriterleri sağlamayanlar kabul edilmeyerek geri gönderilmişlerdir. Bunun üzerine göç etmek isteyenler, Amerika'nın denetimine takılmadan kolaylıkla Amerika'ya gitmek için farklı yollar aramışlardır. Bunun için Güney Amerika'da bulunan Curassou (Küraso) yolunu tercih etmişlerdir. Fakat Amerika'ya göç edenler hakkında geçerli olan şartlar konusunda Küraso'dan gidenlerle doğrudan doğruya Avrupa'dan gidenler arasında hiçbir fark olmadığı, aynı muameleyi gördükleri ve hatta bunun yolu uzatıp daha masraflı hale getirmekten başka bir işe yaramayacağı Hariciye Nezareti tarafından ilgili birimlere iletilmiştir.⁴⁷

1.3. Tabiiyet Sorunu

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında ticaretle başlayan ilk ilişkilerin ardından Amerika'ya açılma fırsatı bulan Ermeniler, zamanla Amerikan tabiiyetine

⁴⁴ BOA, DH. SN. THR. 69/84.

⁴⁵ BOA, Y. MTV. 144/135.

⁴⁶ BOA, DH. ŞFR. 445/83.

⁴⁷ BOA, DH. EUM. MEM. 52/61.

geçmeye başlamışlardır. Özellikle Amerikalı misyonerlerin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri neticesinde Amerika'ya gönderilen, çoğu Protestanlaştırılan Ermenilerin geri dönmeyip Amerika'da kalmaları, Amerikan vatandaşlığına geçenlerin sayısında dikkat çekici bir artış yaşanmasına neden olmuştur. Avrupa'dan Amerika'ya göç edip, Amerikan tebaasına geçenler ile Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç ederek Amerikan tebaası olanlar arasında ciddi bir ayrım söz konusudur. Avrupa'dan Amerika'ya göçmen olarak gidenler, orada vatandaş olma hakkı elde ettiklerinde kendi ülkelerine geri dönmeyip Amerika'da yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Fakat Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göçmen olarak gidenler ise Amerikan tebaası olduktan sonra Osmanlı Devleti'nde Amerikan vatandaşlarının sahip olduğu imtiyazlardan faydalanmak için Osmanlı Devleti'ne geri dönmüşlerdir.⁴⁸ Bunun sebebi Osmanlı tabiiyetinden çıkıp Amerikan tabiiyetine geçenlerin kendi çıkarlarını gözeterek Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakması olabilir.

Tabiiyet değiştiren kişiler, Amerikan konsolosluk ve elçilik makamlarının sağladığı öncelikle, "himaye" -protégé- belgesi alarak geri döndüklerinde Osmanlı yetkilileri ile bir problemle karşılaşmamayı hedeflemişlerdir. İlerleyen süreçte hiçbir şekilde Amerikan tabiiyetinde olmayanlara bile konsoloslar bu belgeleri vermiştir. Taraflar arasında sorun haline gelen bu durum, Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği karşılıklı müzakereler sonucunda, konsoloslukların himaye belgesini vermemesi yönünde mutabakat sağlanması ile çözülmüştür. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika'dan Osmanlı Devleti'ne dönüş yapanların sayısı ciddi anlamda artış göstermiş ve bunun sonucunda konsolos ve elçiler tekrar himaye belgelerini dağıtmışlardır.⁴⁹

Özellikle Ermeniler bu durumu fırsata çevirmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlık Servisi Komisyon Üyesi Fritz Braun, Temsilciler Meclisi'nde yaptığı konuşmasında, Ermenilerin bu konuda nasıl davrandıklarını açıkça ifade etmiştir:

"Vatandaşlık belgelerine (meşru veya gayrimeşru şekilde) sahip olduktan sonra belge sahipleri, Amerikan vatandaşlığının onlara sağladığı himayeye güvenerek - dokunulmazlık ve Amerikan vatandaşlarının vergiye tâbi olmamaları gibi- meydan

⁴⁸ Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, s. 226.

⁴⁹ Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, s. 226-228.

okuma ile Türk yasalarının yasakladığı çeşitli ticaret türlerine giriyor ve çeşitli işlerle uğraşıyorlar.”⁵⁰

Bu durumun Osmanlı Devleti’nin ekonomisini olumsuz yönde etkilediği ifade edilebilir. 1861-1865 yılları zarfında Amerika’da çıkan İç Savaş’ta Osmanlı tabiiyetinden Amerikan tabiiyetine geçenler, askerlik görevlerini yerine getirmek için Amerikan ordusuna destek vermemekle birlikte, Amerika’dan geri döndüklerinde Osmanlı Devleti’nde yaşayan aslen Amerikalı olanlardan bile daha fazla hakka sahip olma yoluna gitmişlerdir. Başlangıçta bu kişilerin hareketleri Osmanlı Devleti’ni huzursuz ederken söz konusu yıllara gelindiğinde bahsedilen sebeplerden dolayı artık Amerika’ya da huzursuzluk vermeye başlamışlardır. Sorunun çözümü için Amerika, Osmanlı Devleti ile tabiiyet anlaşmasının altına imza koymak üzere müzakereler gerçekleştirmeye başlamıştır. Yapılan diplomatik temasların ardından Osmanlı Devleti, tabiiyet anlaşmasını imzalamadan önce bir “vatandaşlık kanunu” hazırlaması gerektiğini ancak söz konusu kanun yürürlüğe girdikten sonra tabiiyet sorununun çözümü için bir anlaşma imzalayabileceklerini bildirmiştir.⁵¹

Nihayetinde Osmanlı Devleti, 1869 yılında “Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi”ni yürürlüğe koymuştur. Kanunnameye göre, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ikamet eden her vatandaş Osmanlı vatandaşı olarak tanınmıştır. Aksi iddiada bulunanların bu iddialarını kanıtlamaları gerekli görülmüş olup farklı bir ülkenin vatandaşlığına geçenlerin Osmanlı vatandaşlığından çıkarılmaları bu kanunla belirlenmiştir. Dahası Osmanlı vatandaşlığından bizzat kendi arzusuyla çıkan ya da devlet tarafından çıkarılanların Osmanlı toprak sınırları içerisine girişlerine de engel konulmuştur.⁵² Kanunnameye göre, devletin resmi izni olmaksızın başka bir ülke vatandaşlığına geçtiğini iddia edenlerin bunu kanıtlamadıkları sürece iddiaları yok sayılmıştır.

Kanunnamede, Osmanlı Devleti’nde ikamet eden her vatandaş Osmanlı vatandaşı olarak tanınırken Amerika’da ise Amerika’ya göç edenlerin vatandaşlık hakkı elde edip vatandaşlık belgesini aldıktan sonra, Osmanlı Devlet sınırları içerisinde hayat

⁵⁰ Mirak, *Torn Between Two Lands Armenians in America*, s. 281.

⁵¹ Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, s. 228-229.

⁵² Ahmet Akter, *Tehcir Öncesi Anadolu’dan Amerika’ya Ermeni Göçü (1834-1915)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 26.

sürdürseler bile kendi vatandaşı olarak sayması taraflar arasında anlaşmazlığa neden olmuştur.⁵³

Taraflar arasında çeşitli görüş ayrılıkları ortaya çıksa da 1873 yılında Amerika Birleşik Devletleri antlaşma için Osmanlı Devleti'ne taslak takdim etmiş, Osmanlı Devleti tarafından ilaveler yapılarak kabul edilmiştir. Amerika'nın sunduğu taslakta; Amerikan vatandaşlığına geçmek için başvuru yapanların başvuruları Osmanlı Devleti tarafından onaylanacak, vatandaşlık değiştiren Osmanlıların, "en az iki yıl" olmak şartıyla Amerika'da kalmaları gerekecekti. Osmanlı Devleti'nin bu taslağa yaptığı ilaveler ise; kişilerin Amerikan vatandaşı olmadan evvel yaptığı suçların Osmanlı Devleti'nin yasalarına göre geçerlilik gösterecekleri Amerikan vatandaşlığına geçtikten sonra kişilerin Osmanlı Devleti'nde kalma süreleri iki yılı geçerse sahip oldukları Amerikan vatandaşlığından çıkarılacakları yönünde olmuştur. Netice itibarıyla 11 Ağustos 1874 tarihinde iki devlet arasında Tabiiyet Antlaşması imzalanmıştır. Fakat antlaşma metni imzalanca bile, Amerika Senatosu'nun itirazlarıyla yeniden anlaşmazlık çıkmış, antlaşma metnini iki tarafın da onaylamamaları sonucunda yürürlüğe girmemiştir.⁵⁴

Anlaşmanın onaylanmamasından dolayı tabiiyet konusunda çeşitli sıkıntılar yaşanmış, Osmanlı Devleti de sorunları çözmek için diplomatik temaslarda bulunmuştur. Zira Amerika'ya kaçıp bir süre orada ikamet ettikten sonra zararlı faaliyetlerde bulunarak Amerika tabiiyetine geçen Ermeniler olmuştur. Bunun üzerine 1893 yılında Osmanlı Devleti'ne geri dönmek isteyen bu gibi Ermenilere, Amerika tarafından pasaport verilse bile Osmanlı Devleti'ne kabul edilmeyecekleri Hariciye Nezareti tarafından İstanbul Amerika Elçiliği'ne bildirilmiştir.⁵⁵

Bütün bunlar dışında Ermenilerin ABD toplumuna kabullerinde de çeşitli sorunlar yaşanmış, onların ahlaki tutumları dışlanmalarına sebep olmuştur. 1909 yılına gelindiğinde artan nativist⁵⁶ korkuların ortasında, Birleşik Devletler Vatandaşlık Bürosu, Ermenilerin vatandaşlığa geçme hakkına şiddetle karşı çıkmıştır. Vatandaşlık Birimi Başkanı Richard Campbell, Ermenilerin "beyaz ırk" olmadığı gerekçesiyle

⁵³ Selvi-Demirkol, "Osmanlı Devleti'nde Amerikan Vatandaşlarının Hukuku", s. 338.

⁵⁴ Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, s. 231, 233-234.

⁵⁵ BOA, BEO. 283/21186, lef. 1.

⁵⁶ "Yerli halkın ülkeye sonradan gelen yabancılardan daha önemli olduğu fikrini destekleme" <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/nativist> Erişim Tarihi: 11.11.2019.

vatandaşlık kabul dilekçelerinin engellenmesini emretmiştir. 1909 Aralık ayında Birleşik Devletler Massachusetts Devre Mahkemesi'nde, Ermenilerin vatandaşlığa kabul dilekçelerinde yasal hakları olduğu tespit edilmiş, on iki sayfalık kararda, mahkemece Ermenilerin “beyaz ya da Kafkas ırkına” ait olduğuna karar verilerek dava kapanmıştır.⁵⁷

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında Tabiiyet Antlaşması'nın onaylanmaması, zaman zaman iki devlet vatandaşlarının durumlarında belirsizlik oluşturmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti üzerinde hem ABD'nin hem de Ermeni komitelerinin baskılarını artırmış, Ermeni komiteleri her türlü çalışmalarında ABD Hükümeti'nin desteğini görmüşlerdir. Birinci Dünya Savaşı başladığı yıllarda tabiiyet meselesi iki ülke arasındaki diğer sorunlar gibi henüz çözülmemiş bir aşamadaydı. ABD kamuoyu için, Osmanlı Devleti dendiğinde ön plana çıkan konunun misyonerler ve bunlara bağlı müesseseler olduğu görülmektedir. Anadolu'da meydana gelen olaylarda misyoner müesseselerinin zarar görmesi ve zararlarının tazmini sorunu, Birinci Dünya Savaşı başladığında tam anlamıyla çözülmemiş bir konuydu. Ayrıca misyoner ile ilgili problemler İkinci Meşrutiyet döneminde de Sultan II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi devam etmiştir. ABD'deki Protestan kiliselerinin Osmanlı Devleti'ne bakış açısı, savaş öncesinde geçen yirmi beş yıl için hiç de iyi değildir. Bu durum Osmanlı Devleti savaşa girdikten ve Ermenilerin sevk ve iskân kararını aldıktan sonra artarak devam edecektir. Misyonerler için savaş ve Ermenilerin sevk, Anadolu'ya yapılan geçen elli yıllık yatırımların boşa gitmesi anlamına gelecektir.

1.4. ABD'de İlk Ermeni Örgütleri ve Osmanlı Devleti'ne Bakış Açıları

18. yüzyılda ABD ile Osmanlı Devleti arasında başlayan ilişkiler, etkisini kısa sürede göstererek Osmanlı topraklarından Amerika'ya Ermeni göçlerinin başlamasına sebep olmuştur. Taşındıkları yeni topraklara adapte olmaya başlayan Ermeniler, kısa süre içerisinde bir takım faaliyetler yürüterek bir şekilde teşkilatlanmaya başlayacaklardır.

Amerika'ya çalışmak ve para kazanmak amacıyla giden işçi Ermenilerin sayısı, 1880 yılına kadar oldukça az sayıdaydı. Bu ilk grup işçiler, “Amerika Heyecanı”na kapılarak, Yeni Dünya'nın fırsatlarını keşfetmek için misyonerler tarafından bir macera ruhu ile

⁵⁷ Mirak, *Torn Between Two Lands Armenians in America*, s. 281-282.

doldurulmuşlardı. Misyonerler, sahiplerini tanıdıkları üretim tesislerinde, Osmanlı Devleti'nden gidecek olan Ermenilere iş imkânı sağlayarak, göç etmelerini teşvik etmişlerdi. Fakat bu işçi Ermeniler, yeni topraklara geldiklerinde bir takım sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Bunlar arasında; artan fiyatlar, acımasız fabrika sömürüsü, etnik önyargılar, beceri eksikliği, İngilizceye yabancılık ve Amerikan toplumunun tuhaf kuralları gibi sıkıntılar yer almaktadır. Genellikle New York, Boston ve Worcester'daki çeşitli fabrikalarda çalışan göçmenlerin neredeyse tamamını bekâr erkekler oluşturmuştur. 1870'li yıllarda bir grup işçi, Amerika'da Ermeni kolonilerinin kurulması gerektiğini düşünmüş ve bu bağlamda Ermeni gazetelerinde, Ermenilerin Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmeye davet eden makaleler bastırmışlardır.⁵⁸

Ermeni işçiler, Osmanlı Devleti'ndeki kendi ırkdaşlarını Amerika'ya göç etmeleri konusunda yapmış oldukları teşvik faaliyetleri yanında onların Yeni Dünya'ya uyum sağlamaları için de faaliyette bulunmuşlardır. 1889'da Fresno'daki Ermeniler, gelenleri vatandaşlığa hazırlamak ve kullanımları için kitap sağlamak amacıyla Ermeni Yabancılar Kulübü'nü⁵⁹ kurmuşlardır. Ayrıca tüberküloz sanatoryumunda önceliğin ülke vatandaşlarına ait olması sebebiyle Rutland'taki Ermenilerin tedaviye kabul edilmemesi üzerine Boston Ermeni Cumhuriyet Kulübü (The Armenian Republican Club of Boston) kurulmuş, kulüp Ermenilere Amerikan vatandaşlığını kabul etmeleri yönünde çağrıda bulunmuştur. 1911'de de Batı Hoboken'den Dr. Bedros Torosian, yeni gelenlere yardımcı olmak için Amerikan vatandaşlığı üzerine bir kitap yayımlayarak; "Bir avukat tutmayın, buna gerek yok" ifadelerini kullanmıştır.⁶⁰

Göçmelerin Amerikan vatandaşı olabilmeleri için İngilizce sınavı gibi bazı engellerden geçmeleri gerekli olduğundan, İngilizce öğrenmeleri için gece okulları açılarak İngilizce ve vatandaşlık eğitimi verilmeye yönelik adımlar atılmıştır. Bu çabalar 1908 yılında Boston'da kurulan Kuzey Amerika Göçmen Vatandaş Birliği (North American Civic League for Immigrants) tarafından desteklenmiştir. 1909 yılına gelindiğinde bu birlik, Ermenice "Amerika Birleşik Devletleri Halkı ve Yasaları", "İngilizce Öğrenme İhtiyacı", "Abraham Lincoln (Büyük Vatandaş)" ve "Vatandaşlığa Kabul" üzerine

⁵⁸ Minassian, *A History of the Armenian Holy Apostolic Orthodox Church in the United States*, s. 35-37.

⁵⁹ "Armenian Foreigners Clup, 1892'de, "yabancı kelimesinin istenmeyen çağrışımından kaçınmak için adını Fresno Ermeni Kütüphanesi Birliği (Fresno Armenian Library Union) olarak değiştirdi." Mirak, *Torn Between Two Lands Armenians in America*, s. 280.

⁶⁰ Mirak, *Torn Between Two Lands Armenians in America*, s. 280.

dersler vermiştir. Dünya Savaşı arifesinde Ermenice vatandaşlık dersleri Haverhill, Lowell, Manchester'daki göçmenlere kadar ulaştırılmıştır.⁶¹

1880'li yıllarda Ermeni göçmenler, Amerika'nın California eyaletindeki Fresno şehrine yerleşmeye başlamıştır. Buradaki tarım olanakları, Shabamarian adlı bir Ermeni tarafından, köylülerini bilgilendirmek amacıyla gönderdiği mektuplarda anlatılmış, 1883 yılında birkaç Ermeni ailenin Osmanlı Devleti'nden Fresno'ya göç etmesine neden olmuştur. Bu Ermeni aileler, güney-batı kesiminden toprak satın almaya başlamış ve kısa sürede Ermeni yerleşimi oluşmaya başlamıştır. 1890'lara kadar her yıl artan sayıda aile bu şehre gelmeye devam etmiştir. 1894'e gelindiğinde ise 360 Ermeni, Fresno kırsalında yaşamını sürdürmüş, yıldan yıla sayıları gözle görülür şekilde artmıştır. Hatta Birinci Dünya Savaşı sonunda bu şehirdeki Ermeni nüfusu yedi bine ulaşmıştır.⁶²

Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya giden Ermenilerin, bir araya gelmeleri ve dini sorumluluklarını yerine getirmek için inşa ettikleri ilk kilise 1880'li yılların sonunda Worcester şehrindeki "Armenian Apostolic Church of Our Savior" olmuştur.⁶³ 1914 yılında, Los Angeles Times Gazetesi'nin bir haberinde, Fresno şehrinde üç Ermeni kilisesi olduğu, Amerika'daki Ermeni Apostolik Kilise Piskoposu Vehouni'nin Los Angeles'ı ziyareti ile burada yaşayan 1.500 Ermeni için yeni bir kilise daha kurulacağı bilgisi verilmiştir.⁶⁴ Bu bilgilerden Ermeni göçmenlerin, göç ettikleri yeni çevrede kendi miraslarını ve dinlerini mümkün olduğunca sürdürmek istedikleri yorumu yapılabilir.

Amerika'ya göç eden Ermeniler hakkında, Amerikalılar arasında önyargılar oluşmuştur. Söz konusu önyargıların bir kısmı, göçmenlerin kendileri tarafından getirilmiştir. Şöyle ki; Ermenilerin yaptıkları her alım-satımda pazarlık yapma adetlerinin olması, üzerine kayıtlı mülkü bulunan Ermenilerin yangın sigortası poliçelerini almak düşüncesi ile sahip oldukları mülkleri ateşe vermeleri, Amerikalıların gözünde onların güvenilir olmadığı önyargısını oluşturmuş ve oradaki varlıkları uzun bir müddet reddedilmiştir.⁶⁵

⁶¹ Mirak, **Torn Between Two Lands Armenians in America**, s. 280-281.

⁶² Yeretizian, **A History Of Armenian Immigration To America**, s. 41-42.

⁶³ Ahmet Akter, "Ermenilerin 'Amerika'sı: Worcester", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı: 29, 2008, s. 51.

⁶⁴ "Leader Of One Hundred Thousand Faithful Here", **Los Angeles Times**, 6 June 1914.

⁶⁵ Adem Kara, "Güney Amerika Kıtasına Göç Eden Osmanlı Ermenileri", **The Journal of Academic Social Science Studies**, V/5, Ekim 2012, s.177.

Amerika’da kaldıkları süre boyunca Ermeniler, tarım bölgelerine kıyasla genellikle sanayi merkezlerinde toplanmış ve neredeyse sadece Ermenilerden oluşan mahallelerde yaşamışlardır. Göçmenler, Amerika’yı yaşayacakları kalıcı bir ülke haline getirmeye ve ekonomik açıdan kendilerini güçlendirmeye karar verdikten sonra, Ermeni ruhunun erozyona uğraması kaçınılmaz olmuştur. Köklerinden ayrılan göçmen ailelerin çocukları için İngilizceden başka bir dil ve Amerika’dan başka bir ülke olmadığını söylemek pek de yanlış sayılmaz. Anavatanlarına hasret kalan göçmenler, çocuklarının kendi etnik geleneklerine karşı duyarsızlığının üstesinden gelememişlerdir.⁶⁶ Bu yüzden “ülkelerinden sürülmüşlük” ve “soykırım ruhu”nun canlı tutulması göçmen Ermeniler için ortak bilincin mayası olmuştur diyebiliriz.

1.4.1. Ermeni Komiteleri ve Propaganda Faaliyetleri

Hınçak ve Taşnak komitelerinin Amerika Birleşik Devletleri’nde teşkilatlanıp kısa sürede faaliyet göstermeleri neticesinde Osmanlı Devleti’ne karşı yürütülen propaganda çalışmaları üst seviyeye ulaşmıştır. Amerika’da yapılan propaganda çalışmalarının yöntemi ve işleyişi aşağıdaki gibidir:

“İlk olarak Anadolu’da zoraki bir olay çıkartılıyor, bunu yerel makamların Ermenileri tutuklaması takip ediyor, orada bulunan din görevlisi olayı patrikliğe, konsolos bağlı olduğu sefire ve bakanlığa, misyoner de bağlı bulunduğu teşkilâta arzu ettiği gazete ve sefaretlere, onlardan da dünya basınına intikal ediyordu. Bu haber bir çığ gibi büyüyordu. Bu aslında Hınçak ve Taşnak cemiyetlerinin nizamnamesinin bir gereği idi.”⁶⁷

1890’da Hınçak Komitesi üyeleri arasında yer alan Nişan Garabedian, Amerika Birleşik Devletleri’ne geldikten sonra art arda düzenlediği toplantılarda, Türklere karşı propaganda yaparak kısa sürede “Boston, Worcester, Lowell, Lawrence” kentlerinde komiteye ait ilk propaganda bürolarını oluşturmuştur. 1891’de ise “Haik” isimli gazete, “Sampad Kaprieliyan” isimli Ermeni komiteci tarafından Amerika’da neşredilerek buradaki Ermeni kitlelerine ulaşmayı hedeflemiştir. Söz konusu gazete Türk karşıtı

⁶⁶ Minassian, *A History of the Armenian Holy Apostolic Orthodox Church in the United States*, s. 52.

⁶⁷ Selvi, “Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeni Faaliyetleri”.

propaganda yapmasının yanında, örgütlenmeleri için Osmanlı Ermenilerini devlete karşı ayaklanmaları konusunda teşvik etmiştir.⁶⁸

Ermeni komitelerinin Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirdikleri propaganda faaliyetlerine önemli katkı sağlayan diğer gazeteler arasında; Hairenik Weekly (1899), Eritassart Halastan (1903), Asbarez Armenian (1908) gazeteleri yer almaktadır. Hairenik Weekly Amerika'da neşredilen ilk Ermenice gazeteler arasındadır. Eritassart Halastan ile Asbarez Armenian gazeteleri ise geniş kitlelere hitap etmesi açısından Amerika'da hem Ermenice hem de İngilizce olarak neşredilen önemli gazeteler arasında yer almaktadır.⁶⁹ Gazeteler aracılığı ile yapılan propaganda çalışmalarında öncelikle Ermenilerin hedeflendiği, ardından tüm Amerika halkının hedef dâhiline alındığı görülmektedir.

Amerika'da gerçekleştirilen propaganda çalışmalarını önlemek için Osmanlı Devleti bir takım çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmalar arasında Amerika'ya göç eden Ermenileri, oraya gönderdiği dedektifler aracılığıyla mümkün olduğunca takip altına alması yer almaktadır. Dedektifler, Amerika'da teşkilatlanmaya başlayan Ermenilerin neredeyse attıkları her adımı takip ederek Ermeni faaliyetleri hakkında önemli bilgiler kayda geçirmişlerdir. Bu bilgiler arasında; Worcester şehrinde Hınçak Partisi ve Ermeni Ulusal Ligi olan iki gizli örgüt olduğu, Ermeni Ulusal Ligi'nin Our Savior Kilisesi'nin rahibi tarafından yönetildiği, örgütlenmek için gerekli istihbaratın kilisenin eski papazı tarafından ilgili yerlere iletildiği, Ermenilerin kendi aralarında para topladıkları bildirilmiştir. Hatta Ermeni liderlerin isimlerinden eşkâllerine kadar tüm ayrıntılar da rapor edilmiştir. Elde edilen raporlar ise elçilikler vasıtasıyla Hariciye Nezaretine iletilmiştir.⁷⁰ Osmanlı Devleti, atmış olduğu bu adımda önemli bilgiler elde etmiş fakat dönem şartları göz önüne alındığında yurt dışına dedektif göndermenin ekonomik açıdan masraflı olması nedeniyle bu işten vazgeçmek zorunda kalmıştır.⁷¹

Amerika'ya göç eden Ermenilerin sayısı 1896'ya gelindiğinde beş bine ulaşmıştır. Bu Ermeniler, komitelerin müdahalesi ile Osmanlı Devleti'nde yaşamlarını sürdüren

⁶⁸ Karacakaya, "Amerika Birleşik Devletleri ve Ermeni Meselesi", s. 88-89.

⁶⁹ Kantarcı, **Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi**, s. 136.

⁷⁰ Ahmet Akter, "Osmanlı Devleti'nin Amerika'ya Göç Eden Ermenilerin Faaliyetlerini Takip Çabası", **Yeni Türkiye**, Sayı: 60, Ankara, 2014, s. 1-2, 5-6.

⁷¹ Karacakaya, "Amerika Birleşik Devletleri ve Ermeni Meselesi", s. 89.

Ermenilerin durumlarını yakından takip etmeye başlamışlardır.⁷² II. Meşrutiyet'in ilanından kısa süre sonra, Hınçak ve Taşnak Komitelerinin Anadolu'da yaptıkları propaganda çalışmaları neticesinde Adana Olayları meydana gelmiştir. Komiteciler, bu durumdan istifade ederek İstanbul'da değişik isimlerle neşredilen ve doğu vilayetlerinde basılan çok sayıda gazeteyi (Van'da Vandoseb, Aşhadank, Erzurum'da Haraç), ülke dışında etkili olabilmek için Amerika'daki Ermenilere iletmişlerdir. Bu durum, Amerika'da yapılan propaganda faaliyetlerine ciddi anlamda katkı sağlamıştır. Komitelerin yurt dışındaki faaliyetlerinde de neşrettikleri gazete, dergi, afiş, broşür gibi yayımlarda, Türklere karşı en ağır şekilde aşağılayıcı ifadeler kullanarak yabancı kamuoyunda akıl almaz propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir.⁷³

Amerika Birleşik Devletleri'nde örgütlenen Ermeniler, Osmanlı Devleti aleyhindeki çalışmalarını buldukları her fırsatta değerlendirmişlerdir. Başlangıçta sevimli görünerek toplumun üst düzey kişilerine kendilerini tanıtmışlar, gerçekleştirecekleri çalışmalar için bu kişilerin sahip oldukları nüfuz ile geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda propaganda faaliyetlerinde halkın dikkatini çekmek için üst düzey kişileri, düzenledikleri mitinglere çağırmışlardır. Fakat bu çağırma biçimi, ölüm tehditleri ve şantajlarla gerçekleştirilmiştir.⁷⁴ Ayrıca Amerika'da örgütlenen bu Ermeniler, Türk dostu olan önemli kişilere karşı da baskı kurmuşlardır. Bunlardan Ressam F. Hopkinson Smith'e karşı da New York Times aracılığı ile Türklerin kötülüğünden ve padişahın baskısından bahsedilerek propaganda yapılmıştır.⁷⁵

1895-1896 yıllarında, gazetelerin yanında misyonerler aracılığı ile çıkarılan kitaplar da Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne karşı Amerika'da yürütülen propaganda faaliyetlerine katkıda bulunmuştur. Basılan bu kitaplar, yayınlanmaya başladıkları tarihten itibaren Ermeni dostu araştırmacıların ana kaynak olarak yararlandıkları kitaplar olmuştur.⁷⁶ Bu eserler arasında önemli olarak addedilenler; İstanbul Robert Koleji'nin kuruluşuna öncülük eden isimlerden Cyrus Hamlin'in yardımı ile Rahip Edwin M. Bliss'in çıkardığı "Turkey, The Armenian Atrocities", A. W. Williams'ın "Bleeding Armenia", Frederick Davis Grenee'nin "Armenian Massacres or The Sword of Mohammed"

⁷² Selvi, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri".

⁷³ **Ermeni Komitelerinin Amaçları ve Eylemleri (Meşrutiyet'in İlanından Önce ve Sonra)**, Haz.: Ahmet Tetik-Melike Gürler-Çiğdem Aksu, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2008, s. 41- 43.

⁷⁴ Akter, "Osmanlı Devleti'nin Amerika'ya Göç Eden Ermenilerin Faaliyetlerini Takip Çabası", s. 8.

⁷⁵ BOA, Y. PRK. TKM. 38/87, lef. 2.

⁷⁶ Selvi, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri".

gelmektedir. Bu kitapların ortak özelliği, Osmanlı Devleti'nde çalışan Amerikalı misyonerler tarafından yazılmış ve Amerika'da propaganda aracı olarak neşredilmiş olmasıdır.⁷⁷

Ermeniler ve misyonerlerin Amerika'da gerçekleştirdikleri propaganda faaliyetlerinin amacı, hem Osmanlı topraklarında gerçekleştirilecek isyanlara silah yardımı yapmak hem de orada açılacak misyoner okullarına maddi destek sağlamaktır. Bunun için de gerekli olan parayı belirli günlerde yapılan halk toplantıları ve kiliselerdeki ayinlerde yapılan bağışlarla elde etmişlerdir.⁷⁸

Kilise ve halk toplantılarından elde edilen gelirlerin dışında Ermeni komiteleri, ayrıca zengin Ermenileri de hedeflerine ulaşmak için gelir kaynağı olarak kullanmışlardır. Tehdit ve şantajlar yoluyla baskı kurdukları Ermeni zenginlerini istedikleri parayı vermemeleri durumunda ölümle cezalandırmışlardır. Bununla ilgili Hınçak Komitesinin Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan zengin Ermenilerden Tavşancıyan'a yönelik gerçekleştirdiği suikast oldukça önemlidir. Halı tüccarı olan ve ABD'de Osmanlı Devleti'nin sanayi ürünlerinin ticaretini yapan Tavşancıyan, Hınçak Komitesine 10 bin dolar "bağış" yapmayı reddettiği için 22 Temmuz 1907 tarihinde New York Union Square'de komiteci Bedros Hamparsumyan tarafından silahlı suikast sonucu öldürülmüştür. Cinayeti işleyen Bedros, Tavşancıyan'ı "kendi davalarına yardım etmediği" için öldürdüğünü, bu cinayetin diğer Ermeni zenginlerine bir uyarı olduğunu itiraf etmiştir. Olayla ilgili New York polisi kapsamlı bir araştırma yapmış, cinayetin Yeni Hınçakist Cemiyeti aracılığıyla gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. Olaydan sonra ABD'de yaşayan Ermeniler arasında bu durum rahatsızlık oluşturmuş ve komitecilere karşı öfke duymalarına neden olmuştur.⁷⁹

1914 yılına gelindiğinde, Hınçak Komitesinin ABD'deki zengin Ermenilere yönelik tehdit ve suikast çalışmalarına devam ettiği görülmektedir. Buna bir örnek verecek olursak; Hınçak Komitesi New York'ta yaşayan Karagözyan Efendi'den yüklü miktarda haraç istemiş eğer komitenin istediği haracı vermezse öldürüleceği yönünde tehdit etmiştir. Amerika'daki Ermeni hayır kuruluşlarına yüklü miktarlarda yaptığı bağışlarla

⁷⁷ Öney, "Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD'nin Rolü", s. 236.

⁷⁸ Selvi, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri".

⁷⁹ Recep Karacakaya, **Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü**, İdeal Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 115-120, Söz konusu cinayete ilgili New York polisinin araştırma raporu için bkz.: Karacakaya, **Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü**, s. 119-124.

tanınan Karagözyan Efendi, zararlı faaliyetlerde bulunan Ermeni Komitesinin istediği haracı vermemesi üzerine, söz konusu şahsın öldürülmesi için komite mensubu bir Ermeni'yi görevlendirmiştir. Fakat görevlendirilen Ermeni, kendisine verilen görevi yerine getirmemiştir. Bunun sonucunda komitece hain ilan edilip öldürülmek üzere iken yaralanmış ve bu durum Boston'da yaşayan Ermenileri korkuya sürüklemiştir. Bu hadise, Boston Şehbenderliğinden Hariciye Nezaretine gönderilen yazıda bildirilmiştir.⁸⁰ Karagözyan'ın daha önce aynı komite tarafından tehdit edildiği ve dükkânının bulunduğu binanın ateşe verildiği New York polisinin araştırmaları sonucu ortaya çıkarılmıştır. Olayla ilgisi olduğu tespit edilen Aleksan Arzuyan isimli şahıs ise kaçmıştır.⁸¹

ABD'de görev yapan Osmanlı Devleti temsilcileri Birinci Dünya Savaşı'ndan önce hazırladıkları raporlarda, bu ülkedeki Ermeni örgütlerine dikkat çekmişlerdir. Bu raporlardan, Ermenilerin ABD'deki çalışmalarının yakından takip edildiği, İstanbul'un uyarılarak alınması gereken tedbirlerden bahsedildiği anlaşılmaktadır.⁸² Osmanlı Devleti'nin ABD Orta Elçisi Mustafa Şefik Bey, 1901 yılı Kasım ayında Boston'daki Ermeni faaliyetlerini araştırmak için New York Başşehbenderi Aziz Bey'i görevlendirmiştir. New York Başşehbenderi Aziz Bey, yaptığı araştırma raporunu elçiye sunarak Amerika'da bulunan Ermenilerin hemen hemen tamamının fesatçı gruplarından olduğunu ve gözetim altında bulundurmak gerektiğini, büyükelçiliğin de Ermeni komiteleri hakkında sürekli tahkikat yaparak Arapkir Yetimhanesi Cemiyeti'nin dağıtılması için ABD Hükümeti nezdinde teşebbüste bulunulması gerektiğini bildirmiştir.⁸³

Bu raporlara göre, savaş çıktığında Amerika'da yaklaşık 12.000 ile 15.000 kadar Ermeni vardı ve bunlar hemen hemen ülkenin her tarafına dağılmıştı. Ermeniler New York, Boston, West Hoboken,⁸⁴ Philadelphia, Patterson, New Jersey, Providence, Rhode Island, Worcester, Massachusetts ve New England gibi çeşitli endüstri

⁸⁰ BOA, HR. SYS. 2743/65, lef. 2; Karacakaya, **Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü**, s. 126.

⁸¹ Karacakaya, **Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü**, s. 125.

⁸² Bu raporların bir değerlendirmesi için bkz. Haluk Selvi, "ABD'de Ermeni Faaliyetleri (1896-1900)", **Atatürk Üniversitesi II. Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu Bildirileri**, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2009, ss. 101-113.

⁸³ BOA, Y. MTV. 225/81.

⁸⁴ "West Hoboken, 1861'den 1925'e kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin Hudson County eyaletinde bulunan bir belediyeydi" https://en.wikipedia.org/wiki/West_Hoboken,_New_Jersey Erişim Tarihi: 22.01.2020.

şehirlerinde yaşamaktaydı. Bunun yanı sıra Chicago ve California-Fresno'da da çok sayıda Ermeni bulunmaktaydı. Yirmi beş-otuz yıl önce Amerika'ya göç etmiş olan Ermeniler ticaretle yer edinmişti, hatta bazıları çok zengin olmuştu. Bu Ermeniler arasında Amerika'da eğitim almış ve vatandaş olmuş doktorlar ve dişçiler vardı. Bu Ermenilerden bir kısmı bazen misyonerlerin çalışmalarından bazen de onların etkilerinden dolayı Protestan olmuştu. Bunların sınırsız hayalleri ve istekleri vardı. Dini açıdan sadece iki önemli mezhep vardı. Gregoryan ve Protestan Ermeniler, Gregoryan Ermenilerinin Saraçyan adlı bir Başpiskoposları vardı, bazen New York'ta bazen Worcester'de ve Massachusetts'te ikamet ederdi. Gregoryanların New York, Worcester Providence ve Boston ile California'da kiliseleri bulunmaktaydı.⁸⁵

ABD'de çeşitli Ermeni cemiyetleri vardı. Bunların en önemlisi; Haugaguan Mioutioun (Ermeni İttihadı) idi ve merkezi New York'taydı. Bu cemiyetin amacı Ermeniler arasında karşılıklı yardımlaşma, haftalık toplantılar düzenlemek ve çeşitli konularda konferanslar organize etmektir. Önemli kişilerin birçoğu ve Patrik Konsülü'nün bütün üyeleri bu cemaate bağlıydı. Programlarında dini sorunlar ele alınır ve ayrıca diğer amaçları ise milliyetçi duyguların uyandırılması, Ermenilerin Amerikalılar ile karışmasını engellemek ve cemaatin fakirlerine yardımda bulunmaktır. Aynı zamanda çeşitli şehirlerde organizasyonlar ve toplantıların birleşme yeri olan bu cemaat Ermeni Kütüphanesi Birliği'ne bağlıydı. Bu birliğin amacı, her yerde okuma odaları kurmak, daha büyük bir cemaat oluşturmak, Avrupa ve Türkiye'de çıkan Ermenice yayımlanan dergileri ve gazeteleri oraya getirtmek ve dağıtımlarını yapmaktır. Birliğin bir yönetim kurulu ile çeşitli yönetim ofisleri bulunmaktaydı. Ayrıca aylık konferanslar düzenler, festivaller organize eder ve giderleri karşılamak için para bulmaya çalışırdı. Bu komite Türkiye'den gelen Ermeni yetimlere de yardım etmek için zengin kadınların katıldığı yardım toplantıları düzenlemekteydi. Bu komitenin şubeleri New York, Boston, Chicago, Providence, Fresno ve çeşitli şehirlerde bulunmaktaydı. Komiteye bağlı kadınlar kolu, sonbaharın başında toplanıp bir başkan seçerler ve bir bütçe ayarlayıp müzikal, dramatik festivaller ve kermesler organize ederlerdi. Tüm bu

⁸⁵ BOA, Y. MTV. 225/81, lef. 1.

organizasyonların kazançları İstanbul Ermeni Patrikhanesi'ne gönderilir ve kullanılmak üzere doğruya yönlendirilirdi.⁸⁶

1900 yılı itibariyle Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni gizli örgütleri ya da komitecileri üç grup halinde çalışmaktaydılar; Hınçaklar, Federalistler ve Taşnaklar. Bu komitelerin her birinin merkezleri Avrupa'da ya Cenova'da ya da Londra'da bulunmaktaydı. ABD'deki komiteler nispeten merkez ofise bağlıydılar. ABD'de on yıldan beri faaliyet gösteren bu komitelerin amacı, Ermeni bağımsızlığını kazanmaktı. Bu amaçlarına ulaşmak için anarşik eğilimleri vardı ve komitecilerin ABD'de belirli bir ikamet yeri yoktu, devamlı olarak şehirlerde dolaşırlar ve Genel Merkez'in emirleri doğrultusunda yerel organizasyonlar kurmaya çalışırlardı. Özellikle yerel komitelerin yönetilmesiyle ilgili bir delege bulunmaktaydı. Bu örgütlerin oluşum şekli üçgen şeklindeydi. Her üçgenin başındaki kişi bir üyeyi temsil ederdi ve yeni bir üçgenin başından sorumluydu. Bundan dolayı yeni üyeler birbirlerini tanımazlardı. Komite yöneticilerinin temel amacı para temin etmektir. Amerika'daki Ermenilerin çoğunluğu zengin insanlardı ve Komitecilerin tümü ümitlerini bunlara bağlamışlardı. Komiteci Ermeniler onları Amerika'nın "bol süt veren inekleri" gibi görüyorlardı. Her komite haftalık toplanırdı. Dokuz ayda bir, biri eylül diğeri haziranda olmak üzere "Hantees" diye adlandırdıkları festival düzenlerler, bu festivallerde toplantılar yaparlar ve konferanslar verirlerdi. Ayrıca müzikal faaliyetler olur, siyaset ve devrimci konular üzerine iki üç konuşma yapılırdı. Toplantının başkanı daima birliktelik içeren çözümler sunar, toplantının sonuna doğru kimin ürünlerinin önde olduğu belli olurdu. Genel delegelerin payına düşen para ile yerel yöneticilere verilen para belli olurdu.⁸⁷

ABD'deki Ermeni Komiteciler arasında da Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi zıtlasmalar vardı, bazen bu durum düşmanlık sınırlarını aşan haller almaktaydı. Birbirlerinden karşı nefret ederler, apaçık bir düşmanlık sürerlerdi. Bazı toplantılarında birkaç ciddi olay meydana gelmişti. Hınçaklar arasında bile iki grup vardı, Nazarbekyan taraftarları ile Alpiere taraftarları. İkinci grup taraftarları birinci gruptakileri ellerinde olan parayı doğru bir şekilde kullanmadıkları için Osmanlı Hükümeti'ne karşı başarısız hareketleri nedeniyle eleştirmektedirler. Savaştan önce Yeni Hınçakistler Yönetim

⁸⁶ BOA, Y. MTV. 225/81, lef. 2-3.

⁸⁷ BOA, Y. MTV. 225/81, lef. 4.

Kurulu'nda ön plandaydılar. Bunların başkanları Protestan olan Karakin Çiticiyan'dı. Çiticiyan ABD'de papaz olarak politik hayata girmiş daha büyük bir politika maceraperesti olmuştu. Daha sonra komiteci olmuş, mirası olan gür sesli mimiklerini iyi bir şekilde kullanıyordu. Halk arasında konuşurken daima sesini kısarak konuşurdu. Söylediği her şeyi doğruca söyleyen biri olduğu aşikârdı, söylenen hiçbir şeyi dinlemezdi. Kilise de onu desteklemekteydi. Hınçak ve Taşnak temsilcileri Portakalyan ve Nazarbey ve diğer devrimciler Atlantik'i geçtiklerinde Amerika'daki dindaşları onları mükemmel bir şekilde karşıladı, ceplerini ağzına kadar doldurdu ve anavatana dönmeleri için onlara yardımcıları verdi. Fakat sonuçta istenen elde edilemedi. Ermeniler bunu sorgulamadılar, bundan memnun oldular. Komiteci liderlere karşı ciddi protestolar ve suçlamalarda bulunmadılar. Osmanlı Bankası olayından sonra Hınçakistler Londra'da bir toplantı yaptılar. Amerika delegesi olan Kireçyan ve Çiticiyan Komiteyi Amerika Ermenileriyle hareket planlarını paylaşmadıklarından dolayı protesto etti.⁸⁸

İngilizceyi çok iyi konuşan bir miktar Protestan Ermeni, tüm Amerika'yı dolaşarak öğretmen gibi Amerikan halkına Doğu Meselesi hakkında dersler verdiler. Heyet, kabiliyetli bir kişi ve iki-üç yardımcıdan oluşmaktaydı. Küçük, önemli ve iç kesimlerdeki şehirlere gittiler, Protestan Papazlara hitap ettiler ve duruma göre onlarla görüş alışverişinde bulundular. Onlara Osmanlı Devleti'nde ailelerin katledildiğini, çocukların açlıktan öldüğünü, siyasi göçmen olduklarını ve benzeri binlerce konuyu anlattılar. Yöneticiler bu kişileri toplantılarda konuşma yapmak üzere davet ettiler, bu gezgin konuşmacılar konferanslarda konuşmalarını yaparlar ve para toplamaya çalışırlardı. Önemli miktarda toplanan paralar büyük şehirlerde örgütlenmeye harcanır ya da ticarete yatırılırdı.⁸⁹

New York Baş şehbenderi Aziz Bey, 24 Ocak 1902 tarihli raporunda, ABD'deki Ermeni çalışmalarına dair yeni bilgiler veriyordu. Aziz Bey, dedektifler tutarak, bazı Osmanlı dostu Ermenilerden bilgi alarak ve bu bilgileri karşılaştırarak raporunu hazırlamıştı. Toplanan bilgilere göre, ABD'deki komiteci cemiyetler, dini cemaatlara finans sağlama bahanesi ile komitecileri destekleyip besliyorlardı. ABD'deki komitecilerin sayılarını bilmek tam olarak mümkün değildi. Bunun için tüm ülke gözden geçirilmeliydi hatta komitelerin üyeleri dahi bunu bilemezlerdi. Çünkü bir

⁸⁸ BOA, Y. MTV. 225/81, lef. 5.

⁸⁹ BOA, Y. MTV. 225/81, lef. 6.

sistemleri, düzenli bir iletişimleri yoktu. Ayrıca temsil komiteleri birbirlerinden habersizlerdi ve sadece tüm hareketin kalbi olan komite merkezine bağlı bulunmaktaydılar. Buna rağmen tüm şehirlerde Ermeni komitecilerin olduğu söylenebilirdi. Herhangi biri Amerika'daki Ermenilerin hepsinin komiteci ya da sempatzan oluşunu söylese hatalı ya da abartmış olmazdı.⁹⁰

ABD'de dini toplantılar, mitingler, konferanslar kısa aralarla birbirlerini takip ediyordu. Gazeteler, Avrupa'daki komitecilere para vermek amacıyla gönüllü olan kişilerin açık bir listesini yayımlayacaklarını ifade ediyorlardı. Bazı taraflı makaleler Osmanlı Devleti'ne karşı ve bilinçsiz Ermenilere karşı saldırgan bir tavır sergiliyorlardı. Örneğin, Alexandre Mantachoff'un Paris Gregoryan Kilisesi'nin inşası için satın alınan yere 80,000 dolar verdiği öğrenilmişti. Bu bilgiye ulaşan bazı komiteci gazeteler, yabancı bir ülkede yapılan kiliseye bu parayı vermektense bu paranın on bin Ermeni'ye memleketlerini kurtarsınlar diye silah alabilmeleri için verilmesinin daha iyi olacağını ifade etmişlerdi. Sonunda bir milyonerin ne yaptığı ne yapması gerektiği ifade edilmişti.

Trochaguiste (Troçkist) Devrimci Ermeni Komitesi, New Hampshire Nashua'da 1901 yılı Aralık ayında bir halk mitingi düzenlemiş, Levonian ve A. Vramian burada birer konuşma yapmışlardı. Konuşmacılar Amerika Ermenilerinin ilgisizliğinden yakınmışlar, isyan çabalarının yenilenmesi ve Antranik adlı Ermeni çete reisinin başarısı için izleyicilerden maddi yardım talebinde bulunmuşlardır. Yaklaşık 113,05 \$ adı geçen Antranik'e silah ve cephane satın alması için Cenova Merkez Komitesine gönderilmiştir. Boston ve çevresindeki Ermenilerce yetimler ve okullar için toplanan miktar 3.000 dolara ulaşmıştır. West Pullman komitecileri 67,00 \$ toplamıştı. Komite Başkanı Mr. Kaprielian, Sasunlu komitecilere yardım etmeleri için bir elçi göndermiştir. Illinois Hammond Trochaguiste (Troçkist) leri Trochagust (Truşak) Gazetesi ile birlikte 57 doları Sasun'daki Ermenilere göndermişlerdi. Komitecilerin reisleri V. Halmazian ve Kianderian'dı. Diğer küçük miktardaki bağışlar bir kişi ile Boston Komitesine gönderilmişti. Ermeni Devrimci Federasyonunun (Taşnaklar) Amerika kamuoyunda üç dört yıl öncesinde olduğu gibi kredileri yoktu.⁹¹

⁹⁰ BOA, Y.A. HUS. 435/32, lef. 1.

⁹¹ BOA, Y. MTV. 225/81, lef. 4.

Osmanlı Devleti Ermenilerin en büyük Ermeni fesat komitesinin Amerika’da olduğunu kabul ediyordu. Batum’a, Kars’a ve Osmanlı Devleti’nin Ermenilerin çok olduğu bölgelerine çok miktarda silah, cephane ve parayı Amerika’daki Ermenilerin gönderdiğini ispatlamıştı. Batum’a gönderilen silahlar fedailere dağıtılmıştı.⁹² Amerika tebaasından Büyükada’da oturan Josef Azaryan Efendi’nin evinde dört rovelvör ve üç av tüfeği bulunmuş, kardeşi Artaki’nin de bu işte olduğu anlaşılmıştı.⁹³

ABD’deki Osmanlı diplomatlarından gelen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, Ermeni komiteleri Avrupa’dan daha çok ABD’de faaliyette bulunarak, para ve silah temini yolunu seçmişlerdir. Burada kendilerine açık kapılar bulmuşlar, Amerikalı yetkililer de kamu düzenine karşı harekette bulunmadıkça bunların eylemlerine müdahale etmemişlerdir. Osmanlı Devleti’nin bu eylemleri önleme çalışmaları da neticesiz kalmıştır. Hınçaklar, Taşnaklar ve diğer Ermeni komiteleri ABD’de şehir şehir dolaşarak Osmanlı Devleti aleyhinde konferanslar düzenlemişler, Ermenilerin mağduriyetleri üzerine hikâyeler inşa ederek maddi destek aramaya çalışmışlardır.⁹⁴ Ermeniler ve misyonerler, Amerika Birleşik Devletleri’nde gerçekleştirdikleri propaganda faaliyetlerinin sonucunda Amerikan kamuoyunu etkilemekte başarılı olmuşlardır. Asılsız iddialarla etkiledikleri Amerikalıların gözünde artık Osmanlı Devleti, “barbar”, “Ermenilere karşı zulmeden”, “acımasız” bir devlet olarak görülmeye başlanmıştır.

⁹² BOA, HR. SYS. 2743/60.

⁹³ BOA, Y. MTV. 286/16.

⁹⁴ Haluk Selvi, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Avrupa ve ABD’nde Ermeni Propagandası”, **Bayburt Üniversitesi Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri Uluslararası Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, Erzurum, 2015, ss. 125-135.

BÖLÜM II: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ABD'DE ERMENİ FAALİYETLERİ

2.1. Savaş Öncesinde Osmanlı Devleti ve Ermeni Sorunu

Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı sırada Osmanlı Devleti, henüz herhangi bir devletle müttefik olmasa da uzun vadede bu durumunu devam ettirmesi mümkün olmamıştır. Zira 1911-1912 yıllarında yenilgi ile çıktığı Trablusgarp Savaşı'nda elindeki son Kuzey Afrika toprağı olan Libya'yı İtalya'ya kaybetmiş ve aynı yıl Balkan uluslarının bu durumdan istifade ederek savaş açması, Osmanlı Devleti'nin ciddi anlamda yıpranmasına neden olmuştur. Balkan Savaşları'nın ardından Osmanlı Devleti Arnavutluk ve Makedonya gibi topraklarını kaybetmesinin yanında adaların Avrupalı devletler tarafından İtalya ve Yunanistan'a verilmesi ile de Ege Denizi'ndeki hâkimiyetini kaybetmiştir.⁹⁵ Birinci Dünya Savaşı çıktığında üst üste gerçekleşen savaşların bıraktığı ağır bir yıkımın altında ayakta durmaya çalışan bir Osmanlı Devleti olduğu görülmektedir.

Balkan Savaşları ile Şark Meselesi'nin Balkan ayağını halleden Avrupa'nın büyük devletleri, Doğu Anadolu menşeli gördükleri Ermeni Sorunu'nu da çözerek bu bölgedeki Osmanlı hâkimiyetine son vermek istiyorlardı. Özellikle Rusya, Osmanlı Devleti üzerinde baskı yaparak Doğu Anadolu vilayetlerinde Ermeniler lehine bazı düzenlemelerin yapılmasını istiyor, bu düşüncesine İngiltere ve Fransa'yı da ortak ediyordu. 1913 yılı itibarıyla bu üç devlet arasında ittifak sisteminin kurulmuş olması da Doğu Anadolu üzerinde Rus isteklerinin kabulünü ortaya çıkarıyordu. Doğu Anadolu'da Ermeni Islahatı, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce uluslararası alanda Osmanlı Devletini en çok uğraştıran mesele olmuştur. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılanmış olan Ermeni komiteleri İngiliz, Fransız ve Amerikan misyonerlerin de teşviki ile dünya kamuoyunda Şark Meselesi'nin bir parçası olan Ermeni Sorunu'nu gündeme getirmeyi başarmışlar ve nihayet 1913 Yeniköy Antlaşması ile reform projelerini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişlerdir.⁹⁶ Bu proje ile Rusya'nın hedefi kendi kontrolü altında bir Ermenistan'ı altı vilayette (Erzurum, Van, Bitlis,

⁹⁵ Nuri Balcı, **Çanakkale Savaşı-Deniz, Kara Savaşları ve Cephe Gerisi (1915)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 17-18.

⁹⁶ Haluk Selvi, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu**, Sakarya, 2003, s. 85.

Mamüretülaziz, Diyarbakır ve Sivas) kurmak, Akdeniz ve Ortadoğu'ya inmekti. Savaş arifesinde Avrupalı iki müfettiş Erzurum ve Diyarbakır'a gelerek göreve başlamışlardır. Amerikalı misyonerler ve diplomatlar da bu çalışmalara destek vermişlerdir.⁹⁷

Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti'ni yıpratması ile Birinci Dünya Savaşı'nda ayakta duramayacağı düşüncesi, Ermenileri bağımsız bir devlet kurma konusunda cesaretlendirmiştir. Bu doğrultuda hareket eden Ermeniler, savaşta İtilaf Devletleri'nin galip geleceği düşüncesi ile Fransa ve Amerika'da örgütlenerek, Osmanlı Devleti'nin karşısında olan devletlere gönüllü savaşçıları ulaştırarak etkili kuvvet temin etmeye başlamışlardır.⁹⁸ Katogikosluk makamının resmi yayını olan "Ararat" gazetesinin tam da savaşın başladığı sırada yayımladığı bir haberinde, seferberlik ilan eden Osmanlı Devleti ordusunda hizmet vermemek için asker kaçaklarından oluşan çok sayıda Osmanlı Ermeni'sinin gönüllü birlikler halinde, içlerinde Amerika'nın da bulunduğu ülkelerden Rusya'yı desteklemek için Kafkas cephelerine gönderildikleri bilgisi verilmiştir. Ayrıca söz konusu haberde, Ermenilerin bu hareket noktalarının "müstakil bir Ermenistan" devleti kurmak olduğu açıkça ifade edilmiştir.⁹⁹

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti de 2-3 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile bir ittifak anlaşması yaparak savaş için hazır olduğunu ilan etmiştir. Bu süreçte Ermeni komiteleri, çalışmalarını artırarak Osmanlı Devleti'nde eş zamanlı ayaklanmalar çıkarmak için çabalamışlardır. Yurt dışından sağlanan finansal destekle Kayseri ve çevresi bomba imal yeri haline getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgede başlattığı aramalar sonucunda Kayseri'de Amerika Birleşik Devletleri'nde bomba imal etmekte ustalaşan komiteciler marifetiyle hazırlanan çok sayıda el yapımı patlayıcı bulunmuştur.¹⁰⁰ Yapılan aramalarda, Ermeni mezarlığı, kilise ve okullarda patlayıcı maddeler; çok sayıda manleher, mavzer, gaz tenekeleri, barut, Ermeni komitelerindeki silahlı birliklerin görevlerine ait emirler ve çok sayıda haberleşme evrakı ele geçirilmiştir.¹⁰¹

⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. **Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü**, Çev.: Attila Tuygan, Belge Yayınları, İstanbul, 2017; Grace Knapp, *The Tragedy of Bitlis*, New York, 1919.

⁹⁸ Ahmed Rüstem Bey, *Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi*, Çev.: Cengiz Aydın, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, Mayıs 2011, s. 64.

⁹⁹ **BOA**, HSDHADB 8/17, lef. 7.

¹⁰⁰ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1976, s. 596, 607.

¹⁰¹ **BOA**, HSDHADP. 8/17, lef. 7.

Ermeni komiteleri Amerika Birleşik Devletleri'nin kendilerine sunduğu özgür çalışma ortamı ve destek sayesinde Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetlerini rahatça sürdürmüşlerdir.¹⁰² Sunulan bu imkânlar sayesinde Ermeni komiteleri çok sayıda genel ve bölgesel kongrelerini Balkanlarda düzenlenmişlerdir. Bu çerçevede Sosyal Demokrat Hınçak Komitesi Yedinci Kongresi'ni 17 Eylül 1913'te Köstence'de düzenlemiştir. Bu kongrede Osmanlı topraklarına daha yakın olması, diğer bazı koşullara sahip bulunması sebebiyle komite merkezinin Paris'ten Sofya'ya taşınmasına ve komitenin yayın organı olan Hınçak Gazetesi'nin bundan sonra Sofya'da yayımlanmasına, Türklerle hiçbir diyaloga girmeyeceklerine ve onlara karşı artık savaş yolunun seçildiğine karar verilmiştir. Ayrıca kongrede Bulgaristan, Romanya, Rusya, Kafkasya ve ABD'de bulunan tüm komite şubelerinin Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin karşılaştıkları siyasal bunalımı da göz önüne alarak Ermenistan ve Osmanlı Ermenileri sorununa maddi ve manevi destek vermeye zorlanmaları kararlaştırılmıştır.¹⁰³

Amerika'da bulunan bütün Ermeni gruplarında da gönüllülerin toplanması ve cepheye gönderilmesi için ateşli mitingler yapılırken bu amaç için paralar toplanıyordu. Amerikalı Ermeniler Merkez Komitesi, Ermeni gönüllü birliklerine 75 bin dolar göndermiş ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'a Ermenilerin korunması için başvurmuştu. Ruslar yalnızca Balkanlarda Ermenileri yönlendirmekle kalmıyorlar, ABD'de de gönüllü toplamak için çalışıyorlardı. Taşnakların Batı Bürosu Batı Anadolu, Balkan Yarımadası, Amerika, Mısır, Rusya ve İran'la beraber bütün yabancı ülkeleri içine almıştır. Bu büro genel teşkilatlanma işleri dışında yayın ve propagandadan da sorumlu tutulmuştur.¹⁰⁴

Ermenilerin Balkanlar'da gönüllü olarak teşkilatlanmalarında Rus diplomatlarının etkisi ve yönlendirmeleri oldukça önemli olmuştur. Daha Osmanlı Devleti savaşa girmeden önce, Rusya'nın Sofya Büyükelçisi Savinskiy, Bükreş Büyükelçisi Poklevskiy ve Sırbistan Büyükelçisi Nicholas Genrikhovich Hartwig yoğun bir çalışma içinde olmuşlardır. Sofya Elçisi Savinskiy'i ziyaret eden Roma ve Paris'te yayınlanan Pro Armenia Gazetesi'nin sahibi, Ermeni Komitesi'nin temsilcisi Varandyan, Kilikya'daki Ermenilere Türklere karşı savaşa katılma imkânı verilmesini, Türklere karşı savaşta

¹⁰² Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, birçok yerde.

¹⁰³ **Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918)**, Cilt IV, Ankara, 2006, s. 110-113; **Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilaliyesi**, s. 90.

¹⁰⁴ Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, s. 446-447.

ustalaşmış Amerika’da ve Anadolu’da bulunan Ermenilerin hizmete hazır olduklarını bildirmiştir. Bu düşüncelerini İngiliz ve Fransız elçilerine de ileten Varandyan, Rus elçisinden Ermenilerin silahlandırılmasını, Amerika’da yaşayan Ermeni gönüllüleri için gemi gönderilmesini, Kıbrıs’a indirilecek 15.000 Ermeni için teçhizata ihtiyaç olacağını ve Anadolu Ermenilerinin de onlara katılacağını ifade etmiştir.¹⁰⁵

Bu yönlendirmeler ve baskılar sonunda Avrupa’dan, Balkan ülkelerinden ve Rusya’nın her yerinden Kafkaslara Ermeni gençleri kitleler hâlinde geliyorlardı. Kafkasya’ya 1915 yılının başında, birkaç ay içinde Romanya’dan 900, Bulgaristan’dan 600 ve Amerika’dan 1.000 kişi gelmişti. Savaş sonuna kadar devam eden bu hareketlilik sebebiyle Balkanlar’da, özellikle Bulgaristan ve Romanya’da Ermenilerin aldıkları bu tutum Osmanlı Devleti açısından son derece önemliydi ve günü gününe takip edilmişti. Osmanlı büyükelçileri ve konsoloslarının raporlarından tespit edilebilen, Rus ordusuna Balkan ülkelerinden katılan gönüllü Ermenilerin sayısı 8.000’i buluyordu. Başka ülkelerden gelerek Balkanlar üzerinden sevk edilen Ermeni gönüllülerinin toplam sayısı 15.000’i aşmıştı.¹⁰⁶

2.2. Savaş ve ABD’de Propaganda

Birinci Dünya Savaşı, dünya tarihi açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. Savaşın çok geniş kitleleri etkilemesinin sebebi, çok uzun sürmesi ve devletlerin strateji olarak “topyekûn savaşı” benimsemiş olmalarıdır. Topyekûn savaş toplumun bütün kesimlerinin, her sınıf halkın ordunun yanında her zaman hazır bulundurulması gereğinden doğmuştur. Savaşan tarafların düşüncelerine göre harp en fazla dört ay içinde bitirilecekti ve bütün planlar buna göre yapılmıştı. Hem İtilaf Devletleri hem de İttifak Devletleri aynı beklenti içindeydiler.¹⁰⁷

Savaşların bu yönüyle ilgili olarak Birinci Dünya Savaşı çok ilginç örnekleri ihtiva etmektedir. Savaşan devletler gizli amaçlarını değil, düşmanlarının kendi mutlu dünyalarını yıkmak için haksız gelişlerini anlatarak halklarını savaşa sürüklemeyi

¹⁰⁵ Şahin Doğan, **Rus Kaynaklarına Göre Doğu Anadolu’daki Ermeni Faaliyetleri (1914–1918)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı 2007, s. 33; **Bülent Yıldırım, Bulgaristan’daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)**, Ankara, 2014.

¹⁰⁶ Bülent Cırık, “Birinci Dünya Savaşı’nda Balkanlarda Ermeni Seferberliği ve Ermeni Gönüllüleri”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 13, Sayı:3, Eylül 2015, s. 235.

¹⁰⁷ Mehmet Beşikçi, “Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi ve “Topyekûn Savaş Kavramı”, **Toplumsal Tarih**, Haziran 2010, s. 63.

başardılar. Bütün devletlerde parçalanacaklarına dair anlatımlar ön plandaydı. Bu korku ve propaganda 1914 yılına kadar dünyanın görmediği genişlikte bir harp başlattı. Savaş sırasında sadece kendi halkını savaşa çekmek için değil aynı zamanda savaşa henüz katılmamış devletleri etkilemek, onlara düşmanın kötülüklerini anlatmak ve karşı tarafı güçsüz bırakmak için de propaganda faaliyetlerinde bulunulmuştur.¹⁰⁸

Propaganda, kelime anlamı olarak insanlara belli bir düşünceyi ya da inancı benimsetmeye çalışmak amacıyla yürütülen her türlü çalışma olarak tanımlanmaktadır. Modern anlamda propaganda en geniş şekilde Birinci Dünya Savaşı sırasında uygulanmıştır. Bu savaş birçok alanda olduğu gibi propaganda alanında da birçok yeniliği gündeme getirmiş, uygulama alanına geçirmiştir. Savaş sırasında “harp propagandası” hizmetleri örgütlenmeye başlanmış basın ve yayın yolu da bu alanda yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında bütün devletler vatan cephesini harekete geçirmeyi veya tarafsız ülkeleri etkilemeyi amaçlamışlardır. Savaş sırasında savaşan ülkeler arasında propagandayı en etkin kullanan ülke İngiltere’dir. Ancak İngiltere’nin hasmı olan Almanya da boş durmamış ve tarafsız devletleri kendi tarafına çekebilmek adına propaganda faaliyetlerini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti Balkan Savaşları sırasında propagandanın ve halk desteğinin sağlanması konusunda bir deneme yapmış, umumi harpte de bu tür eylemleri tekrar etmiştir.¹⁰⁹

Savaş çıktıktan sonra sistematik bir şekilde planlanan ve yürütülen propaganda faaliyetleri, 1914 Ağustos’unda medya, entelektüeller ve devlet görevlileri tarafından başlatılmıştır. Önceden oluşturulmuş görüntülerden ortaya çıkan veya yalnızca söylentilere ve incelenmemiş raporlara dayanan kötü eylemler düşmanlara atfedilmiştir. İtilaf Devletleri savaş hukukunun sözde veya fiili ihlallerini bir propaganda aracı olarak sistematik ve başarılı bir şekilde kullanmışlardır. Daha sonra çok sayıda Almanya ve Osmanlı Devleti karşıtı raporun yalan olduğu ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda propaganda, özellikle yalan hikâyelere odaklanarak, onları detaylandırarak ve yayınlarak inşa edilmiştir. Klasik “savaş propagandası ilkeleri” düşmanı demoralize etmek, savaş cephesindeki havayı güçlendirmek, tarafsız hareketleri

¹⁰⁸ Haluk Selvi, “Harp ve Propaganda”, **Harbi Umumi Panoraması**, İBB Yayınları, İstanbul, 2015, s. 16.

¹⁰⁹ Geniş bilgi için bkz. Servet Avşar, “Birinci Dünya Savaşı’nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti”, **OTAM/ Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Sayı: 14, Ankara, 2003, ss: 65-127.

etkilemek ve seferberliği güçlendirmek için uygulanmıştır. Savaş ve propaganda birbirine bağlıydı ve ikincisi posterler, resimli kartpostallar, karikatürler ve yayımlar kullanılarak profesyonelleştirildi. Savaş propagandalarında şu hususlar ön plana çıktı: “Biz savaş istemiyoruz. Sadece karşı taraf savaştan suçludur. Düşman şeytanın yüzüdür, kendi çıkarlarımızı değil asil bir sebebi savunuruz. Düşman sistematik olarak zulmü taahhüt eder, bizim aksiliklerimiz istemsizdir, düşman yasak silah kullanıyor, küçük kayıplar yaşıyoruz, düşmanların kayıpları çok büyük, sanatçılar ve entelektüeller bizim amacımıza destek veriyor, bizim amacımız kutsaldır, propagandalarımızdan şüphe duyan herkes haindir.”¹¹⁰

Büyük Savaş’ta bu sebeplere dayanan çalışmalar, ilk modern propaganda savaşı ya da “ilk basın ajanları savaşı” olarak tanımlandı. Bu ifade özellikle propagandacılar için zengin bir fırsat sunan ve büyük bir sanayi gücüne sahip ABD için doğrudu. Savaş daha çok Anglosaksonlar ve Germanler arasında geçiyordu. Propaganda savaşını da bu iki merkez yürütüyordu. Almanya, Fransa ve İngiltere’nin sömürgelerinde yaptığı eylemleri bütün çıplaklığı ile ortaya koyamaya çalıştı, Rusya’nın Tatarlar ve Kazaklar üzerinde gerçekleştirdiği baskıyı delilleri ile kamuoyuna duyurdu. İngilizler kendi çıkarları için Almanya’yı müttefiklerinin eylemlerinden suçlayarak çatışmanın dağınıklığını basitleştirdi. Filmlerin ve radyo yayınlarının yanı sıra, Amerikan kamuoyunu etkilemek ve İngiliz veya Alman dünya görüşünü desteklemek için tasarlanan kitapların, broşürlerin, konuşmaların, dergilerin ve çizgi filmlerin yayınlanması gibi birçok etkinlik de vardı. Bu yayınlara göre savaş, Avrupa’nın ve Amerika’nın büyük çıkarları içindi. Sonunda, Amerika’da İngilizler daha başarılı oldu. Onlar, Almanlara karşı çeşitli avantajlardan yararlanmıştı; ortak bir dil; bilginin yaygınlaştırılmasını kolaylaştırdı, ortak bir kültür; İngiliz propagandacılarının ABD ile kültürel yakınlığı vardı, doğrudan bir kablo temasına sahip olunması; böylece daha ulaşılabilir iletişim araçları kullanıldı.¹¹¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında Amerikalıları hedef alan İngiliz ve Alman propagandasıyla ilgili analizler, dört ana eğilimi ortaya koymaktadır: Savaş için ötekini suçlamak, Amerika’nın menfaatlerinin düşman

¹¹⁰ Sidney Bradshaw Fay, **The Origins Of The World War I**, Before Sarajevo: Underlying Causes Of The War, New York, 1930, s. 13-14.

¹¹¹ Jonathan A. Epstein, “German and English Propaganda in World War I”, **New York Military Affairs Symposium**, New York, 1 December 2000, s. 5, <http://bobrowen.com/nymas/propagandapaper.html>

tarafından zedelendiğini ispatlamak, düşmanın insanlığa karşı acımasızca davrandığını göstermek ve Amerika ile kültürel ya da ırksal dayanışma olduğunu iddia etmek.¹¹²

Propaganda faaliyetlerine rakiplerinden daha geç başlamasına ve daha fazla dağınıklığa rağmen İngilizler Amerika’da çok daha etkiliydi. İngiliz propagandası aslında Alman propagandasını ortadan kaldırıyordu. Bunun başlıca nedeni, İtilaf Devletleri’nin, özellikle de İngiltere’nin Amerika’ya savaş haberlerinin akışına hâkim olmasıydı. Bununla birlikte İngiltere, bütün savaşanlardan daha çok propaganda aracı olarak gazeteleri kullanmıştı. Savaşın patlak vermesine rağmen Alman düşmanlığı büyük bir savaş yanlısı vatanseverlikle birleşti ve propaganda kaynaklarının örgütlenmesini sağlamak için hızlı bir zafer beklentisi ortaya çıktı. İngilizler gazetelerde egemenliklerini sürdürmek için çalıştı. İlk propaganda örgütü Basın Bürosu idi. Basın Bürosu, tarafsız ülkelere haberleri yaymak için 11 Eylül 1914’te Neutral Press Committee’yi kurdu. En önemli İngiliz yabancı propaganda merkezi, daha çok “Wellington House” olarak adlandırılan Savaş Propaganda Merkezi idi. Wellington House, özellikle ABD’de Alman propagandasını tersine çevirmek için Lloyd George tarafından belirlenen ihtiyaca cevap olarak kuruldu. 1917 yılına gelindiğinde 54 personele sahip olan Wellington House, en büyük İngiliz yabancı propaganda organizasyonunu yapıyordu. Günlük olarak bir araya gelen yönetim organı “The Moot” idi ve Arnold Toynbee ve Lewis Namier gibi danışmanları içeriyordu. Çalışmalarından Parlamantonun bile haberi olmayan Wellington House, büyük bir gizlilik içinde faaliyetlerini yürüttü. Propagandasının resmi niteliğini maskelemek için tanınmış özel şahıslar, özel yazarlar ve özel gönderiler kullandı. Wellington House, savaşın ilk bölümünde esas olarak broşürlere dayanıyordu. Bu broşürler, okuyucuları etkilemek için kendi gerçeklerini vurgulamaya çalışıyordu.¹¹³ ABD’deki Osmanlı Devleti karşıtı propagandaların merkezinde de bu örgüt vardı.

İngilizler, İttifak Devletleri askerlerinin işlediği iddia edilen zulümleri kamuoyu önünde sergiledi. Rusya’nın Amerikan Yahudileri arasında saygınlığını sağlamak için özellikle Ermeniler olmak üzere sözde Alman ve Türk katliamlarına odaklandılar. Sözde Alman ve Türk vahşetlerini yayımlayan en önemli belge “The Bryce Report” idi. Daha sonra abartılmış olduğu anlaşılan raporun ABD’nin İstanbul Büyükelçisi Morgenthau’dan

¹¹² Epstein, “German and English Propaganda in World War I”, s.7.

¹¹³ Epstein, “German and English Propaganda in World War I”, s. 9.

esinlendiği ve ABD Elçisi ile Bryce'nin birlikte çalıştıkları ortaya çıktı. Ancak savaş yıllarında bu tür propaganda çalışmaları ve belge sahtecilikleri bilinmediğinden rapor, Amerika Birleşik Devletleri üzerinde derin ve şok edici bir etki yarattı. Bryce raporlarından esinlenen Wellington House çalışanı Arnold J. Toynbee, Amerikan kaynaklarının vurguladığı Ermenilerin katliamına dair bir kitap yazdı. Parlemlenter Viscount Bryce 800.000 Ermeni'nin 1915'te öldürüldüğünü iddia etti. Öldürmenin, Müslümanlar tarafından değil, hükümet tarafından yapıldığını öne sürdü. Toynbee, kadın ve çocukların acılarına yoğunlaştı; "Ölmekte olan çocuğunu bir kuyuya attıran son ıstıbabını görmezden gelebilecek bir kadın" hakkında bir hikâyeye anlattı. Bir Amerikalı "üç buçuk yaşında bir kız gördüm, sadece paçavralı bir gömlek giyiyordu. Ayağa kalkmıştı... O günü gördüm" diyordu. Tarihçi olan Arnold J. Toynbee Ermenilerin katliamından Türkleri durdurmadıkları için nihai sorumluluğu Almanların üstlenmesi gerektiğini ileri sürdü. Mavi Kitap'ta anlatılanların doğruluğu hiçbir zaman kanıtlanamadı.¹¹⁴

Savaşın sorumluluğuna dair her ülke renkli kitaplar yayınladı. Avusturya-Macaristan; Kırmızı Kitap, Fransa; Sarı Kitap, Almanya; Beyaz Kitap, Rusya; Turuncu Kitap, İngiltere; Mavi Kitap, Sırbistan; Mavi Kitap, İtalya; Yeşil Kitap ve Belçika; Gri Kitap... Kitapların verdikleri bilgiler kamuya resmi yazışmalarda çok güncel bir gözle bakılma izlenimi verdi ve bu da halka hükümetlerinin yaptığı gibi davranmaktan başka çaresi bulunmadığını göstermeye yetti.¹¹⁵

ABD'nin savaş başladığı sırada tarafsızlığını ilan etmesi İngiltere ve Fransa için olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir. Rusya'nın merkezi Avrupa devletlerine göre iktisadi ve askeri yönden daha zayıf olması, İtilaf Devletleri'ni ABD'nin savaşa dâhil edilmesi konusunda çok yoğun bir çalışma içine çekmiştir. Özellikle İngiltere'nin ABD'deki propaganda faaliyetlerinde "Ermenilerin çektiği acıları" bir araç olarak

¹¹⁴ İngiliz propagandacılar, ayrıca, Avusturya-Macaristan'daki sözde zulümleri de anlattılar. Londra'daki Çek Ulusal Komitesi, Çekler ve Slovakların çektiği acıları tanımlayan bir kitap yazdı. İçerik ve hikâyeler Bryce'nin Ermenilerle ilgili hikâyelerine çok benziyordu; sefil ve perişan çocuklar, kadınlar, öldürülen insanlar... Epstein, "German and English Propaganda in World War I", s. 16.

¹¹⁵ Renkli kitapların orijinal bilgileri şu şekildedir: Austrian Red Book, Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges, 1914, 3 vols., Wien, 1919. British Blue Book, Great Britain and the European Crisis, Correspondence, and Statements in Parliament, Together with an Introductory Narrative of Events, London, 1914. French Yellow Book, Ministère des Affaires Étrangères, La Guerre Européenne, Paris, 1914.

Russian Orange Book, Ministère des Affaires Étrangères: Recueil de Documents Diplomatiques, Negotiations, 10/23 Juillet-24 Juillet/6 Aoust 1914, Petrograde, 1914.

kullanması dikkat çekicidir. Birinci Dünya Savaşı sırasında ABD'deki Ermeni faaliyetlerini bu açıdan değerlendirmek sorununun çözümü ve yeniden değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

2.3. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi ve ABD'deki Ermenilerin Tutumu

Osmanlı Devleti, 29 Ekim 1914 tarihinde Rus limanlarını bombalayarak savaşa resmen girmiştir. Bunun üzerine Amerika'da yaşayan Osmanlı Ermenileri, Osmanlı Devleti'nde yaşamlarını sürdüren yakınlarıyla iletişim kurmanın yollarını aramışlardır. Mektuplar dönemin en önemli haberleşme aracıdır ve bize o günün ruhunu aktarmaktadır. Gönderilen her mektupta, Osmanlı Devleti'nin durumunun iyi olmadığı, Rusların Türklere karşı galip gelecekleri, bunun için de savaşın Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ile sonuçlanacağı ve yakında kurulacağına kesin gözü ile baktıkları bağımsız Ermenistan'da buluşacaklarına yer verilmiştir. Bununla birlikte bazı mektuplarda da Türklere karşı savaşmak için çok sayıda Ermeni'nin Rus ordusuna yazıldığı bilgisi paylaşılmıştır.¹¹⁶ Los Angeles Times Gazetesi'nde bu konuyla ilgili, çok sayıda Ermeni mültecinin Rus ordusuna kayıt olmak için Odessa'ya ulaştığı, özel birlik olarak kayıt edilecekleri ve sonrasında Kafkaslara gönderilecekleri bilgisi verilmiştir.¹¹⁷

Seferberliğin ilanı ile birlikte, İstanbul'dan Hınçak Cemiyeti'nin Amerika Birleşik Devletleri Komitesine yazılan mektupta, Osmanlı Devleti'nin iyi durumda olmadığı, Kafkasya'da Rus ordusunun güçlü bir şekilde yapılandığı ve mühim gelişmeler olduğunda bilgi akışının sağlanması gerektiği ifade edilmiştir.¹¹⁸ Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen girmek üzere olduğu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ermeniler, Episkopos Mesrop'un başkanlığıyla "Milli Savunma Komisyonu" isimli "yardım ve gönüllü" cemiyetler kurarak güçlenmeye başlamışlardır. Söz konusu komisyondaki önemli üyelerin isimleri, Amerika'da Ermenice çıkarılan "Goçnak Gazetesi" aracılığıyla okuyucularına duyurulmuştur. Söz konusu haberde duyurulan üyelerden bazıları; "Başkan: Amerika Ermeni Piskoposu Rahip Arşen Vehuni, İkinci Başkan: Amerika Ermeni Kilisesi Başkanı C. Yardımyan, Amerika İncil Kilisesi Piskoposu K. Manavyan, Amerika Ermeni Kilisesi Piskoposu ve eski Adana Piskoposu ve Amerika Kilisesi Piskoposu Moşeg Episkopos" olarak kamuoyuna bildirilmiştir.

¹¹⁶ **Ermeni Komitelerinin Amaçları ve Eylemleri**, s. 88-90.

¹¹⁷ "Plunder Rife On Eve of War", **Los Angeles Times**, 6 November 1914, s. 17.

¹¹⁸ **Ermeni Komitelerinin Amaçları ve Eylemleri**, s. 78.

Burada dikkat edilmesi gereken husus komisyondaki üyelerin tamamını Osmanlı Ermenilerinin oluşturmasıdır.¹¹⁹ Dini liderlerin Ermenilerin organize bir şekilde yapılanmasında aktif destek sağladıkları görülmektedir.

Times Gazetesi'nin 12 Ocak 1915 tarihli haberinde, Osmanlı Devleti'nde Ruslar için savaştan 8 binden fazla Ermeni gönüllüsü olduğu, buna ek olarak Amerika Birleşik Devletleri'nden 5 bin kişinin daha gönüllüleri desteklemek için denize açılmaya hazırlandığı duyurulmuştur. Dahası, gemilerin günlük 6 bin dolar ile dünyanın her yerindeki Ermeniler tarafından donatıldığı, bakımlarının yapıldığı ve ilkbaharda bu maliyetin 20 bin ile 25 bin dolar arasında olması beklendiği belirtilmiştir.¹²⁰ Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne karşı her yönden çaba sarf ettikleri görülmektedir.

12 Mayıs 1915 tarihinde Hariciye Nezaretinden Washington Sefareti Maslahatgüzarnına gönderilen yazıda, Amerika'da yaşayan bir grup Ermeni'nin oradaki eylemlerine dikkat edilmesi gerektiği bilgisi paylaşılmıştır. Buna göre isim ve adresleri tespit edilen yirmi beş Ermeni'nin, Amerika'da hazırladıkları konser ve tiyatrolardan elde ettikleri gelirleri Kayseri'de zararlı faaliyetlerde bulunan Ermeni komitelerine ileterek oradaki isyan hareketlerine mühimmat sağlanması konusunda katkıda bulundukları bildirilmiştir.¹²¹ Bu noktada Anadolu'daki komitelere yurt dışından sağlanan finansal yardımların komiteler için önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Los Angeles Times Gazetesi'nin 8 Ocak 1915 tarihli nüshasında, Amerika'dan Ermeni gönüllülerinden oluşan müfrezenin Kafkasya'ya ulaştığı Ermeni gönüllülerin Türkiye'ye karşı Rus ordusuna hizmet edecekleri yazılmıştır. Aynı gazetenin 15 Ocak 1915 tarihli nüshasında, yaklaşık 8 bin Ermeni'nin savaş bölgesinden kaçarak Rus sınırlarına geçtiği bilgisi dikkat çekici niteliktedir.¹²²

27 Nisan 1915'te Protestan cemaatine mensup çoğunluğu İstanbul Robert Koleji mezunu olan bir grup Ermeni tarafından, Ermeni ırkına mensup olması bahanesiyle Washington Rusya Sefareti Başkâtibi Loris Melikof için New York'ta bir yemek ziyafeti düzenlenmiştir. Fakat söz konusu ziyafetin tam da savaş dönemine denk

¹¹⁹ **Ermeni Komitelerinin Amaçları ve Eylemleri**, s. 85-86.

¹²⁰ "The Armenian Red Cross", The Times, 12 January 1915, s. 7.

¹²¹ **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1896-1919)**, Cilt: II, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No. 86, Belge No. 76, Ankara, 2007, s. 210-212.

¹²² "Armenians Flee From War Zone", **Los Angeles Times**, 15 January 1915.

gelmesi, bir araya gelen kişilerin Ermeni komitelerine üye olması, Amerika'daki Ermenilerin İtilaf Devletleri'ni desteklemeleri, birçoğunun Massachusetts'te Rus Kızılhaç'ı yararına yardım toplamaları dikkat çekmiştir. Bütün bunlar göz önüne alındığında Rusya Sefareti ileri gelenlerinden Melikof'a karşı gösterilen bu samimiyete karşı dikkat edilmesi gerektiği New York Başşehbenderliğinden Washington Sefaretine gönderilen yazıda bildirilmiştir. Ayrıca ziyafete katılanların isim listesi de gönderilmiştir.¹²³

Listede ismi bulunanlardan Newton Han, New York "Hotel Majestic'te bir İngiliz cemiyeti tarafından verilen yemekte, yaklaşık bin kişiden oluşan Ermeni gönüllü ile birlikte Osmanlı Devleti'nin karşısında savaşmak için Rusya'ya gideceğini ifade etmiştir. Birkaç yıl önce İran'a gidip kendisine Han ismi verilen bu kişinin gerçek isminin Mesrop Boyacıyan olduğu ve kısa süre önce ölen Ermeni Protestan yönetim işlerinde bulunan Boyacıyan'ın oğlu olduğu tespit edilmiştir. İstihbarata göre söz konusu şahsın Ermeni komitelerine üye olduğu, muhtelif zamanlarda da Osmanlı Devleti aleyhinde gazetelerde yazılar yazdığı belirlenmiştir. New York'ta halı tüccarlığı yapan Karagözyan Efendi'nin kurduğu "Armenian Colonial Association" hayır cemiyetinde görevli olduğundan bu kişinin hareketleri Başşehbenderlik tarafından Karagözyan Efendi'nin dikkatine sunulmuş, bu kez menfi hareketi üzerine bu cemiyetteki hizmetinden atılmıştır.¹²⁴; Ancak bu çalışmalardan sonra Amerika'dan ilk gönüllüler, Balkanlar üzerinden 12 Mart 1915 tarihinde Kafkas cephesine gönderilmişlerdi. Bu ilk gönüllülerin başında Muşlu M. Panduht bulunmaktaydı. İkinci parti gönüllüler de yine aynı güzergâhtan 10 Mayıs 1915 tarihinde, üçüncü parti gönüllüler ise 21 Kasım 1915 tarihinde Kafkas Cephesine ulaştılar.¹²⁵

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi Amerika'da örgütlenen Ermenilerin bağımsız devlet kurma hayallerini gerçekleştirmek için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bunda Osmanlı Devleti'nin güçsüz durumda olması ve Ermeniler nezdinde savaşı İtilaf Devletleri'nin kazanacağı düşüncesi, İngiltere ve ABD Hükümetlerinin ABD kamuoyunu savaşa çekme düşüncesinin etkili olduğu söylenebilir.

¹²³ BOA, DH. EUM. 2.Şb. 8/6, lef. 2.

¹²⁴ BOA, DH. EUM 2. Şb. 68/43.

¹²⁵ Doğan, **Rus Kaynaklarına Göre Doğu Anadolu'daki Ermeni Faaliyetleri (1914–1918)**, s. 32.

2.4. Sevk ve İskân Kararı ve Sonuçları

Osmanlı Devleti'nin Sevk ve İskân Kararı'nı almasında bir takım sebepler vardır, bu sebepler arasında öncelikle Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu siyasi koşulların etkisinden söz etmek gerekir. Şöyle ki: Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1877-1878 yıllarında gerçekleşen savaşta Osmanlı Devleti yenilgiye uğramıştır. Savaşın ardından taraflar arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesinde, Osmanlı topraklarında Ermenilerin yaşamlarını sürdürdükleri bölgelerde reform yapılması gerekliliği hükmü, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin iç meselelerine karışmasına imkân vermiştir. Söz konusu antlaşmadan Rusya'nın avantajlı çıkması İngiltere'yi¹²⁶ rahatsız etmiş, anlaşmayı tanımadığını bildirerek Fransa'dan da destek almıştır. Bunun yerine Berlin'de yeni bir antlaşma yapılması konusunda Osmanlı Devleti ile Rusya'yı ikna etmiştir. Daha önce imzalan Ayastefanos Antlaşması'nın reformlarla ilgili olan 16. maddesi, İngiltere müdahalesiyle yapılan düzenleme ile Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine İngiltere tarafından tek bir farkla eklenmiştir. 61. maddede, reformların uygulanması konusunda, Osmanlı Devleti'ne Rusya dışında İngiltere ile Fransa nezaret edecekti. Bununla birlikte Rusya bu durumdan rahatsızlık duymuş ve Ermeniler üzerindeki desteğini neredeyse tamamen geri çekmiştir; Fakat zamanla tekrar Osmanlı Ermenilerine destek olmaya devam etmiştir.¹²⁷

Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi ile reformlar konusunda Osmanlı Devleti'nin iç meselelerine karışma hakkını elde eden “büyük devletlerin” zorlamaları neticesinde 8 Şubat 1914 yılında Osmanlı Devleti, “İtilâfname” olarak bilinen Islahat Planı'nı imzalamak zorunda bırakılmıştır. Buna göre; Osmanlı topraklarında Ermenilerin kalabalık halde yaşadıkları vilayetlerin yerel idareleri yurt dışından gelecek iki müfettişin idaresine bırakılacak idi. Açık bir şekilde Ermenilerin Osmanlı Devlet yönetiminden ayrı bir idarede yönetileceği anlamına gelen bu İtilâfname, İttihatçılar tarafından Ermenilerin müstakil bir devlet kurma hayallerine zemin hazırlığı olarak görülmüştür. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin itibarını sarsarak zor bir duruma

¹²⁶ “İngiltere, eğer Rusya vasıtasıyla özerk bir Ermenistan kurulursa, Rusya'nın sıcak denizlere ineceğini, bu durumun Hindistan ticaret yolunu tehlikeye sokacağını ve başta Mısır olmak üzere Afrika'daki sömürgelerinin Rusya'nın kontrolüne geçeceğini öngördüğünden kendi çıkarları doğrultusunda Ermenileri sahiplenmeyi seçmiştir.” Kemal Çiçek, **Ermenilerin Zorunlu Göçü (1915-1917)**, TTK Basımevi, Ankara, 2012, s. 8, 10.

¹²⁷ Çiçek, **Ermenilerin Zorunlu Göçü**, s. 7-10.

düşürmesinden dolayı da söz konusu itilâfnameden rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir.¹²⁸

Buraya kadar bir değerlendirme yapacak olursak Berlin Antlaşması ile birlikte büyük devletlerin müdahalesi ve Osmanlı Devleti'nin imzalamak zorunda bırakıldığı 8 Şubat 1914 tarihli itilâfname,¹²⁹ Ermenilerin bağımsız olma düşüncelerini pekiştirmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin karşısında Rus saflarında savaşmalarına imkân vermiştir diyebiliriz. Bu durum Ermenilerin sevk ve iskâna tabi tutulmalarındaki sebeplerden biri olmuştur.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte, Taşnak Komitesi VIII. Kongresi'ni gerçekleştirmiştir. Kongrede, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi halinde Ermenilerin Osmanlı vatandaşı olarak üzerlerine düşen sorumlulukları alacakları resmen beyan edilmiştir. Çok geçmeden Ermenilerin Tiflis'te gerçekleştirdikleri “Kafkasya Bölgesi Kongresi'nde” ise VIII. Kongre'de aldıkları kararın aksine Ermeniler Osmanlı Devleti'ne karşı Rus ordusunda savaşacaklarını bildirmişlerdir.¹³⁰ Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçiliği'ni yapan Ahmed Rüstem Bey, “Cihan Harbi ve Türk-Ermeni Meselesi” adlı kitabında bu hususta Ermenilerin Osmanlı vatandaşlığı kanunlarına açıkça aykırı olan bir “husumet ve itaatsizlik” yaptıkları yorumunu yapmıştır.¹³¹

Ermenilerin bir kısmı, söz konusu dönemde Osmanlı ordusuna hizmet etmemek için yurt dışına kaçmışlardır. Bununla ilgili Osmanlı Arşivi'nden elde edilen bir belgede, aslen Osmanlı Ermeni'si olup kendisini “Osmanlı'ya bağlı vatan evladı” olarak tanıtan Kayserili Artin Hatumyan ismindeki şahsın New York'tan Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne gönderdiği mektup önem arz etmektedir. Mektupta, Amerika'daki Ermenilerin aç ve perişan oldukları, Bayezid Parmakkapı'da Kunduracı Aramalis ismindeki şahsın Osmanlı Devleti'nden yurt dışına kaçmak isteyen Ermeni askerlere para karşılığında kaçışlarına yardım ettiği, söz konusu şahsın Çatalcalı Agop isimli Ermeni ile Antranik isimli Ermeni'nin çetesine katılarak Edirne'de katliamlar gerçekleştirdiği bilgisi verilmiştir. Dahası mektubu yazan Hatumyan, gerektiği takdirde

¹²⁸ Çiçek, **Ermenilerin Zorunlu Göçü**, s. 12, 14.

¹²⁹ Söz konusu itilâfname, Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte uygulanamamıştır, Çiçek, **Ermenilerin Zorunlu Göçü**, s. 12.

¹³⁰ Çiçek, “Osmanlı Ermenilerinin Zorunlu Göç Ettirilmeleri ve Sonuçları”, **Sevk ve İskânın 100. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri**, Haz.: Haluk Selvi, Kültür Sanat Basımevi, İstanbul, Nisan 2014, s. 157.

¹³¹ Ahmed Rüstem Bey, **Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi**, s. 64.

söz konusu şahsın kaçmasına yardım ettiği kişilerin isimlerini verebileceğini belirtmiştir. Son olarak da mektupta adı geçen şahıs hakkında etrafta çok fazla yanlış bilgi verildiğini de belirterek bu gibi bozguncuların önüne geçilmezse vatanın gün yüzü göremeyeceği ifade edilmiştir.¹³²

Sevk ve İskân Kararı'nın alınma sebepleri arasında, Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanını vermesinin ardından Anadolu'daki Ermenilerin sistemli bir şekilde isyan hareketi içerisinde bulunmaları da etkili olmuştur. Zeytun'da yaşayan Ermeni halkının "Ermeni Alayı" oluşturmak istemelerine verilen red cevabına karşılık bölgede terör faaliyetleri gerçekleştirmeleri, Ocak 1915'te Bitlis ve çevresinde isyanlar çıkararak Müslümanlara karşı katliam yapmaları, 15 Nisan 1915 Van isyanında Türk birliklerinin 14 Mayıs'ta geri çekilmek zorunda kalması ile Ermenilerin 20 binden fazla Müslümana katliam yapmaları, askerlik yaşına gelen Ermenilerin çetelere katılarak orduya asker toplamak için gelen Osmanlı resmi görevlilerine karşı saldırı düzenlemeleri, Diyarbakır'da çok sayıda mühimmatla birlikte Ermenilerin yakalanması, Erzurum, Sivas, Trabzon, Ankara, Adana, Urfa, İzmit, Adapazarı, Bursa, İzmir İstanbul'da ve çok sayıda şehirde isyanlar çıkarmaları ve Müslümanları katletmeleri Osmanlı Devleti'ni Ermenilerin gerçekleştirdikleri isyanlar ve katliamlar¹³³ karşısında önlem almak zorunda bırakmıştır.¹³⁴

Osmanlı Devleti önlem olarak Zeytun ve Maraş'ta isyan çıkarıp zararlı hareketlerde bulunan Ermenileri Konya'ya göndermişse de Konya'da kalabalık ve bir arada olmaları yeni bir isyan riski oluşturmasından dolayı bu karardan dönmüştür. Gönderilmesi gerekli bulunan kalan Ermenilerin Konya yerine Zor ve Urfa'ya gönderilmeleri uygun görülmüştür; Fakat önlem alınmasına rağmen Zeytun'daki isyan hareketi dinmemiş, bunun üzerine 6 Mayıs 1915'te Dâhiliye Nezareti, Maraş Mutasarrıflığına telgraf göndererek Zeytun'daki tüm Ermenilerin gönderilmesi talimatını vermiştir. Alınan diğer önlemler arasında; Ermenilerin ordu hizmetine alınmaması, zararlı faaliyet içerisinde bulunmayanlara dokunulmaması, devlet sınırları içerisinde devlet hizmetinde çalışan resmi görevli olan Ermenilerden güvensizlik oluşturanlar veya hakkında şüphe

¹³² BOA, DH. EUM. 68/33, lef. 2-3.

¹³³ Tehcir kararı öncesi Ermeni Komitelerinin Müslüman halka karşı gerçekleştirdikleri katliamlar hakkında görgü tanıklarının ifadelerine yer verilen belgeler için bkz.: Ahmed Rüstem Bey, **Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi**, s. 165-188.

¹³⁴ Şenol Kantarcı, **Tarih ve Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Dosyası**, İstanbul, 2011, s. 59-62.

duyulanların, Ermenilerin bulunmadığı vilayetlere sevk edilmeleri yönünde kararlar alınmıştır.¹³⁵

Alınan önlemlere rağmen Ermenilerin Anadolu'da çıkardıkları isyanların önüne geçilemeyince Osmanlı Devleti, isyanları sistemli şekilde yöneten Ermeni komitelerinin faaliyetlerini durdurmak için 24 Nisan 1915 tarihinde "Ermeni komite merkezlerinin kapatılmasını, evrakına el konulmasını ve komite elebaşlarının tutuklanmasını" vilayetlere bildirmiştir. Aynı bildiri ilgili tüm askeri birimlere de iletilmiş, bunun sonucunda komite ile bağlantısı olan 2 bin 345 kişi de tutuklanmıştır.¹³⁶ Osmanlı Devleti, savaşın getirdiği olumsuz durumlarla ve İtilaf devletleriyle mücadele içerisindeyken başkent İstanbul'u Eskişehir'e taşımayı dahi göz önünde bulundurmıştır. Ermenilerin Osmanlı Devleti'nin bu zor ve kötü durumundan faydalanarak hem isyan hareketlerinde bulunmaları hem Rus ordusuna istihbarat sağlamaları¹³⁷ hem de Müslüman halka katliamlar yapmaları karşısında Osmanlı Devleti'nin Ermenileri sevk ve iskâna tâbi tutması artık kaçınılmaz hale gelmiştir.

15 Nisan 1915'te başlayan Van isyanını durdurmak için 2 Mayıs'ta Başkumandan Vekili Enver Paşa, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta ancak bölgede yoğun şekilde bulunan Ermeniler dağıtılsa isyanın bastırılabilceğini, bunun için de ya isyancı Ermenileri aileleri ile Rusya'ya yollamak ya da söz konusu Ermenileri Anadolu'da farklı vilayetlere göndermek gerekliliğini bildirmiştir. 20 Nisan 1915 tarihinde Rusların Osmanlı sınırına perişan durumda getirdikleri Müslümanları ise gönderilecek Ermenilerin yerine yerleştirmeyi düşünmüş ve hangisinin uygulanacağı konusunda tercih yapmayı Talat Paşa'ya bırakmıştır. Ayrıca kendi tercihinin de söz konusu isyan çıkaran Ermenilerin aileleri ile beraber devlet sınırları dışına gönderilmesi olduğunu ifade etmiştir.¹³⁸ Enver Paşa'nın zararlı faaliyet yürüten kişilerin uzaklaştırılması için yaptığı bu teklif, Sevk ve İskân Kararı'nın alınmasında temel oluşturması açısından önemlidir.

¹³⁵ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No.14, Ankara, 1995, s. 6.

¹³⁶ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, s. 6-7.

¹³⁷ Ahmet Altıntaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tehcir Kararı Alması ve Uygulaması", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, VII/1 (Ermeni Özel Sayısı), Haziran 2005, s. 80.

¹³⁸ Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)**, TTK Basımevi, Ankara, 2001, s. 47.

Ermenilerin zararlı faaliyetlerinin önüne geçmek için 27 Mayıs 1915 tarihinde Sevk ve İskân Kararı çıkarılmıştır. Karara göre sevk ve iskâna tâbi tutulacakların gönderilecekleri yerler şu şekilde belirtilmiştir: Zor ve Urfa sancakları ile Musul'un güneyine Erzurum, Van ve Bitlis'ten sevk edilecek kişiler gönderilecek. Halep'in doğu ve güneydoğusu ile Suriye'nin doğusuna Adana, Halep, Maraş bölgelerinden sevk edilecek kişiler gönderilecekti.¹³⁹

Sevk ve İskân Kararı'nın verilmesinin hemen ardından, 30 Mayıs 1915 tarihinde Meclis-i Vükelâca karar onaylanmış, aynı gün haklarında sevk kararı verilen Ermenilerin güvenliğini sağlamak amacıyla "Muhacirin Komisyonu" kurulmuştur. On beş maddeden oluşan komisyon yönetmeliğine göre; Ermenilerin gönderilecekleri yerlere güvenli bir şekilde ulaşmaları için yerel yöneticiler tarafından gerekli olan tedbirler alınacak, tedbirler için tüm harcamalar göçmenlere ayrılan tahsisattan giderilecek, göç ettikleri yeni bölgelerde barınma ihtiyaçlarının karşılanması için devlet tarafından önceden ellerinde olan imkânlar çerçevesinde kendilerine ev ve toprak parçası tahsis edilecek, maddi durumu iyi olmayanlara devlet aracılığıyla gerekli yardım sağlanacaktı. Haklarında sevk kararı çıkarılan Ermeniler, ayrıca taşınabilir tüm eşyalarını yanlarında taşıyabileceklerdi. Sevk bölgelerine yerleşen Ermeni ailelerin ise nüfus sayımları görevli memurlar tarafından gerçekleştirilecek, tüm bilgileri kayıt altına alınacaktı.¹⁴⁰ Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin savaş koşullarında verdiği büyük mücadele sırasında Ermenilerin her türlü ihtiyaçlarını karşılayarak emniyetlerini sağlayacak şekilde attığı bu adım hatırı sayılır bir öneme sahiptir.

Muhacirin Komisyonu'nun kurulmasından kısa bir süre sonra 10 Haziran 1915 tarihinde Osmanlı Devleti otuz dört maddeden oluşan "Emval-i Metruke Komisyonu" – "Terkedilmiş Mallar Komisyonu"- adında yeni bir yönetmelik oluşturmuştur. Yönetmeliğe göre, sevk edilen Ermenilerin taşınmayan mülkleri devlet tarafından belirlenerek detaylı bir şekilde üç farklı deftere kaydedilecek, söz konusu defterlerden biri yerel kiliselerde muhafaza edilecek, biri yerel idarede kalacak, diğeri ise Emval-i Metruke Komisyonu'nda bulunacaktı. Ermenilerin yanlarına almadıkları hayvanları ve bozulabilecek olan yük ve gereçleri "açık artırma ile satılarak" kazancı komisyon tarafından korunacaktı. Göç ettirilen Ermeniler, geri döndüklerinde muhafaza edilen

¹³⁹ Kantarcı, **Tarih ve Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Dosyası**, s. 63.

¹⁴⁰ Çiçek, "Osmanlı Ermenilerinin Zorunlu Göç Ettirilmeleri ve Sonuçları", s. 159.

mülklerini Emval-i Metruke Komisyonu ile yerel yönetimlerden geri alabilecekler idi.¹⁴¹ Osmanlı Devleti'nin Ermenilerin tüm varlıklarını kurduğu komisyon aracılığıyla koruma altına alarak yağmanın önüne geçtiği yorumu yapılabilir.

Osmanlı Devleti, sevk süreci boyunca gerekli masrafların karşılanması için göçmen ödeneğinden yararlanılmasını uygun bulmuş; fakat sevke tabi tutulanların sayısı hayli fazla olunca herhangi bir aksaklık çıkmaması için “İskân-ı Aşair ve Muhacirin” Müdürlüğüne yetki vermiştir. Bunun üzerine “İzmit, Eskişehir sancakları” ile “Konya, Adana, Halep, Suriye, Ankara, Musul, vilayetlerine” 2 milyon 2 yüz elli bin kuruş ödenek ayrılmıştır.¹⁴²

Osmanlı Devleti, aldığı sevk kararını uygulamada oldukça hassas ve titiz davranmıştır. Sevk süreci boyunca, “Konya, Halep, Diyarbakır” gibi geçiş yolu üzerindeki bazı bölgelere kısa süreli olarak konaklama ihtiyaçlarını giderecek çadırlar kurmuştur. Ermenilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmak maksadıyla Sivas, Merzifon, Harput'ta mola yerleri oluşturmuş, yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için fırınlar, aşevleri; sağlık sorunlarının giderilmesi için de hastane inşa edilmiştir. Herhangi bir sorun yaşanmaması için de sevk edilecek kişilerin gidecekleri tüm güzergâhlar, sevk süreci başlamadan önce duyurulmuştur.¹⁴³ Osmanlı Devleti'nin elindeki tüm imkânları yolculuğun güvenli ve sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesi için seferber ettiği görülmektedir.

26 Haziran 1915 tarihinde Dâhiliye Nezaretinin Erzurum Valisi'ne gönderdiği yazıda; sevk edilmesine karar verilen Ermenilerin gönderilmelerinde herhangi bir gecikmenin olmaması için daha önce karar verildiği gibi sevk işlemlerinin sürdürülmesi, bunun için hem “mevcut kuvvetle” hem de ordunun yardımını isteyerek Ermenilerin yol boyunca korunmalarının sağlanmasında dikkatli olunması gerektiği bildirilmiştir.¹⁴⁴ 12 Ağustos 1915'te Dâhiliye Nezaretinden Trabzon Valisi'ne gönderilen yazıda ise Amerika Trabzon Konsolosu'nun Erzurum'a gideceği bilgisi paylaşılmıştır. Konsolos'un geliş sebebinin “dâhile sevk edilen Ermeniler” ile ilgili olabileceği göz önüne alınarak gerekli

¹⁴¹ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, s. 8.

¹⁴² **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler(1915-1920)**, s. 10.

¹⁴³ Çiçek, “Osmanlı Ermenilerinin Zorunlu Göç Ettirilmeleri ve Sonuçları”, s. 161.

¹⁴⁴ **Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920)**, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No. 91, Belge No. 110, Ankara, 2007, s. 176.

talimat verilmiş ve ayrıca kendisine kolaylık gösterilmesi konusunda Erzurum Valisi'ne de haber verildiği bildirilmiştir.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti, sevk kararını uygularken kimsesiz, yetim olan Ermeni çocuklarının tüm ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yeni yetimhane kurma veya uygun yapıların yetimhane olarak kullanılması için önemli adımlar atmıştır. Bu doğrultuda Maarif-i Umumiye Nezaretinden, Diyarbakır, Adana, Halep, Trabzon, Erzurum, Sivas, Bitlis, Mamuretülaziz (Elazığ), Van vilayetleri ve Maraş Mutasarrıflığına 26 Haziran'da gönderilen yazıda, göç ettirilen Ermenilerin on yaşından ufak çocukları için gerektiği takdirde yetimhane inşa etmek veya vilayetlerde çocukların bakımları için hizmet verebilecek uygun yapılar mevcutsa bilgilendirilmesini istemiştir.¹⁴⁶

22 Eylül 1915 tarihine gelindiğinde, Genel Karargâh İstihbarat Şubesi tarafından Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne gönderilen yazıda, Mamuretülaziz (Elazığ) ve Mersin Amerika Konsolosluğundan Amerika İstanbul Sefaretine gönderilen yazının dikkat çektiği bildirilmiştir. Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü ile paylaşılan Mersin Konsolosu Edward Nathan'ın İstanbul Sefiri Henry Morgenthau'ya ilettiği raporunda, sevk sürecinin nasıl işlediğini bizzat gözlemlemek için Adana'ya gittiği açıklanmaktadır. Konsolosun oradaki gözlemleri: Göç ettirilen Ermenilerin sayısının çok fazla olduğu, yolculukların trenle gerçekleştirildiği, maddi gücü yetmeyenlere devlet tarafından yardım ve gerekli olan biletlerin sağlandığı; fakat bu yardımların yoğun kalabalık göz önüne alındığında tabii olarak bir kısmına ulaşamadığı, kesinlikle sert müdahale ve nizamsızlığa fırsat verilmediği, görevli valinin izni ile Adana Amerikan Hastanesi'nde göç ettirilen Ermeni hastaların tedavilerinin yapıldığıdır.¹⁴⁷ Görüldüğü üzere bizzat Amerika konsolosu tarafından, Osmanlı Devleti'nin Ermenilerin sevki konusunda gösterdiği hassasiyeti yerinde gözlemleyip bununla ilgili izlenimlerini ilgili yerlere bildirmesi, Sevk ve İskân Kararı'nın uygulamasında iddia edildiği gibi herhangi bir zulmün olmadığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

¹⁴⁵ BOA, DH. EUM. 2. Şb. 9/109, lef. 1.

¹⁴⁶ Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskân (1878-1920), Belge No. 109, s. 175.

¹⁴⁷ İlgili rapor için bkz. Ek 3: BOA, DH. EUM. 2. Şb. 68/82, lef. 1-3.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Amerika'nın İstanbul Büyükelçilik görevini yürüten Henry Morgenthau'nun Enver Paşa ile Ermenilerin göç ettirilmesi konusunda yaptığı konuşmada, Enver Paşa'nın ifadeleri dikkat çekmektedir:¹⁴⁸

“Ermenileri dürüstçe ikaz ettik. Düşmanlarımıza iştirak etmeleri halinde ne olacağını söyledik. Üç ay evvel Ermeni Patriği’ni çağırttım. Ermeniler bir ihtilale teşebbüs ederlerse yahut Ruslara yardım ederlerse başlarına geleceklere mani olamam dedim. İkazımı ciddiye almadılar ve bir ihtilal başlattılar, Ruslara yardım ettiler. Van’da olup biteni biliyorsunuz. Şehrin kontrolünü ele geçirdiler, hükümet binalarını bombaladılar ve ziyadesiyle Müslüman katlettiler. Başka yerlerde de isyanlar planladıklarını haber aldık. Çanakkale’de canımızı dişimize takıyoruz ve binlerce neferimizi feda ediyoruz. Biz böyle bir mücadele içindeyken, kendi memleketimizdeki insanların bize arkadan saldırımlarına müsaade edemeyiz. Ne yapmamız lazım geliyorsa onu yaptık... Rusya, Fransa, Büyük Britanya ve Amerika onları teşvik ederek Ermenilere iyilik yapmıyorlar aslında. Bu gibi teşviklerin ihtilale meyyal bir halk için ne demek olduğunu bilirim...”

Sevk ve İskân Kararı'nın uygulanması ile birlikte göç eden Ermenilerin yaklaşık sayısı tablodaki gibidir:

Tablo 2: Sevk Edilen Ermenilerin Yaklaşık Olarak Sayısı¹⁴⁹

1914 Yılı Toplam Ermeni Nüfusu	Güneye Göç Eden Ermeniler	Kafkasya'ya Göç Eden Ermeniler	Anadolu'da Kalan Ermeniler
Yaklaşık: 1.500.000	Yaklaşık: 350.000-700.000 arası	Yaklaşık: 350.000-500.000 arası	Yaklaşık: 300.000-350.000 arası

Sevk sırasında Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Ermenilerin sayısı ise 10.000'dir.¹⁵⁰

Hakkında sevk kararı verilenlerin haricinde Osmanlı Devleti, herhangi bir şüpheli harekette bulunmayan resmi dairelerde görevli memurları, sağlık durumu iyi olmayan rahatsız kişileri, görme engeli olanları, ticaretle uğraşan tüccar sınıfını ise Sevk ve İskân

¹⁴⁸ **Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü**, s. 266.

¹⁴⁹ Çiçek, “Osmanlı Ermenilerinin Zorunlu Göçü ve Sonuçları”, s. 165.

¹⁵⁰ Çiçek, **Ermenilerin Zorunlu Göçü**, s. 221; Çiçek, “Osmanlı Ermenilerinin Zorunlu Göçü ve Sonuçları”, s. 165.

Kararı'nın dışında tutmuştur.¹⁵¹ Osmanlı Devleti'nin ülkeye zararı dokunmayacak kişilerin kalmalarına izin verdiği görülmektedir.

Büyükelçi Morgenthau, İstanbul'daki Alman deniz ataşesi Humann'ın; *"Ömrümün büyük kısmını Türkiye'de geçirdim. Ermenileri iyi tanıyorum. Gene Ermenilerin ve Türklerin bu memlekette beraber yaşayamayacağını da biliyorum... Ermenilere yaptıklarından dolayı Türkleri ayıplamıyorum. Zannederim tamamen haklılar... Ermeniler, Türkiye'yi paylaşmak istiyorlar; bu harpte Türklerin ve Almanların karşısındalar, dolayısıyla burada kalmaya hakları yok..."* şeklindeki sözleriyle Ermenilere karşı Türkler kadar acımasız olduğunu iddia ederek onun Ermeni Meselesi'ne bakışını eleştirmiştir.¹⁵²

Sevk sırasında alınan önlemlere rağmen bir takım olumsuzluklar yaşanmıştır. Bunlar arasında; sıtma, tifüs gibi kolay bulaşan hastalıkların etkisiyle yaklaşık 25 ile 30 bin kişinin hayatlarını kaybettiği tahmin edilmektedir.¹⁵³ Bunun dışında yaşanan olumsuzluklar arasında çete ve eşkıyaların saldırıları yer almaktadır. Dersim'deki eşkıyaların Erzurum'dan göç ettirilen Ermeni kfilesine saldırıları sonucunda çok sayıda kişinin öldüğü, Ermenileri kurtarmanın olanaklı olmadığı Erzurum vilayetinden Dâhiliye Nezaretine bildirilmiş, bunun üzerine Dâhiliye Nazırı, Mamuretülaziz (Elazığ) Valisi'ne gönderdiği yazıda gerekli önlemlerin alınması konusunda acilen harekete geçilmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁵⁴

Ermeni kfilelerine saldıran eşkıya ve çeteler, yaklaşık 8 ile 9 bin kişiyi öldürmüşlerdir. Ayrıca bazı Kürtlerin sevk edilen Ermenilere yönelik gerçekleştirdikleri saldırıda 500 kişi öldürülmüştür. Söz konusu olay üzerine Osmanlı Devleti sevk esnasında şiddet gösteren ahaliye karşı gerekli müdahalenin yapılmasını derhal ilgili yerlere bildirmiştir. Osmanlı Devleti, sevk ve iskân sırasında Ermenilerin emniyetini sağlamakla görevli bazı memurlar hakkında da soruşturma başlatmıştır. Görevini suiistimal eden devlet görevlilerinin; güvenlik açıklığına göz yumarak kfileleri çetelere karşı korumasız bırakma, Sevk Kararı'nın zıttı hareketlerde bulunma, sevk edilen kişilerin "parasını

¹⁵¹ Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), s. 9.

¹⁵² Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü, s. 286-287.

¹⁵³ Halaçoğlu, Ermeni Tehciri ve Gerçekler, s. 59.

¹⁵⁴ Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920), Belge No. 112, s. 177.

çalma”, kafilelerden “kadın kaçırma” gibi suç işledikleri belirlenmiş ve bu kişiler askeri mahkemelerce yargılanıp gerekli şekilde cezalandırılmışlardır.¹⁵⁵

Bu konuyla ilgili New York Times’ın 22 Kasım 1915 tarihli nüshasında, Cemal Paşa’nın Ermenilere kötü muamelede bulunan iki kişinin cezalandırılması için talimat verdiği bilgisi yayımlanmıştır.¹⁵⁶ Washington Post’un 4 Haziran 1916 tarihli nüshasında ise Dâhiliye Nazırı Talat Bey tarafından verilen bilgede, Van’dan sevk edilen Ermenilere kötü muamele etmek suçundan mahkûm olan elli bir Türk askerinin cezalandırıldığı yayımlanmıştır. Benzer suiistimallerden suçlu bulunan devlet çalışanlarının, görevlerinden alındıkları ve yargılanmak üzere askeri mahkemelere teslim edildikleri bilgisi verilmiştir. Ayrıca Meclis-i Vükelâ Reisi’nin ne yazık ki bazı suiistimallerin yaşandığını itiraf ettiği, bununla birlikte Rus ajanlarının teşvik ettiği Ermeni gizli örgütlerinin hain eylemlerde bulundukları için Türkiye’nin Ermenilere yönelik muamelesini savunduğu, bu sebeple Amerika’nın sağduyusunu korumasını istediği belirtilmiştir.¹⁵⁷

25 Kasım 1915’e gelindiğinde ağır kış koşulları ve yaşanan yoğunluk nedeniyle sevk sürecinin bir süreliğine durdurulması için vilayetlere talimat gönderilmiş, 15 Mart 1916’da gönderilen ikinci talimatla birlikte Sevk ve İskân Kararı’nın tamamen durdurulduğu haberi verilmiştir. 31 Aralık 1918’de ise sevk bölgelerinden geri dönecek kişilere kolaylık gösterilmesi için Dönüş Kararnamesi çıkarılmıştır.¹⁵⁸ Dönüş Kararnamesi’ndeki bazı hükümler arasında; yalnızca geri dönmeyi isteyenlerin sevk işlemi gerçekleştirilecek, dönüşün güvenli bir şekilde sağlanması için gerekli önlemler alındıktan sonra dönüş süreci başlayacak, Ermenilerin sevk sırasında yanlarında götüremedikleri taşınamayan mallarını tekrar geri alabilecekleri yer almaktaydı.¹⁵⁹

Genel bir değerlendirme yapacak olursak; 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan Sevk ve İskân Kararı’nın başından sonuna kadar büyük bir hassasiyetle yürütüldüğü belgelerle

¹⁵⁵ Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler**, s. 60-62.

¹⁵⁶ Meral Yılmaz, **1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi’ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2010, s. 90-91.

¹⁵⁷ “Turks Avenge Armenians: Fifty-one Moslem Soldiers Are Shot for Mistreating Christians”, **The Washington Post**, 4 June 1916.

¹⁵⁸ 15 maddeden oluşan kararnamenin tüm hükümleri için bkz.: Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler**, s. 82-84.

¹⁵⁹ Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler**, s. 81-82.

sabittir. Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu savaş koşullarında, sevk sürecinin sorunsuz gerçekleştirilmesi için mümkün olduğunca çaba sarf edildiği gözlemlenmektedir. 20 Nisan 1915 tarihinde Rusya'nın kendi sınırları içerisinde bulunan Müslümanları, sefil bir halde Osmanlı sınırlarına getirdiği göz önüne alındığında Osmanlı Devleti'nin sevk ve iskân sürecini, aldığı önlemlerle başarılı gerçekleştirdiği ifade edilebilir. Yaşanan bazı olumsuzluklar olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin olumsuzlukları düzeltme çabası ve uyguladığı cezalar göz önüne alındığında olması gerektiği gibi hareket ettiği açıkça görülmektedir. ABD temsilcileri ve kamuoyu Sevk ve İskân Kararı'nın uygulanmasını yakından takip etmiştir. Bu durumda sevkten sonra Amerika'ya giden ve siyasi bir araç olarak kullanılan Ermenilerin de etkisi olmuştur.

2.5. Sevk ve İskân Kararı'nın ABD'deki Yankıları

2.5.1. Savaş Başladığında ABD Kamuoyu ve Ermeniler

Savaşın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden sonra, Amerika kamuoyunda, Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilere dair bir gündem oluşmaya başlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin ağır iklim şartları altında kayıplar verdiği Sarıkamış Harekati'nden sonra Amerikan basınında, Kafkasya bölgesinde Ermenilere yönelik katliam yapıldığını iddia eden propaganda haberleri yer almıştır. Söz konusu propaganda haberleri arasında Rusya'nın Ardahan'ı ele geçirmesi üzerine bölgedeki Müslüman halk tarafından Ermenilerin işkenceye uğrayarak katledildikleri iddia edilmiştir.¹⁶⁰

Amerikalı misyonerlerin, Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri de Ermenilerin Amerikan basınında yer almasında etkili olmuştur. 29 Nisan'da Washington Post'ta yayımlanan haber oldukça dikkat çekmektedir. Presbyterian Board of Foreign Missions'tan aktarılan bilgede, Urmiye Vilayeti'nde Hristiyanların Kürtler tarafından katledildiği, 800 kişinin öldürüldüğü, en az 2 bin kişinin de hastalıktan öldüğü iddia edilirken saldırının Kürtlerle sınırlı kalmadığı, Türk askerleri tarafından Hristiyanların canlı olarak yakıldığı rapor edilmiştir. Misyonerlerin iddiaları bununla da sınırlı kalmamış, Türk askerlerinin gerçekleştirdiği söz konusu saldırının Amerikan misyonu ve Fransız Roma

¹⁶⁰ Yılmaz, 1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri, s. 28-29.

Katolik misyonuna yönelik olduğu da rapor edilmiştir. Presbiteryen Misyon Hastanesi'nden Dr. Vanneman'ın "... Amerika'da gerçek durumun anlaşıldığına inanmıyorum. Bu durum, pratik olarak Suriyeliler (Nasturiler) ve Ermeniler için de çok kötü bir imhadır. Tek umut Türkiye'nin Rusya tarafından işgal edilmesidir..."¹⁶¹ ifadeleri misyonerlerin açıkça Amerikan kamuoyunu etkilemeye çalıştıklarının göstergesidir.

Ermenilerin 15 Nisan 1915 tarihinde başlattıkları Van isyanının büyümesi ile Amerikan basınında Ermenilerle ilgili yayımlanan haberlerin sayısı da artmıştır. Van'daki Ermenilerin Türk askerlerine karşı şehri müdafaa ettikleri, Ermenilerin İran'da bulunan Türk askerleri aracılığı ile korkutuldukları,¹⁶² Van'daki 6 bin Ermeni'nin katledildikleri yönünde haberler yayımlanmıştır. Buna göre, her ne kadar Amerika Büyükelçisi Morgenthau'nun talimatı ile Amerikalıların koruma altına alındığı ifade edilse de haberde yer alan; "*Dr. Barton Türklerin Amerikan misyonerlik mülkiyetine her zaman saygı gösterdiğini göz önünde bulundurarak misyonerleri tehlikede görmüyor*" ifadesi dikkate değerdir.¹⁶³ Bu ifade, 29 Nisan'da Washington Post Gazetesi'nin Urmiye'de Amerikan misyonuna karşı saldırı yapıldığı yönündeki iddialar ile karşılaştırıldığında, büyük bir çelişkiyi ortaya koyarak söz konusu iddiaların asılsız olduğunu gözler önüne sermektedir.

25 Mayıs'ta yayımlanan haberde ise Rusların Van'ı ele geçirdikleri, Ermenilerin Ruslar tarafından "kurtarıldığı" ve Rusya'nın ilerleyişi karşısında Türk askerlerinin Bitlis bölgesine doğru çekilmek zorunda bırakıldığı bilgisi verilmiştir.¹⁶⁴ Görüldüğü üzere Osmanlı topraklarında Ermenilerin çıkardıkları isyan hareketleri, Amerikan basınına Türklerin Ermenilere karşı zulüm yaptığı yönünde yansıtılmıştır. Basında çıkan haberler yorumlandığında Ermenilerin asıl toprak sahipleri gibi, Türklerin ise Ermenilere saldıran işgalciler gibi gösterildiği açıkça görülmektedir.

¹⁶¹ "Crucified By Turks: Christians Are Also Burned Alive, Say Missionaries", **The Washington Post**, 29 April 1915, s. 1.

¹⁶² Yılmaz, **1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, s. 69.

¹⁶³ İlgili belge için bkz. **Ek 4**: "6.000 Armenians Slain: Massacre at Van Reported by Consul in Urumiah", **The Washington Post**, 18 May 1915, s. 1.

¹⁶⁴ Yılmaz, **1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, s. 34.

2.5.2. Sevk ve İskân Kararı'nın ABD Basınındaki Yankıları

Sevk ve İskân Kararı öncesinde Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülen propaganda çalışmaları, Sevk ve İskân Kararı'nın alınması ile birlikte zirveye ulaşmıştır. Amerikan basınında neredeyse her gün Ermenilere zulmedildiği yönünde asılsız iddialara yer verilmiş, Amerikan kamuoyu sürekli bu haberlerle meşgul olmuştur. Bu propaganda çalışmalarında ise tabii ki misyoner ve komite faaliyetleri etkili olmuştur.

12 Temmuz'da Amerikan basınında yer alan haberde, Türklerin güç uygulayarak Rumları ve Ermenileri yaşadıkları evlerinden planlı olarak çıkardıkları, Müslüman köylülerin arasına karıştırıldıkları ve burada Müslüman ahali tarafından İslam'ı kabul etmeye zorlandıkları, kabul etmedikleri takdirde de öldürüleceklerine dair tehdit edildikleri iddia edilmiştir.¹⁶⁵ Ertesi gün Washington Post'un Van'daki durumla ilgili yayımlanan haberinde, Rusların Van Gölü yakınlarna kadar ilerleyerek Türk askerlerini zorladıkları, bu sebeple Türk askerlerinin geri çekilmeyi planladıkları ve Türklere karşı Ermenilerin cesurca direndikleri ifade edilirken son zamanlarda Amerika'dan Rus ordusuna 160 Ermeni gönüllüsünün katıldığı kamuoyuna duyurulmuştur.¹⁶⁶ Amerikan basınında yer alan haberlerde, Ermenilerin Van'da çıkardıkları isyan hareketinin meşrulaştırıldığı, gerçekte Ermenilerin bölgedeki Müslümanlara karşı gerçekleştirdikleri katliamlara dair tek bir söz bile edilmediği görülmektedir.

Osmanlı Devleti, sevk kararının uygulamasının sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesi için önlemler alırken diğer taraftan New York Times Gazetesi'nde Hınçak Komitesi'nin Osmanlı topraklarında Ermenilere yönelik katliam yapıldığına dair iddialarına yer verilmiştir. Şöyle ki; Bitlis ve çevresinde tüm erkeklerin katledildiği, ardından çocuk ile kadınlardan oluşan 9 bin kişinin Dicle Nehri'ne fırlatıldıkları, Adana'da 40 bin Ermeni'nin katledildiği, Diyarbakır ile Muş bölgesinde çok sayıda Ermeni'nin öldürüldüğü belirtilirken Hınçak Komitesi'nden 20 kişinin İstanbul'da idam edildikleri haberi verilmiştir; fakat *"bu bilgiler başka hiçbir kaynak tarafından doğrulanmamıştır"* şeklinde ifadeler de aynı haberde yer almıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Yılmaz, 1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri, s. 177.

¹⁶⁶ "Turks Hard Pressed in Armenia; Bitlis Maassacre Presages Retreat", The Washington Post, 13 July 1915, s. 2.

¹⁶⁷ Yılmaz, 1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri, s. 100.

Sevk süreci boyunca Amerikan basınında zulüm ve katliamlar yapıldığı yönündeki iddialar gün geçtikçe artmıştır. New York Times'ın "özel haberinde", sevk edilen Ermenilerin evlerinden kilometrelerce uzak çöllerle doğru göç etmeye zorlandıkları, yürüyerek sevk yerlerine gitmek durumunda bırakıldıkları iddialarına oldukça geniş bir şekilde yer verilmiştir.¹⁶⁸ Yapılan "özel haberde" kamuoyunun dikkati, Ermeniler üzerine çekilmeye çalışılmıştır.

Amerikan basını, komite ve misyoner faaliyetlerinin yanında İngiliz basınında Ermeniler nezdinde yapılan propaganda haberlerinin de etkilediğini ifade etmek gerekir. İngiliz günlük gazetesi olan Chronicle'ın Anadolu'nun doğu vilayetlerinde Ermenilerin Türkler ve Kürtler tarafından korkunç bir şekilde katledildikleri, bunun Sultan Abdülhamid döneminde meydana gelen olaylardan daha büyük olduğu, Amerika'nın sessizliğini bozması gerektiği hakkında yapılan haber dikkat çekmektedir.¹⁶⁹ İngiltere'nin Amerikan kamuoyunda Ermeni propagandasını canlı tutmaya çalıştığı ifade edilebilir.

İngiltere'nin ulusal gazeteleri arasında bulunan ve geniş okuyucu kitlesi olan Times'ın Sevk ve İskân hakkında yayımladığı bir haber, Amerika'nın en çok okunan gazetelerinden New York Times sütunlarında yer almıştır. Haberde, bir müddet Osmanlı topraklarında yaşamış bir gezginin New York'a geri döndükten sonra sevk ve iskân sürecinde gördüklerini anlattığı ifadelere yer verilmiştir. Söz konusu gezginin; *"Birçok katliam söylentileri duyduk, fakat bu konuda delile sahip değilim. Bildiğim kadarı ile Sivas ilinde yaygın katliamlar olmadı. Fakat şöyle ya da böyle ölen insan sayısı az değildir"* ifadeleri dikkat çekmektedir.¹⁷⁰ Zira bu ifadeler, Ermenilere karşı katliam yapıldığına dair iddiaları çürütür niteliktedir.

Ermenilerin Sofya'daki yayın organı olan "Hayastan Gazetesi"nin 19, 23, 25 Eylül 1915 tarihli nüshalarında ise Ermenilerin nakilleri hakkında Amerikalı bir muhabirin mensup olduğu gazetesine çektiği telgrafa yer verilmiştir. Telgrafa; ¹⁷¹

¹⁶⁸ Yılmaz, 1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri, s. 101.

¹⁶⁹ "Turks Kill Thousands: Massacre of Armenians on Increase, London Is Told", **The Washington Post**, 6 August 1915, s. 2.

¹⁷⁰ Yılmaz, 1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri, s. 102-103.

¹⁷¹ BOA, DH. EUM. 2. Şb. 13/19, lef. 9.

“Nakil muamelesi Nisan’da başlamış olup şimdiye kadar yedi yüz bin Ermeni öldürülmüş veyahut açlıktan veya hastalıktan ölmüştür. Ermenilerden sonra Rumlar, Museviler, İtalyanlar sırasıyla sürülecektir. Muharebenin bitiminden sonra da Almanlar sürüleceklermiş. Şeyhülislam Efendi, Ermenilerin sürülmesini şeriata muhalif gördüğünden görevinden istifa etmek istiyormuş. Daha fazla malumat isterseniz Amerikan sefarethanesinde bana bir telgraf çekiniz.” Amerikan basınına Ermeniler ile ilgili yansıyan haberlere farklı ülkelerden gönderilen propaganda yazılarının katkı sağladığı ifade edilebilir.

Amerikan basınında Ermeni propagandası her taraftan desteklenmiştir. Bu kez de Amerika Birleşik Devletleri Ermeni Genel İlerleme Derneği Başkanı olan Dr. M. Simbad Gabriel, Osmanlı Devleti’nde Ermenilere yönelik yapıldığı iddia edilen katliamlar hakkında Washington Post Gazetesi’nde “450 bin Ermeni Müslümanlar Tarafından Yapılan Katliamda Öldürülüyor” başlığıyla Ermeni Milli Delegasyon Başkanı Bogos Nubar’dan iletilen mektupları yayımlamıştır. Mektupta; “Kilikya ve Ermenistan’da birkaç ay içinde meydana gelenler inanılmaz. Abdülhamid’in büyük katliamları, milletimizin şehitlik tarihinde emsalsiz olan son vahşete kıyasla önemsiz görünmektedir. Bu, tüm halkın yok edilmesinden başka bir şey değildir. Fakat Ermenistan o kadar uzakta ki Avrupa ve Amerika’da bu korkunç trajedi hakkında neredeyse hiçbir şey duyulmadı”¹⁷² şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Aynı haberde yer alan farkı bir mektupta da sürgün edilenlerin yanlarında herhangi bir şey taşımalarının yasak olduğu, yaşamak zorunda bırakıldıkları ev, iş, geçim kaynağı olmayan çöllere ulaşmak için bir ya da iki ay yürümeyi gerektiren mesafe kat etmek zorunda oldukları iddia edilmiştir.¹⁷³ Oysaki Osmanlı Devleti bu süreçte, göç ettirilecek Ermenilerin yol boyunca sorunsuz bir şekilde gitmelerini sağlamak amacıyla, “Muhacirin Komisyonu”nda alınan kararları uygulayarak sevk sürecini yürütmeye devam etmiştir. Komisyon kararında, söz konusu mektupta iddia edildiğinin aksine, sevk edilecek kişilerin “taşınabilir” tüm eşyalarının yanlarına alınmasına izin verilmiştir.¹⁷⁴ Ayrıca Ermenilerin göç ettirildikleri yerlere kolayca ulaşabilmeleri için

¹⁷² “450.000 Armenians Are Slain In Massacre By Moslems”, **The Washington Post**, 25 September 1915, s. 3.

¹⁷³ “450.000 Armenians Are Slain In Massacre By Moslems”, **The Washington Post**, s. 3.

¹⁷⁴ Çiçek, “Osmanlı Ermenilerinin Zorunlu Göçü ve Sonuçları”, s. 159.

herhangi bir güçlük teşkil etmeyecek yakın güzergâhlara yönlendirilmişlerdir.¹⁷⁵ Amerika Birleşik Devletleri Mersin Konsolosu Edward Nathan'ın sevk süreci sırasında Adana'daki gözlemlerinde, sevk edilecek kişilerin trenle seyahat ettikleri, devletin de ihtiyaca göre bilet temin ettiğini belirtmesi¹⁷⁶ Bogos Nubar'ın gönderdiği mektuptaki iddiaların asılsız olduğunu göstermektedir. Söz konusu mektupların tamamen Amerikan kamuoyunu etkilemek için yazıldığı gayet açıktır.

Amerikalı misyoner Charlotte Ely'nin Bitlis'te öldüğü, Mrs. Graffam adında başka bir misyoner kadının bir Amerikalı olarak göç ettirilen savunmasız kadın ve çocuklara yardım ederek hayatını tehlikeye attığı, çoğu kişinin açlıktan ve karşılaştıkları zorluklar sebebiyle öldüğü, erkeklerin öldürüldüğü, yaşananların Amerika'da tam anlamıyla bilinmediği iddialarından oluşan haber 25 Eylül 1915 tarihinde Los Angeles Times'ta yayımlanmıştır.¹⁷⁷ Amerikan Board Başkanı Dr. James Barton'ın beyan ettiği rapora göre, Sevk ve İskân Kararı'nın alınmasından Kasım ayına kadar Amerikalı misyonerlerden toplamda 5 kişinin öldüğü ifade edilmiştir. İddiaya göre, sevk sürecine kadar ölen misyonerlerden hiçbirinin, Osmanlı Devleti'nde yaşanan olumsuz hadiseler altında kalarak ölen misyonerler kadar kötü bir durumda olmadığı kamuoyuna duyulmuştur. 5 misyonerin ölümünden ise Osmanlı Devleti sorumlu gösterilmiştir.¹⁷⁸ Ölen misyonerler içerisinde propaganda faaliyetlerine büyük katkıları olan George P. Knapp hakkında Amerika Mamuretülaziz (Elazığ) Şehbenderi'nin Amerika İstanbul Büyükelçisi'ne tahkikat yaptığını bildirdiği raporunda, cenaze töreninin Protestan Ermeni Rahip Hagop Anderyan tarafından gerçekleştirildiği, Bitlis'ten Diyarbakır'a giderken Knapp'ın sağlığının iyi olduğu, fakat bölgede tifüs ile dizanteri hastalıklarının salgın olduğu belirtilmiştir. Söz konusu misyonerin zehirlenmiş olma ihtimalinin düşünüldüğü fakat bunun kanıtlanamayacağı da ifade edilmiştir.¹⁷⁹

Los Angeles Times'ın "Savaşta Küçük Ulusların Sesi" başlığı ile yer verilen haberinde, kendi ülkesinde ezilenlerin "özgür" olarak nitelendirilen Amerika'da cesurca konuşma şansına sahip oldukları ifade edilmiştir. Amerika'da haftalık yayımlanan Literary Digest Dergisi'nin editörleri, Amerika'da yabancı dilde yayımlanan dergi editörlerine, içlerinde

¹⁷⁵ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, s. 9.

¹⁷⁶ **BOA**, DH. EUM. 2. Şb. 68/82, lef. 3.

¹⁷⁷ "The Religious Rambler", **Los Angeles Times**, 25 September 1915.

¹⁷⁸ Yılmaz, **1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, s. 88-89.

¹⁷⁹ **BOA**, DH. EUM. 2. Şb. 68/82, lef. 31, 32, 34.

Ermenilerin de olduğu küçük ırkları temsil eden bir mektup yazarak savaşın hangi tarafının gergin ve ilginç olduğunu açıkça ifade etmelerini istedikleri, sonuçların Literary Digest Dergisi'nde yayımlanacağı duyurulmuştur.¹⁸⁰

Times Gazetesi'nin 8 Ekim 1915 tarihli nüshasında, Doğu Anadolu, Kilikya ve Toros bölgelerinin en kötü katliamlara sahne olduğu, çoğu durumda katliamların sebepsiz yere yapıldığı iddia edilmiştir. Önemli bir Amerikan kolejinin bulunduğu Merzifon'daki Amerikalılara göre; Ermenilerin kasaba dışına çıkarıldığı, orada Türkler tarafından kuşatıldıkları, polis ve silahlı bir çetenin genç ve aktif Ermenilerden 1200'ünü öldürdüğü, zengin Ermenilerin para alınarak İslam'a dönmeleri ile ölümden kurtulmalarına izin verildiği; fakat fakir olanların paraları olmadığı için öldürüldükleri ya da sürgün edildikleri, genç kadınların halk arasında dağıtıldığı, topluluğun geri kalanının ise ülke boyunca Kuzey Mezopotamya'ya sürüldüğü iddia edilmiştir.¹⁸¹ Times Gazetesi aracılığıyla yapılan propagandanın boyutunu göstermesi açısından önemli bir haberdur.

Ermeni propagandası, Amerikan basınında İngiltere tarafından her fırsatta gündeme getirilirken misyoner faaliyetleri ile de gündemde tutulmaya devam edilmiştir. 28 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nde misyonerlik yaptıktan sonra Amerika'ya dönen James P. McNaughten, ordu planını sert bir şekilde eleştirmiştir. Ermenilerin zeki ve eğitilmiş bir ulus olduklarını, Türkler tarafından yapılan Ermeni katliamını durduracak olan tek şeyin Amerika Birleşik Devletleri tarafından gönderilecek 500 bin kişilik ordu olduğunu ve onların Ege Denizi'ne gönderilmesi gerektiğini bildirdiği haber, 16 Ekim'de Chicago Daily Tribune'de yayımlanmıştır.¹⁸²

Washington Post'un 21 Ekim tarihli nüshasında, başkenti ilk kez ziyaret eden ve uzun yıllar Mısır'daki İngiliz Hükümeti'nin hizmetinde çalışan Ermeni asıllı Melchior Papazian'a "Ermenistan" ile ilgili görüşleri sorulduğunda şu ifadeleri kullanmıştır; *"Ermenistan? Orada hüküm süren koşulları hayal etmek imkânsız. Dışarıya sızan haberler gerçek durumun yarısını anlatmıyor. Şüphesiz orada binlerce Ermeni katledildi. Fakat buna herhangi bir tarih öğrencisinin şaşırması gerekir. Ermenistan*

¹⁸⁰ "The Voice of The Little Nations On The War", **Los Angeles Times**, 28 September 1915.

¹⁸¹ "The Armenian Massacres - Massacre Areas", **The Times**, 8 October 1915, s. 5.

¹⁸² "Wants America To Send 500.000 To Aid Armenians", **Chicago Daily Tribune**, 16 October 1915, s. 13.

500 yıldır acı çekiyor ve Türkiye'deki Müslüman boyunduruğu sonsuza dek ortadan kaldırılincaya kadar bu rezalet sona ermeyecek.”¹⁸³

1916 yılına gelindiğinde, Ermeniler hakkında Amerikan basınında yer alan haberler hız kesmeden devam etmiştir. 13 Ocak'ta Amerikalı bir misyoner, Urmiye'deki ahalinin gerçekleştirdikleri katliamdan canını zor kurtardığını, bir Amerikalı hekimin ateşe verildiğini, bölgede toplu katliamlar yapıldığını iddia etmiştir.¹⁸⁴ Amerikan basınında Ermenilerin Amerika'yı överek yardım taleplerini belirttikleri haberler de gündemde tutulmuştur. Bu konuda Chicago Daily Tribune'nin 18 Ocak'taki haberi örnek verilebilir. Şöyle ki; Halep'teki Amerikan Konsolosunun Türk askeri makamlarına karşı güçlü bir tavır takındığı, Halep ve çevre bölgelerde binlerce Ermeni'nin hayatını kurtardığı, 80 yaşındaki bir Ermeni'nin; *“Amerika bizi ölümden kurtardı, fakat kölelikten kurtarılmayı bekleyen binlerce kişi daha var. Yalnızca Amerika bize yardım edebilir”* ifadelerine yer verilmiştir.¹⁸⁵

Los Angeles Times'ın 22 Şubat 1916 tarihli nüshası, Amerika Birleşik Devletleri basınında Osmanlı Ermenileri ile ilgili yapılan haberlerden belki de en dikkat çekici olanıdır. “Tablonun Öteki Yüzü” başlığıyla yayımlanan söz konusu haberde ilk kez Ermenilerin Türkleri katlettikleri ifade edilmiştir. Amerikan Ermenilere Vahşet Topluluğu'nun (American Society on Armenian Atrocities) Londra'dan aldığı destekle “dünyadaki her Ermeni'nin lekeli Türk kılıcına konulduğu” ve İngiltere'nin, Ermeniler tarafından Türklere yapılan katliamları sansürledikçe savaşın zulüm listesinde hiçbir şekilde yer almayacağı kamuoyuna duyurulmuştur.¹⁸⁶ Ermenilerin Osmanlı Devleti'nde Türklere karşı gerçekleştirdiği katliamların gerçekte büyük devletler tarafından bilindiği ve göz ardı edildiği, sansür uygulanarak devam eden katliamların bilinçli bir şekilde kamuoyuna yansıtılmadığı net bir şekilde görülmektedir.

18 Şubat 1916 tarihinde yayımlanan haberin genellikle Amerikan kamuoyuna duyurulan haberlerden bir derece daha farklılık gösterdiği göze çarpmaktadır. Zira misyonerlerin Osmanlı Devleti'nin Ermenilere zulmettiği yönündeki iddialarından şüphe

¹⁸³ “Views Of Capital Visitors On Interesting Current Topics”, **The Washington Post**, 21 October 1915, s. 6.

¹⁸⁴ Yılmaz, **1915-1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, s. 186.

¹⁸⁵ İlgili haber için bkz. **Ek 5**: “Only America Saved Us” Say Armenian Refugees’, **Chicago Daily Tribune**, 18 January 1916, s. 3.

¹⁸⁶ İlgili haber için bkz. **Ek 6**: “Turning The Tables”, **Los Angeles Times**, 22 February 1916.

duymadıklarını, bu sebeple mağdur edilen insanların resmi makamlar tarafından haklarının savunulması için Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığına söz konusu zulümlerden mütevellit “protesto etmesi” gerektiği ifade edilmiştir.¹⁸⁷ Misyonerlerin Ermeniler nezdindeki çalışmalarını bir adım daha ilerlettikleri yorumu yapılabilir.

Los Angeles Times’ta yayımlanan haberde, ayrıca bir Amerikan Konsolosunun iddialarına da yer verilmiştir. Buna göre, Avrupa ve Amerikan üniversitelerinden mezun olan Amerikan eğitim kurumundaki Ermeni profesörlerin, saçları, sakalları ve tırnaklarının çıkarıldıkları, saatlerce kollarından asılı halde dövülerek işkence gördükleri, işkenceden sonra da öldükleri iddia edilmiştir.¹⁸⁸ Söz konusu haberde iddialarda bulunan konsolosun kim olduğu, Osmanlı Devleti’ndeki hangi Amerikan eğitim kurumunda işkence olayının olduğu bilgisinin verilmemesi, haberin iddiadan öteye gitmediğini göstermektedir.

Washington Post’ta “insanlığın dostu” olarak tanıtılan Belçikalı Maeterlinck isimli kişinin; *“1915 yılı başları onlar için en trajik tarihin geldiği dönemdir. Ermeni ırkını katliam ve sürgünle ezen sistematik ve acımasız bir süreç başladı. Erkekler köylerinin dışında gruplar halinde götürülerek sopa ve baltalarla öldürüldüler. Bir seferinde 10 bin Ermeni teknelere çıkarıldı ve tümü öldürüldü. Okul ve kiliseler dağıtıldı, öğrenciler öldürüldü ya da dağıtıldı. Kızlar ve kadınlar, haremelerde ya da aşiretlerin yaşadıkları bölgelerde tarıfsız bir kader için alıkonuldular. Köyler ve kasabalar binlerce kişi tarafından tahrip edildi. Ermeni nüfusunun büyük bir kısmı sürgün edildi. Binlerce insan hastalıktan, işkenceden, terörden, bitkinlikten, açlıktan öldü”* ifadelerinin yanında, Amerika’nın harekete geçmesini vurguladığı ifadeleri paylaşmıştır.¹⁸⁹ Belçikalı Maeterlinck’in bu ifadeleri Amerikan kamuoyunu etkilemede yalnızca İngiltere’nin olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

¹⁸⁷ Yılmaz, 1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi’ne Göre Türk Ermeni İlişkileri, s. 111-112.

¹⁸⁸ “The Religious Rambler”, **Los Angeles Times**, 15 October 1916.

¹⁸⁹ “Stricken Armenia Calls Loudly For Help and America Harkens: Wants America to Protest”, **The Washington Post**, 28 January 1917.

Los Angeles Times'ın 15 Temmuz 1917 tarihli haberinde, Amerika'da eğitim görmüş bir Ermeni olan Rahip M. G. Papazian'ın Osmanlı Devleti'ndeki Ermeniler hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Papazian'a göre;¹⁹⁰

“Bu savaşın yol açtığı tüm korkunç acıları ve en büyük sefaleti Avrupa’da Belçika, Asya’da ise Ermenistan yaşadı. 600 bin kişi -kadın, erkek, çocuk- geçen iki yıl boyunca Türkler tarafından katledildi. Bu düpedüz öldürülmelere ek olarak, binlerce kişi evlerinden tüm malları yağmalanarak ve yaya olarak beş parasız ve paçavralarla, çok sayıda acıya katlanmak zorunda oldukları çöle sürüldüler.”

10 Ekim 1917’de “Türkler Barış İçin Birleşik Devletler İle” başlığıyla yayımlanan Los Angeles Times’ta Ermeni ve Suriye Yardım Fonu çıkarları için Chicago’da bulunan Abraham L. Elkus’un Osmanlı Devleti hakkındaki görüşlerini bildirdiği; *“Türkiye Amerikalılara karşı çok iyi davranıyor ve ABD ile barışa devam etmeyi istiyor. İstanbul’daki Amerikan Kolejleri harika işler yapıyor, özellikle de Müslüman kadınlara Amerikan idealleri öğretildiği Kadınlar Koleji”*¹⁹¹ ifadeleri Türk-Amerikan ilişkilerini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

9 Aralık 1917’ye gelindiğinde, Eski Amerika Başkanı Roosevelt’in Amerika’nın Türkiye’ye savaş açması gerektiğini ve Türklerin Avrupa’dan sürülmesi gerektiğini savunduğu ifadeleri Los Angeles Times sütunlara taşınmıştı. Eski başkanın; *“Türkiye ile savaşmadıkça Ermenistan’a sempati duymak aptallıktan daha kötüdür”*¹⁹² şeklindeki ifadeleri açık bir şekilde Ermenilere sempati duyduğunun bir göstergesidir. Aynı gazetenin 19 Aralık’taki haberi de Ermeni sempatisini göstermesi açısından önemlidir. Korkunç savaşın başlangıcından beri Türkler tarafından 800 binden fazla Ermeni’nin katledildiği, Amerika’nın kana susamış vahşiler ulusuna karşı savaş açmak zorunda olduğunun ahlaki bir hak olduğu, Amerika’daki tüm adalet-sever insan duygularının, İslam takipçilerinin cani uygulamalarına karşı bir savaş hali anlamına geleceği açıkça belirtilmiştir.¹⁹³

¹⁹⁰ “The Religious Rambler”, **Los Angeles Times**, 15 July 1917.

¹⁹¹ “Turks Are For Peace With United States”, **Los Angeles Times**, 10 October 1917.

¹⁹² “Roosevelt Says America Should Make War on Bulgaria and Turkey”, **Los Angeles Times**, 9 December 1917, s. 18.

¹⁹³ “Our Moral Right”, **Los Angeles Times**, 19 December 1917.

Sevk ve İskân Kararı'nın alındığı 27 Mayıs 1915 tarihinden itibaren Amerikan basınına yansıyan haberler değerlendirilecek olursa Osmanlı Devleti'nin aleyhinde, Ermenilerin ise lehinde haberler yapıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Misyoner faaliyetleri başta olmak üzere İngiltere'nin yoğun çalışmaları da basında propaganda haberlerinin yapılmasında büyük katkı sağlamıştır. Sevk ve İskân Kararı'nın uygulandığı 1915 yılı boyunca “masum” Ermenileri katleden “zorba” Türk profili çizilirken 1917’ye gelindiğinde, “İslam dışında tüm Hristiyanları katleden”, “vahşi” ve “acımasız” Türk profili çizilmiş, bunun sonucunda Amerikan kamuoyunda Türklere karşı ciddi bir ön yargı oluşturulmuştur. 1915-1917 yılı boyunca Amerikan basınında katledildiği iddia edilen Ermeni sayısının sürekli olarak farklı gösterilmesi, “uydurma” ve “duyumlardan” ibaret olan iddiaların asılsız olduğunu göstermektedir.

2.5.3. İngiltere’nin ABD Kamuoyuna Etkileri

İngiltere’nin Ermeniler nezdinde Amerikan kamuoyunu etkileme çalışmaları arasında, İngiltere’nin Eski Amerika Büyükelçisi Viscount Bryce’ın çalışmalarının hatırı sayılır etkisi olduğunu ifade etmek gerekir. Bu durum, 21 Eylül 1915 tarihinde Chicago Daily Tribune’de “Bryce Türk Barbarlığını Durdurması İçin Amerika’nın Yardımını İstiyor”, Los Angeles Times’ta “Bryce Ermenistan’a Yardım Talep Ediyor”, 27 Eylül’de Washington Post Gazetesi’nde ise “Ermeniler İçin Savunma-Viscont Bryce Amerika’yı Katliamı Sona Erdirmeye Çağırıyor” başlıkları ile yayımlanan haberlerde açıkça görülmektedir. Bu haberlerde, Bryce’ın Associated Press’e “Ermeni katliamının” durdurulması için Amerika’ya talepte bulunduğu görülmektedir. Söz konusu talep aşağıdaki gibidir: ¹⁹⁴

“Özellikle Amerika’daki uygar dünya, son birkaç aydır Türkiye’de yaşanan dehşeti bilmeli. Çünkü Türk Hükümeti’nin yok edici elini durdurabilecek bir şey varsa, bu da esas olarak insancıl Amerika başta olmak üzere tarafsız ulusların görüşünün bir ifadesi olacaktır. Türkiye ile müttefikler arasında savaş patlak verdikten kısa bir süre sonra, Türk hükümeti Ermeni ırkından olan Hristiyanları öldürerek Hristiyanlığı yok etme planını acımasızca bir zulümle yürütüyor. Ermenilerin 10 binin üzerinde olduğu Trabzon şehrinde, İstanbul’dan bütün Ermenileri tutuklama emri geldi. Askerler

¹⁹⁴ “Bryce Asks Aid of U.S. To Stop Turk Barbarity”, **Chicago Daily Tribune**, 21 September 1915, s. 2; “Help Armenia, Pleads Bryce”, **Los Angeles Times**, 21 September 1915; “Plea For Armenians: Viscount Bryce Urges America to Try to End Slaughter”, **The Washington Post**, 27 September 1915, s. 12.

içlerinde erkek, kadın ve çocukların bulunduğu herkesi avladı, kıyıya sürdü, denize götürdü ve hepsini boğdu. Bu, İtalyan konsolos tarafından görüldü ve tanımlandı. Ülkedeki bazı kişiler İslam'ı kabul ettiğini iddia ederek kaçtılar ve 250 bin kişi Rus sınırından kaçtı, fakat belki de 500 bin kişi katledildi ya da sınır dışı edildi. Sınır dışı edilenler, kötü muamele, hastalık ve açlıktan hızla öliyorlar. Yollar ve yamaçlar masum köylülerin cesetleri ile doldu”

Sevk ve iskân uygulamalarının devam ettiği süre zarfında İngiltere'nin Amerikan kamuoyunu etkileme çalışmaları da devam etmiştir. Amerikan gazete sütunlarında yer alan bir haberde, İngiltere'nin eski Washington Büyükelçisi Viscount Bryce'ın konuşmasına sayfalarca yer verilmiştir. Söz konusu konuşmasında Bryce, Sevk ve İskân Kararı alındığından beri toplamda 8 yüz bin Ermeni'nin öldürüldüğünü iddia ederek Almanya'nın Ermenilere yönelik yaptığı iddia edilen katliamların durdurulması için adım atması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵ Aynı gazetenin 16 Ekim'de yayımlanan haberinde de Bryce'ın benzer ifadelerine yer verilmiş, Ermenileri desteklemek için “tarafsız” ulusların Almanya'ya baskı oluşturması gerektiği yönündeki ifadeleri okuyucu kitlesine duyurulmuştur.¹⁹⁶ Görüldüğü üzere İngiltere, bulduğu her fırsatta Birinci Dünya Savaşı boyunca tarafsız olan devletler ve Osmanlı müttefiki olan Almanya'yı Ermeni iddiaları ile etkilemeye çalışarak Osmanlı Devleti'ni savaşta saf dışı bırakmayı hedeflemiştir.

İngiltere'nin Amerika kamuoyunda canlı tutmaya çalıştığı Ermeni propagandası, misyonerler tarafından da desteklenmiştir. Amerika'da bulunan Chicagolu Mr. Charles R. Crane ve Cemaat Kilisesinin Amerikan Board Komisyon Başkanı Dr. James Barton, İngiltere'nin eski Washington Büyükelçisi Viscount Bryce'ın yaptığı açıklamaya destek vererek, Amerika'ya Türkiye'nin Ermeni Hristiyanlarını yok etmesini engellemek için harekete geçilmesi gerektiği konusunda çağrı yapmışlardır.¹⁹⁷ Chicago'yu ziyaret eden Misyoner B. C. Padridge, göç ettirilen ve zulüm gören en az 500 bin Ermeni olduğunu iddia etmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Yılmaz, **1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, s. 120-121.

¹⁹⁶ Yılmaz, **1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, s. 86.

¹⁹⁷ “Ask America To Prevent Slaughter of Armenians”, **Chicago Daily Tribune**, 23 September 1915, s. 3.

¹⁹⁸ “U. S. Envoy Would Bring Armenians to America”, **Chicago Daily Tribune**, 2 October 1915, s. 1.

27 Kasım 1915'e gelindiğinde Viscount Bryce, Amerika Birleşik Devletleri Soruşturma Komitesi ve Van, Muş, Sasun bölgelerinden kaçan mültecilerden aldığı iddia ettiği bilgilerle daha fazla Ermeni katliamının yapıldığını kamuoyuna duyurmuştur.¹⁹⁹ Bunun üzerine 1 Aralık 1915'te Amerika Birleşik Devletleri eski Başkanı Theodore Roosevelt Washington Post Gazetesi'nde yayımladığı mektupta, savaşın talihsizliği olarak değerlendirdiği Ermeni katliamlarını kınamış, Amerika'nın Ermeniler adına etkili bir şekilde harekete geçmediğini ifade ederek Amerika'yı suçlamıştır.²⁰⁰

İngiltere St. Augustine Edgbaston Kilisesi'nin Papazı ve aynı zamanda İngiltere'nin en seçkinlerinden biri olan Rahip Dr. Rosslyn Bruce Amerika'yı ziyaret ederek Ermenilerin yaşadığı tüm olumsuzluklar hakkında bir konferans vermiştir. Dr. R. Bruce konuşmasında; *“Türklerin Ermeni nüfusuna tipik saldırısı, erkeklerin, kadınların ve çocukların birbirinden ayrılmasıdır. Erkekler kasabanın eteklerine sürülür ve orada vurulurlar. Çocuklara ne olduğunu Tanrı bilir! ...”* ifadelerine yer verirken, Türkler tarafından katledilen yaklaşık 800 bin kişi olduğunu, özellikle genç ve güzel kadınların Türk haremlerine sürüklendiğini, İngiltere'nin Amerika'nın sıcak dostluğunu göz önünde bulundurduğunu ve Amerika'nın, büyük savaşın yaralarını yönetmede 'önemli tarafsız ülke' olarak oynadığı rol için şükran duyduğunu söylemiştir. Amerika Başkanı Wilson, Amerika eski Başkanı Roosevelt ve Harvard Üniversitesi'nin Başkanı Lowell ile Ermenistan'ın ihtiyacı hakkında bir görüşme yapan İngiliz Papaz Dr. Rosslyn Bruce'mın Amerika'da “Amerika ve Müttefikler” adında bir kitabı yayımlanacağı kamuoyuna duyurulmuştur.²⁰¹

İngiltere, özellikle Amerikan basınında Ermeniler üzerinden yaptığı propaganda çalışmalarını, Birinci Dünya Savaşı başladıktan hemen sonra 5 Eylül'de kurduğu Wellington House adındaki “propaganda ofisi” vasıtası ile yürütmüştür. Bu doğrultuda söz konusu ofis, özellikle İngiltere'nin eski Washington Büyükelçisi Viscount Bryce'mın Ermeniler nezdinde gerçekleştirdiği çalışmalarına ek olarak, “yalan” hikâyelerle Amerikan kamuoyunu etkilemeyi başarmıştır. Propaganda ofisinin kritik öneme sahip propaganda aracı ise Türklerin Ermenilere karşı katliamlar yapıldığını iddia eden elçi

¹⁹⁹ “Massacre of Armenians Is Described By Bryce”, **Los Angeles Times**, 27 November 1915.

²⁰⁰ “Assails U.S. Inaction”, **The Washington Post**, 1 December 1915, s. 2.

²⁰¹ “Plea For Armenians: Rev. Dr. Bruce, of England, Paints Scenes of Massacre”, **The Washington Post**, 3 July 1916, s. 2.

Viscount Bryce ve Arnold Toynbee²⁰²nin hazırladıkları Blue Book -Mavi Kitap- olmuştur. Kitabın yazılış amacı, İngiltere'nin savaşta tarafsız ülke olan Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne karşı kendi yanında savaşa girmesini sağlamaktır.²⁰³ Söz konusu kitap, "Ermenistan'ın Acıları-Organize Türk Zorbalıkları" başlığı ile Times Gazetesi'nde Türkler tarafından Ermenilere karşı yapılan zorbalıkların kanıtı olduğu iddiasıyla tanıtılmıştır.²⁰⁴

Mavi Kitap²⁰⁵ hazırlayan isimlerden Arnold Toynbee'nin yıllar sonra yazdığı "Hatıralar: Tanıdıklarım" adlı eserinde yer verdiği ifadeler oldukça dikkat çekmektedir. Eserinde; *"O tarihlerde İngiltere Krallığı Hükümetinin bu faaliyetinin arkasında yatan politikalardan habersizdim. Sanırım Lord Bryce da öyleydi. Belki de bu bir şanstı. Çünkü eğer gözlerimiz açılsaydı sanırım ne Lord Bryce ne de ben, İngiltere Krallığı Hükümetinin yüklediği bu işi yapardık"* ifadelerini kullanmıştır.²⁰⁶ Mavi Kitap'ın bir propaganda aracı olarak kullanıldığının Toynbee tarafından doğrulandığı görülmektedir.

Viscount Bryce'ın Amerika'da ne kadar etkili olduğu Washington Post'un 28 Ocak 1917 tarihli haberinde açıkça görülmektedir. Buna göre: Avrupa'daki hiç kimsenin Amerika'da Büyük Britanya'nın büyükelçilik görevini yapmış olan Viscount Bryce'tan daha sempatik bir kitleye hükmetmediği, Amerikalılar arasında oldukça tanındığı, modern düşünceye yaptığı katkılar ve konuşma ılımlılığının onu uzun zaman önce Amerika Birleşik Devletleri'nin saygıdeğer kişisi yaptığı, halkın onun verdiği sözü daima tuttuğunu, bu sebeple onun verdiği mesajı önemseyip anında ve dikkatli bir şekilde ilgilendiği şeklinde paylaşılmıştır.²⁰⁷

²⁰² "Osmanlı Devleti, Irak, Arap Yarımadası, Mısır gibi yerlerdeki propaganda faaliyetlerinin İngiltere Enformasyon Bakanlığı'ndaki direktörü" Mustafa Çabuk, "İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'de Yürüttüğü Ermeni Propagandası", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:17, Sayı:1, Mart 2019, s. 309.

²⁰³ Çabuk, "İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'de Yürüttüğü Ermeni Propagandası", s. 308-309, 311-312.

²⁰⁴ "The Sufferings of Armenia- Organized Turkish Outrages", *The Times*, 14 December 1916, s. 7.

²⁰⁵ Söz konusu kitabın Ermeni propagandasındaki yeri için bkz.: Enis Şahin, "Bir Ermeni Propaganda Klasığı: 'Mavi Kitap (Blue Book)', T.C. Marmara Üniversitesi Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk- Ermeni İlişkileri, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/bir-ermeni-propaganda-klasigi-mavi-kitap-blue-book/> Erişim Tarihi: 20.12.2019.

²⁰⁶ Arnold J. Toynbee, *Hatıralar: Tanıdıklarım*, Çev.: Deniz Öktem, Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s. 175.

²⁰⁷ "Viscount Bryce's Message", *The Washington Post*, 28 January 1917.

James Bryce, 1917 yılı Mart ayında Amerikan Ermeni Komitesine verdiği mesajda; “İslam’dan Başka Tüm İnançlar Türkler Tarafından Yok Edildi” diyerek²⁰⁸ şu ifadelerle yer vermiştir:

*“Ermenilerin katliamları, Türk egemen sınıfının İslam hariç tüm inançları imparatorluktan kaldırma arzusundan esinlenilmiştir. Bu son katliamlarda herhangi bir Hristiyan, İslam’ı kabul ettiği takdirde kurtulabilirdi. Hristiyan çocukların çoğu ailelerinden kopararak bir Müslüman olarak büyütüldü. Binlerce Hristiyan Ermeni kızları satıldı veya Türk haremlerinde hapsedildi ve Müslüman olması için Türk yetkilileri arasında dağıtıldı. Binlerce kadın, erkek Ermeni’ye Hristiyanlık ile İslam arasında bir seçim yapmaları teklif edildi. İslam’ı reddettikleri zaman vuruldular veya boğuldular. Şüphesiz bu acı çeken ulusun kalıntıları, bu şehit ölümlerinden daha fazla acıma ve Amerika’daki Hristiyanlara yardım etmek için daha güçlü bir çağrıda bulunamaz.”*²⁰⁹ Bryce’ın önceki propaganda anlatılarından farklı olarak yalnızca Ermeniler değil, tüm Hristiyanların katledildiği yönünde yaptığı bu açıklamalar, Amerikan basınına yansıyan propaganda boyutunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

2.5.4. Almanya’nın ABD Kamuoyuna Etkileri

İngiltere’nin ABD kamuoyunu yönlendirme çalışmalarına karşı Almanya’nın çeşitli şekillerde cevap verdiği görülmektedir. Aslında Almanya ABD kamuoyunda İngiltere’den daha önce propaganda faaliyetlerine başlamış; ancak etnik ve siyasi sebeplerle İngiltere Almanya’dan daha etkili olmuştur. Almanya’nın ABD kamuoyunda oluşan Türk imajını düzeltmek ve Ermeni katliamı haberlerini yalanlamak gibi bir yol seçtiğini ifade etmek gerekir.

28 Eylül’de, Amerika’da en çok okunan Chicago Daily Tribune, Los Angeles Times ve Washington Post Gazetelerinde yer alan haberler oldukça dikkat çekmektedir. Chicago Daily Tribune’de “Elçi Bernstorff Türk Katliam Hikâyelerini Reddetti”, Los Angeles Times’ta “Ermeni Katliamlarının Sadece Uydurma Olduğunu Söyledi” ve Washington Post’ta “Büyükelçi Türkleri Savunuyor” başlıklı haberlerde, Almanya Büyükelçisi Kont

²⁰⁸ “Massacred For Their Faith: All Creeds but Islam Eliminated by Turks, Says Bryce”, **The Washington Post**, 8 March 1917, s. 1.

²⁰⁹ “Massacred For Their Faith: All Creeds but Islam Eliminated by Turks, Says Bryce”, **The Washington Post**, s. 1.

Von Bernstorff'un Amerika Ulusal Savunma Birliği Başkanı Mihran Savesly'e yazdığı mektup kamuoyuna duyurulmuştur. Söz konusu mektupta; *"Alman hükümeti tarafından alınıp, Alman elçiliği tarafından Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne iletilen son resmi raporlara göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda işlendiği iddia edilen vahşetin "uydurma" gibi görüldüğü konusunda sizi bilgilendirmek isterim... Dikkatinizi Rus baskısı altında yazılan gerçeğe çekmek istiyorum"*²¹⁰ şeklindeki ifadeleri, Ermeniler konusunda yapılan tüm iddiaların Rusya'nın baskısı ile oluşturulduğunu göstermesi açısından dikkate şayandır. Burada Alman elçisinin Ermeni Meselesi hakkında tavrını net bir şekilde ortaya koyduğu görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı, Alman Büyükelçisi Kont Von Bernstorff'un basında yayımlanan mektubundaki tavrına rağmen yine de Büyükelçiyi Türkiye'deki Ermeniler adına müdahale etmek için Alman Hükümeti'ne olan etkisini kullanmasını isteyerek resmi olmayan bir talepte bulunmuştur.²¹¹ Ertesi gün Times Gazetesi'nde çıkan yazıda, Kont Bernstorff'un Alman Konsolosluk raporunun çok abartılı olduğu sonucuna varıldığı, kamuoyunun uyandırılmaya başlandığı ve Kont Bernstorff'un inkârlarının pek bir etkisinin olmadığı ifade edilmiştir.²¹²

Tages Zeitung'un Alman askeri yazarı Earnst Von Reventlow ise Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığının Almanya'yı Ermeniler lehine müdahale etmeye davet etmesiyle ilgili bir makale yayımlamıştır. Von Reventlow'un makalesi, 8 Ekim'de Times Gazetesi'nde "Alman Gözüyle Ermenilerin Katledilmesi", 10 Ekim'de Los Angeles Times'ta "Alman Yazar Türklerin Ermeni Politikasını Savundu" başlıklarıyla yer almıştır. Söz konusu makalede, gerçeğin Almanlar tarafından çok iyi bilindiği bildirilerek Amerika'nın hareketleri sert bir dille eleştirilmiştir. Ayrıca makalede, İstanbul Amerika Büyükelçisine küçümseyici göndermeler yapıldıktan sonra, İngiltere ve Rusya'nın Ermeni Meselesini kendi amaçları için kullandıkları belirtilmiştir.²¹³ 10 Ekim'de yayımlanan haberde ise, aynı makaleden Osmanlı Devleti'nin uzun süredir

²¹⁰ "Envoy Bernstorff Denies Turk Massacre Stories", **Chicago Daily Tribune**, 28 September 1915, s. 2; "Says Armenian Massacre Is Merely Invention", **Los Angeles Times**, 28 September 1915, s. 2; İlgili haber için bkz. **Eğ 7**: "Envoy Defends Turks: Von Bernstorff Calls Armenian Tales "Pure Invention", **The Washington Post**, 28 September 1915, s. 3.

²¹¹ "Asks German Envoy's Aid To Save The Armenians", **Chicago Daily Tribune**, 1 October 1915, s. 2.

²¹² İlgili haber için bkz. **Eğ 8**: "United States And The Armenians", **The Times**, 2 October 1915, s. 5.

²¹³ "Through German Eyes - The Slaughter of Armenians", **The Times**, 8 October 1915, s. 5.

Türkleri yok etmek ya da yağmalamak isteyen tüm büyük güçlere karşı katlanmak zorunda kaldığı ve Almanların Türk müttefikinin yanında olduğu ifade edilmiştir.²¹⁴

Ermeniler hakkında basında yer alan açıklamaların Amerikan Board tarafından hazırlandığı, Batı basınındaki haberlerin misyonerlerin “tanık olduklarıyla” karşılaştırıldığında çok daha hafifletilmiş bir şekilde yer verildiği, gerçekte bir yıl önce toplam iki milyon Ermeni’den bir milyonunun öldürüldüğü Los Angeles Times Gazetesi aracılığı ile kamuoyuna duyurulmuştur. Aynı haberde, Alman misyonerlerin de yaptıkları propagandalara yer verilmiştir. Haberde, Suriye’nin Halep kentindeki Alman Lisesi’nde görevli Alman misyonerlerin, Almanların müttefiki olan Osmanlı Devleti’nin eylemlerine son vermek için Alman Dışişleri Bakanlığına çağrıda bulundukları bildirilmiştir. Söz konusu çağrı metninde şu ifadeler yer verilmiştir; ²¹⁵

“Okul binalarımızın yakınında her gün gözümüzün önünde gerçekleşen korkunç sahneler, insanların duygularına hakaret eden bir seviyeye düştü. Bu koşullarda Ermeni çocuklarımıza Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler masalını nasıl okuyabiliriz? ...Çocuklar ve kadınların tümü neredeyse çıplak şekilde ölümün ortasında son nefeslerini alarak onlar için hazırlanan tabutlara bakıyorlardı. İskeletlere indirgenmiş kırk ile elli kişi, buraya sürgün edilen 2 bin ile 3 bin sağlıklı köylüden geriye kalanların hepsidir.”

1 Temmuz 1917 tarihli Washington Post’ta yayımlanan haber, dikkat çekmektedir. Osmanlı Devleti’nin yeni İsveç Büyükelçiliğine atanan İsmail Canbulat Bey hakkındaki haberde, İstanbul’da güçlü bir konumda olan ve “kötü ünlü” olarak değerlendirilen Talat Paşa’nın Canbulat Bey’i 1914’te Stockholm polis şefi olarak atamış olması Talat Paşa’nın bizzat planladığı iddia edilen Ermeni katliamlarının İstanbul ve Berlin’deki tanıdıklarıyla yürütülmesinde rol aldığı belirtilmiştir.²¹⁶

Görüldüğü üzere cephede cereyan eden Alman-İngiliz mücadelesi, ABD kamuoyunda Ermeniler üzerinden devam etmiş, bu mücadeleyi Amerika’nın yanında savaşa katmayı başaran İngiltere kazanmıştır.

²¹⁴ “German Writer Defends Turks’ Armenian Policy”, **Los Angeles Times**, 10 October 1915, s. 12.

²¹⁵ “The Religious Rambler”, **Los Angeles Times**, 15 October 1916.

²¹⁶ “New Turk Envoy To Sweden Led In Armenian Massacre”, **The Washington Post**, 1 July 1917.

2.5.5. ABD’de Ermenilerle İlgili Yapılan Mitingler, Toplantılar

Birinci Dünya Savaşı boyunca, misyonerler, Ermeni komiteleri ve İngiltere destekli diplomatlar ABD kamuoyunu yönlendirmek için mitingler, konferanslar ve vaazlar yolunu da kullanmışlardır. Bu çerçevede misyonerlerin ve Ermeni komitelerinin çalışmalarıyla 17 Ekim 1915’te, “Centrury Sineması”, “62. Cadde” ve “Central Park West”te Osmanlı Devleti’ndeki Ermenilere yapıldığı iddia edilen katliamı protesto etmek amacıyla toplantı gerçekleştirilmiş ve yoğun kitleler tarafından desteklenmiştir. Toplantı, The Independent editörü ve Amerikan Board’dan hatırı sayılır kişilerin konuşmaları ile sürdürülmüş, Anadolu’da en az 500 bin kişinin öldürüldüğü iddia edilerek Türkler protesto edilmiştir. Yalnızca (isimleri Brown ve Brooks olduğu belirtilen) iki kişi, söz konusu protestodaki kararları eleştirerek konuşmak istemelerinin üzerine müdahale edilerek toplantıdan uzaklaştırılmışlardır.²¹⁷ Söz konusu toplantının propaganda faaliyetleri içerisinde fiili olarak gerçekleştirilen en geniş gösteri olduğu ifade edilebilir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde yayımlanan gazetelerde, Osmanlı Devleti’nde Sevk ve İskân Kararı’nın uygulanması ile yapılan Ermeni propagandası aralıksız bir şekilde devam ederken Ermeniler nezdinde önemli bir adım atılmıştır. Amerika’daki Federal Hristiyan Kiliseler Konseyi 14 Kasım Pazar gününü Ermeniler için dua günü olarak belirlendiğini duyurmuştur.²¹⁸ Konsey, söz konusu dua günü için 32 mezhep temsilcisine çağrıda bulunmuştur. Bu çağrı, “*Amerikan Hristiyanlarının Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ermeni kardeşlerine olan ilgisinin en somut kanıtlarından biri*” olarak görülmüş ve söz konusu konseyin kurucu organlarının listesi gazetede yayımlanmıştır. Listede yer alan kiliselerden bazıları; Kuzey Ulusal Baptist Kiliseleri, Özgür Vaftiz Kiliseleri, Hristiyan Kilisesi, Cemaat Kiliseleri, Mesih’in Müritleri, Alman Evanjelik Kilise Meclisi, Evanjelik Derneği, Lutheran Kilisesi, Genel Kilise Meclisi, Mennonite Kilisesi, Methodis Piskoposluk Kilisesi, Güney Afrika Metodist Episkopal Siyon Kilisesi’dir. Yapılan çağrı metni ise şöyledir:²¹⁹

“*Sevgili Kardeşler:*

²¹⁷ Yılmaz, 1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi’ne Göre Türk Ermeni İlişkileri, s. 126, 129.

²¹⁸ “Set Armenian Prayer Day”, **Chicago Daily Tribune**, 1 November 1915, s. 3.

²¹⁹ “The Religious Rambler”, **Los Angeles Times**, 13 November 1915.

“Şu anda Yakın Doğu’daki haykırış yalnızca insanlığın kalbine ulaşmıyor, aynı zamanda sorumluluk duygumuzu da derinden harekete geçiriyor. Hristiyan kardeşlerimiz kendi kiliselerimiz içinde onaylamaya çalıştıkları inanç için açıklanamaz şekilde acı çekiyorlar. Ortak sempatimiz, Ermeni kardeşlerimiz ve insan zihninin neredeyse hiç düşünemeyeceği ölçüsünden muzdarip olan masum diğer ırklar ve dinler adına en ciddi duamızın ifadesi için, birleştirici dua gücüne ve konseyin kurucu organlarının güvence altına alınmış yetkisine inanarak, 14 Kasım Pazar’ı burada tayin ediyoruz. Aynı gün, hem genel katkılar hem de kişisel hediyelerle, kiliselerimizin dostluk ve sevgilerini ifade etmeleri şiddetle tavsiye edilir.”²²⁰

Bu toplantıdan sonra, aynı teşkilat tarafından Boston, Philadelphia ve New York gibi birçok yerde daha toplantı yapılacağı ilan edilmiştir. Bu toplantıların Hristiyan kardeşliğini uyandırması, Amerika’daki Protestan, Doğu’daki Gregoryen, Roma’daki Katolik ve Yunan Hristiyanlarının temel kimliklerinin farkına varması, Osmanlı Devleti’nden gelen Ermenilere finansal yardımın sağlanması olmak üzere üç aşamalı amacı olduğu ifade edilmiştir.²²¹

1916 yılı Aralık ayında, Amerikan Uluslararası Kadın Komitesi Heyeti’nin himayesi altında, ezilen ve bağımlı milletlere yönelik sürekli barış için bir konferans düzenlenmiştir. Brüksel Üniversitesi’nde Uluslararası Hukuk Profesörü olan Senatör Henri La Fontaine konferansın açılış oturumunda, ezilen, bağımlı milletler nezdinde konuşma yaptığını, ne kadar küçük olursa olsun bir milletin kendi hayatını yaşama hakkı olduğunu ifade etmiştir. Düzenlenen konferansın amacının ise ezilen ya da bağımlı milletlerin Amerikan temsilcileri aracılığıyla geliştirilmesi ve onlara ilişkin Amerikan politikası olduğu vurgulanmıştır. Programın Washington, D. C.’deki Ebbitt White House isimli tarihi restoranda sabah oturumuyla başladığı ve tartışmaların aralarında Ermeniler ve Suriyelilerin de bulunduğu küçük uluslar hakkında yoğunlaştığı görülmüştür.²²²

1917 yılı başında bir grup önde gelen din adamı, seçkin eğitimciler ve diğer önde gelen kişiler, savaşın önemli meselelerini görüşmek için “Amerika’nın Hristiyanlarına” çağrıda bulunmuşlardır. Söz konusu çağrıda; “Bizler Hristiyanız ve bu nedenle

²²⁰ “The Religious Rambler”, **Los Angeles Times**, 13 November 1915.

²²¹ “The Religious Rambler”, **Los Angeles Times**, 13 November 1915.

²²² “Upholds Small Nation”, **The Washington Post**, 11 December 1916, s. 3.

gerçeğin ve doğruluğun fiziksel hayatın fedakârlığında bile ihlal edilemez şekilde sürdürülmesi gerektiği kanaatindeyiz. Biz Amerika Birleşik Devletleri vatandaşıyız ve Hristiyan vatandaşlığımızın ciddi sorumluluklarının bilincindeyiz. Buna göre, Hristiyan dostlarımızın dikkatini, nihai karar için çağrıda bulunan birkaç hayati konuya yönlendirmeye çalışıyoruz” ifadeleri geçmektedir. Söz konusu çağrı metninde “Hayati” olarak değerlendirilen konular arasında Ermenilerin katledildiği iddialarına da yer verilmiştir. Çağrı metnini imzalayan kişiler şunlardır: Amerika’nın en ünlü Evangelisti Mr. W. A. Sunday, New York Trinity (Piskoposluk) Kilisesi’nden Rev Lyman Abbott, Rev W. T. Manning, Brooklyn’in tanınmış din adamı Rev Newell Dwight Hillis, Chicago’dan Piskopos Anderson Princeton Üniversitesi’nden Başkan Hibben ve Amerika Birleşik Devletleri eski Başsavcısı Mr. C. J. Bonaparter.²²³

6 Ocak 1917’de Los Angeles Y.M.C. A.²²⁴’da 25’incisi düzenlenen Yeni Yıl ayınının gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca gelenek haline gelen ayının Birinci Hristiyan Kilisesi’nin Papazı tarafından yapılacak konuşmayla başlayacağı ve şehrin genç Ermenilerinin 1509 No’lu Doğu Dördüncü Caddesi’nde Genç Erkekler Hristiyan şubesinin akşam organizasyonlarına katılacakları, merkez Y.M.C.A.’dan Frank J. Culver’in bu tür çalışmaların amaçlarını ve Amerika’daki göçmenlerin nasıl iyi bir vatandaş oldukları hakkında var olan bilgileri açıklayacağı ifade edilmiştir.²²⁵

25 Mayıs 1917 tarihinde, Massachusetts Amherst Koleji mezunu Ermeni Papazı ve Ermenilerin sözcüsü olan Rahip M. G. Papazyan, Birinci Cemaat Kilisesinde Hristiyan halkının dertleri üzerine bir konuşma yapmıştır. Papazyan daha önce Osmanlı Devleti’nde Antep’teki Büyük Kilise’nin papazlığını ve Amerika’ya döndükten sonra da New York’ta Ermeni Protestan Kilisesi’nin başkanlığını yapmıştı. Papazyan, ABD’de Ermeniler için toplanan yardımlar konusunda en çok çalışanlardan birisiydi.²²⁶

1917 yılı sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti’ne karşı Ermeniler üzerinden yapılan propaganda çalışmaları devam ediyordu. Chicago’da Gazeteci Thomas Power O’Connor tarafından Ermeni ve Suriye Yardım Komitesi nezaretinde, orkestra

²²³ “Vital Issues Of The War- Appeal To The Christians Of America”, **The Times**, 2 January 1917, s. 7.

²²⁴ “Young Men’s Christian Association of Metropolitan Los Angeles” <https://www.ymcala.org/metro/pages/about> Erişim Tarihi: 11.11.2019.

²²⁵ “For Start of The New Year: Twenty-fifth Annual Service of The Y.M.C.A”, **Los Angeles Times**, 6 January 1917.

²²⁶ “Spokesman For The Armenians: Brilliant Pulpit Orator to Tell of Their Woes”, **Los Angeles Times**, 26 May 1917.

salonunda yapılan bir toplantıda, iddia ettikleri 800 bin Ermeni'nin öldürülmesinin Almanya'nın Türkiye ile yaptığı suç ortaklığının sonucu olduğu ileri sürülmüştür.²²⁷ T. P. O'Connor, toplantıda yaptığı konuşmasında;

“Eğer herhangi biri, ülkelerin Almanya'ya savaş açma hakkı konusunda şüpheye düşerse, şüphe, Almanya'nın Türkiye'nin dostu olduğu, Türkiye'nin de Almanya'nın dostu olduğu gerçeği ile giderilmeli. Türk hükümetinin kanlı elini tutarak Almanya'yı taklit edemeyiz. Ermeniler yarı uygar bir kabile değildir. Ermeni kadınından daha kibar, kültürlü, daha iyi eğitilmiş ya da sanata ve dine daha çok âşık bir kadın yoktur. Öyleyse bu kitlenin genç ve kültürlü kadınlarının ebeveynleri ve koruyucularından zorla ayrılarak, Kürt haydutlarının zulmüne ve köleliğine teslim etmenin ne anlama geldiğini hayal edin. Binlerce Ermeni Karadeniz'de boğuldu, yüz binlercesi temiz havası olan dağ ülkesinden, yarı tropikal ve sımalı bir bölgeye yiyecek, barınak ve giysi olmadan sürgün edilerek öldü. Sürgün edilirken bile vuruldular ya da vahşice öldürüldüler. Yıkımdan kurtarılan yetimler Amerika'nın yardımına muhtaç.”²²⁸

1917 yılı sonuna gelindiğinde Chicago'da Amerika Başkanı Wilson'a Amerika'da yaşayan 75 farklı etnik unsuru temsil edecek her milletten asker ve denizcilerin eşleriyle katılacağı büyük ve benzersiz bir akşam yemeği düzenleneceği, yemeğin savaşın başarılı bir şekilde atlatılması ve sonrasında mutlu bir yeniden yapılanma ile ilgili olacağı duyurulmuştur. Yabancı topraklarda doğan konuşmacıların artık sadık Amerikalılar olduğu vurgulanmış, içlerinde Ermenilerin de bulunduğu her milletten temsilcilerin yer alacağı belirtilmiştir.²²⁹

ABD'nin hemen hemen bütün şehirlerinde ABD savaşa girene kadar hatta girdikten sonra Ermenilerin ve diğer Hristiyan unsurların Osmanlı Devleti'nde yaşadıklarına dair birçok miting yapılmış, toplantı düzenlenmiş ve konferanslar verilmiştir. Bu etkinliklerde Müslümanlar aşağılanmış, Hristiyanların birlik olması üzerinde durulmuş ve Almanya eleştirilmiştir. Bu etkinliklerde ABD'nin Osmanlı Devleti'ndeki temsilcilerinin de etkisi olmuştur.

²²⁷ “Woe of Armenia Cries Out To Us, Says ‘Tay Pay’”, **Chicago Daily Tribune**, 24 November 1917, s. 6.

²²⁸ “Woe of Armenia Cries Out To Us, Says ‘Tay Pay’”, **Chicago Daily Tribune**, s. 6.

²²⁹ “Loyalty To Us Will Be Voiced In 75 Tongues”, **Chicago Daily Tribune**, 23 December 1917, s. 11.

2.6. ABD İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun Çalışmaları

Henry Morgenthau, Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeni Meselesi'nin uluslararası bir boyut kazanmasında etkili olan isimlerden biridir. Zira Ermeniler nezdinde yaptığı çalışmalar ve Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen propaganda faaliyetlerine ciddi katkılar sağlamıştır. Yahudi asıllı olan Morgenthau, "Kolombiya Hukuk Okulu"nu bitirmesinin ardından avukatlık yapmış, "New York Serbest Yahudi Sinagog Topluluğu'nun" bir etkinliğinde Woodrow Wilson'la tanışma fırsatını yakalayarak hayatının bundan sonraki yönünü belirleyecek olan siyasete yönelmiştir.²³⁰ Bu doğrultuda, 1912'de Demokrat Parti'nin mali işlerden sorumlu başkanlığını üstlenmiştir. Söz konusu dönemde, seçim çalışmalarında görevini aktif şekilde yürütmüş, Wilson'ın seçimde başarılı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni başkanı olmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne İstanbul Büyükelçisi olarak gönderilmiştir. 27 Kasım 1913'ten Şubat 1916'ya kadar, Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan tabiiyetindeki kişilerin haklarını, misyoner çalışmalarını ve Yahudi menfaatlerini gözetmek için büyükelçilik görevini sürdürmüştür.²³¹ Osmanlı Devleti'nin Sevk ve İskân Kararı'nı alması ile birlikte Ermeniler lehine yaptığı çalışmalarla Amerikan basınında Türkler aleyhinde yapılan propaganda rüzgârına katkıda bulunmuştur.

Wall Street Jurnal Gazetesi'nin 27 Ağustos 1914 tarihinde yayımlanan "Türk Müslümanlar İsyan Ediyor" başlıklı haberinde, Büyükelçi Morhenthau'nun Dışişleri Bakanlığına Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti hakkındaki izlenimlerini aktardığı raporuna yer verilerek, Türk Müslümanlarının bütün Hristiyanların Osmanlı Devleti sınırları içerisinde katledilmesi için savaştan yararlanmayı planladıkları yönünde iddiaları yayımlanmıştır.²³² Aynı gazetenin 21 Kasım 1914 tarihli haberinde Türk Savaş Dairesinin, savaşın başlamasıyla birlikte asker yaşı gelen herkesi orduya

²³⁰ İsmail Köse, "Amerika'nın İstanbul Büyükelçisi H. Morgenthau'nun Türk Algısı", **Tarih**, Sayı: 56, (2012/2), İstanbul, 2013, s. 57-58.

²³¹ Haluk Selvi, "ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau Öyküsü ve Gerçekler", T.C. Marmara Üniversitesi Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk- Ermeni İlişkileri, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/abd-buyukelcisi-henry-morgenthau-oykusu-ve-gercekler/> Erişim Tarihi: 20.12.2019.

²³² "Turkish Mussulman Uprising", **Wall Street Jurnal**, 27 August 1914, s. 4.

silah-altına almak için çabaladığı, İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun ise Amerikan vatandaşlarının korunması için aralıksız çalıştığı ifade edilmiştir.²³³

1915 yılına gelindiğinde Büyükelçinin çalışmalarının hızlandığı görülmektedir. Büyükelçi Morgenthau, 25 Şubat'ta Amerikalıların savaştaki durum ve Ermeniler hakkında genel olarak ne düşündüklerini müzakere etmek amacıyla Amerika'ya giderek Başkan Wilson'a bu hususta resmi olmayan bir rapor takdim etmiştir.²³⁴

Washington Post'un 28 Nisan'da yer verdiği haberde ise Rus Hükümeti'nin ABD Rus Büyükelçisi Bakhmeteff'e Türklerin Ermenileri katlettiği yönündeki raporları ABD Devlet Bakanı Bryan'a telgrafla iletteği bilgisi verilmiştir. Bakan Bryan, Büyükelçi Morgenthau'ya bu raporları ileterek "tehlike altındaki Ermenilerin korunması için adımlar atılması" gerektiği talimatını vermiş, bu doğrultuda harekete geçen Büyükelçi, konunun Türk Hükümeti'ne sunulması, soruşturma yapılması ve Ermeniler adına temsil talebinde bulunulması için başvuruda bulunmuştur.²³⁵ Ertesi gün, Morgenthau söz konusu başvuru üzerine ilgili birimlerle görüşmeler başlatmıştır.²³⁶

24 Ağustos 1915'te Amerika Bağdat Konsolosluğu'ndan gönderilen yazıda özellikle Ermeni ve Hristiyanların tehlike altında oldukları, yaklaşık on Ermeni'nin tutuklanarak hükümet konağına hapsedildikleri, hiç kimseyle görüşmelerine izin verilmediği rapor edilmiştir.²³⁷ 29 Ağustos 1915'te Büyükelçi Morgenthau'nun Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir mesajda, Türkiye tarafından tüm Protestan veya Katolik Ermenilerin yanında Amerikan konsolosluklarında çalışan kişilerin Sevk ve İskân Kararı'nın dışında tutulacağı bilgisi paylaşılmıştır. Bakanlığın yaptığı açıklama şöyledir:²³⁸

"İstanbul Amerikan Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığı'na Türk Hükümeti'nin Protestan veya Katolik kiliseleri üyesi olan tüm Ermenilerin sınır dışı edilmesinden muaf tutulan emirlerin Türkiye'nin dört bir yanına telgraf çekildiğini bildirdi. Büyükelçi, Ermenilerin yaklaşık yüzde 90'ının Gregoryen veya Ermeni Kilisesi'ne, yüzde 10'unun da Protestan

²³³ "Turkish Situation", **Wall Street Jurnal**, 21 November 1914, s. 7.

²³⁴ Yılmaz, **1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, s. 29.

²³⁵ "Appeal Sent To Porte: America, at Russia's Request, Intercedes for Armenians", **The Washington Post**, 28 April 1915, s. 3.

²³⁶ Yılmaz, **1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, s. 33.

²³⁷ **BOA**, DH. EUM. 2. Şb. 68/82, lef. 27.

²³⁸ "Turkey Modifies Order: Protestant and Catholic Armenians Won't Be Forced Into Exile", **The Washington Post**, 29 August 1915.

*veya Katolik Kilisesi'ne ait olduğunu belirtiyor. Türk Hükümeti ayrıca Amerikan konsolosluklarının istihdamında Ermeniler için muafiyet tanımıştır.”*²³⁹

Amerikan gazetelerinde Türklerin sürekli olarak küçümsenmesi ve gerçek dışı hikâyelerle her gün gazetelerde yer bulan haberler üzerine Amerika'da bulunan bir Osmanlı vatandaşı, New York 19. Cadde'den Osmanlı Devleti'ne bir mektup iletmiştir. Mektupta bu haberler hakkında yapılan açıklamalar dikkat çekmektedir. Söz konusu şahıs, Büyükelçi Morgenthau'nun görevi dışındaki konulara çok karıştığını ifade ederken Morgenthau'nun savaş başladığında İstanbul'daki Fransız, İngiliz ve Rus tebaasını kurtardığı, Yahudilerin Morgenthau aracılığıyla Osmanlı Devleti'nden imtiyaz aldığı, Ermeniler ve Rumların temsilcisi olduğu, hayatlarının onun himayesinde olduğu, Hristiyan Osmanlıların refahlarını Morgenthau'nun sağladığı, bunun gibi gerçek dışı haberlerin New York Times'ta yer bulduğunu ve bu durumdan rahatsızlık duyduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir.²⁴⁰

14 Eylül 1915'te Büyükelçi Morgenthau'nun Mayıs ayından itibaren 350 bin Ermeni'nin katledildiği ya da açlıktan öldüğünü, katliamdan kaçtığı iddia edilen Ermenileri Amerika'ya taşımak için bir milyon dolar toplama teklifinin Enver Paşa ile Talat Bey tarafından kabul edildiği ABD basınına yansımıştır. Ermenilerin çalışkan bir ırk olduğu ve Oregon, California, Kuzey Dakota, Idaho ve Arizona gibi Batı Eyaletleri'nin seyrek nüfuslu bölgelerinde iyi vatandaşlık yaparak bölge sakini olabilecekleri, fakat bunun için 5 milyon dolara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Büyükelçinin ayrıca; *“Amerika'ya gönderilebilecek 550 bin Ermeni var ve onları kurtarmak için yardım etmemiz gerekiyor. Her Batı Eyaletinin bir gemiyi donatmak için bir fon toplamasını görmek isterim. Amerika bu şekilde, zayıfları savunmada ve ezilenlere sığınak sağlamada geleneksel politikasını izlerse, bu, asil ve büyük bir eylem olacak”* ifadelerine de yer verilmiştir.²⁴¹ Büyükelçinin söz konusu Ermenileri Amerika'ya nakletme planının gerçekleştirilmesinin Dr. S. M. Zwemmer adında, Doğu

²³⁹ “Turkey Modifies Order: Protestant and Catholic Armenians Won't Be Forced Into Exile”, **The Washington Post**, s. 4. New York Herald Gazetesi de Büyükelçi Morgenthau'nun Amerika Dışişleri Bakanlığına gönderdiği aynı içerikli telgrafi kamuoyuna duyurmuştur, **BOA**, DH. EUM. 2. Şb. 13/19, lef. 10.

²⁴⁰ **BOA**, DH. EUM 2. Şb. 68/64.

²⁴¹ **BOA**, DH. EUM. 2. Şb. 67/55, lef. 1-2; “U.S. To Aid Armenians: Morgenthau Offers to Get \$ 1.000.000 to Transport Them”, **The Washington Post**, 14 September 1915, s. 3.

misyonerlik çalışmalarından sorumlu olan İngiliz yetkili tarafından olanaklı olmadığı ifade edilmiştir.²⁴²

Times Gazetesi'nin 16 Eylül 1915 tarihli nüshasında, Ermenilere karşı yapıldığı iddia edilen vahşette, 800 binden 1 milyon kişiye kadar imha kampanyası yapıldığı yönünde düşüncelerin olduğu, yalnızca Müslümanlığa geçenlerin kurtulabildiği, ilerleyen zamanda Hristiyanlığa geri dönüşün neredeyse imkânsız hale getirildiği, evlilik yaşında olan genç kadınların ise Türkler arasında dağıtıldığı kamuoyuna duyurulmuştur. Büyükelçi Morgenthau'nun Amerikalı misyonerlerin maruz kaldıkları tehlikeyi göz önüne alarak katliamları protesto ettiği, bu protestoya cevabın ise ertesi gün İstanbul sokaklarında 20 Ermeni'nin asılması olduğu iddia edilmiştir.²⁴³

İstanbul Büyükelçisi Morgenthau'dan Amerikan Dış Misyenlar Kuruluna gönderilen yazıda, sevk edilen Ermenilerin durumuyla ilgili olarak Amerikalıların Ermenilere yapacağı yardımın evsiz Belçikalılara yapılan yardıma benzer bir başvuru olacağı ifade edilmiştir. Osmanlı Hariciye Nezaretinin herhangi bir yabancı güçten kendi politikasına müdahale edilmesine izin vermeyeceği düşünüldüğü için Ermenilere yardım gönderme planının Amerikan Hükümeti tarafından resmi bir katılım olmadan gerçekleştirileceği haberi verilmiştir. Ayrıca Türk yetkililerin isyanı ve hükümete karşı kurulacak olan komployu engellemek için Ermenilere yönelik Sevk ve İskân Kararı'nı aldığı belirtilmiştir.²⁴⁴

1915 yılı Eylül ayının başlangıcında Amerikalı bir misyonerin, canlı olarak geri dönmeyeceğini iddia ettiği göç ettirilecek 15 bin Ermeni'nin, İstanbul'daki tren istasyonunda bekledikleri bilgisi üzerine, Büyükelçi Morgenthau'nun Dâhiliye Nazırı Talat Bey'i Ermeniler üzerinden yürüttüğü politikasından dolayı protesto ettiği Times Gazetesi'nden aktarılmıştır. Talat Bey'in Morgenthau'nun protestosuna karşılık ise politikasını değiştirmeyeceğini ve Ermeni Meselesinin onu çok eğlendirdiğini söylediği iddia edilmiştir. Ayrıca aynı haberde Türklerin Ermenilere karşı toptan cinayet politikası güttüğü iddiasının, Van Ruslar tarafından işgal edildiğinde Ermenilerin işgale

²⁴² Yılmaz, 1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri, s. 81-82.

²⁴³ "Constantinople In War Time", **The Times**, 16 September 1915, s. 7.

²⁴⁴ "Turk's Warning To Outsiders", **Los Angeles Times**, 24 September 1915.

yardım ettikleri ve başarının Rus ordusundaki askerlerin çoğunun Ermeni olmasında etkili olduğu iddiasına da yer verilmiştir.²⁴⁵

Sevk Kararı'nın ilk uygulamalarından sonra, 25 Eylül 1915'te ABD Hükümeti tarafından İstanbul Büyükelçisi Morgenthau'ya, Türkiye'deki Ermenilere karşı rapor edilen zorbalıkları sorgulaması ve herhangi bir kurbanın doğum veya vatandaşlık nedeniyle Amerikan vatandaşı olup olmadığını tespit etmesi talimatı verilmiştir.²⁴⁶

ABD Hükümeti'nin ve Morgenthau'nun her eylemi basında yer alıyordu. Bu haberleşmelerle ilgili; "Amerika Ermenilere Yardım Ediyor" başlıklı Chicago Tribune haberinde, Amerikan Hükümeti'nin sevk edilen Ermeni Hristiyanlara yapıldığı iddia edilen zulme karşı Türkiye'yi durdurmaya çalıştığı, 500 binden fazla Ermeni'nin Müslümanlar tarafından katledildiği ve yüz binlerce Ermeni'nin evsiz ve muhtaç durumda olduğunun rapor edildiği bildirilerek Dışişleri Bakanlığının konuyla ilgili Büyükelçi Morgenthau ile iletişimde bulunduğu bilgisi verilmiştir. Bununla birlikte Washington'dan gelen talimatlar üzerine Büyükelçi Morgenthau'nun Ermeniler adına temsillerde bulunmaya ısrarcı olduğu ve sonunda iki imtiyaz elde etmede başarılı olduğu kamuoyuna duyurulmuştur. Söz konusu iki imtiyazın; Türkiye'nin, Amerikan Büyükelçisi tarafından verilen kanıt üzerine Ermenilerin ABD'ye yerleşmesine izin vermesi" ve "Katolik veya Protestan Hristiyan olan tüm Ermenilerin sürgün emrinden muaf olmayı kabul etmesi" yönünde olduğu, bu imtiyazın Ermeni nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu kapsadığı belirtilmiştir.²⁴⁷

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı, Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan konsoloslarının Sevk ve İskân Kararı uygulamasına yönelik resmi raporlarının Türk Hükümeti'ni kızdıracığı, Ermenilere yardım etme ve tehlikeli bölge içinde olan Amerikan vatandaşlarını korumayı sağlama çabalarını bozacağından korktuğu için iddia ettikleri vahşetle ilgili Amerikan resmi raporlarını yayınlamayı reddettiğini kamuoyuna duyurmuştur.²⁴⁸ Ermeni Meselesi'nin Amerikan kamuoyunda büyük ölçüde yer almasının yanında Amerika Birleşik Devletleri Dışişlerinin de gündeminde olduğu, Amerika İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun düzenli diplomatik temaslarıyla

²⁴⁵ "Destruction Of A Race- Young Turk Policy Against Armenians", **The Times**, 25 September 1915, s. 5.

²⁴⁶ "Says Armenian Massacre Is Merely Invention", **Los Angeles Times**, 28 September 1915.

²⁴⁷ "America Gains Armenians Aid", **Chicago Daily Tribune**, 29 September 1915, s. 4.

²⁴⁸ "America Gains Armenians Aid", **Chicago Daily Tribune**, s. 4.

konu hakkında elde ettiği raporları sürekli olarak Amerikan Dışışlerine aktardığı açıkça görölmektedir.

Sevk edilen Ermenilerin Amerika'ya taşınması teklifinin Büyükelçi Morgenthau tarafından yapıldığı Chicago Daily Tribune ve Washington Post Gazetelerinden okuyucu kitlelerine duyurulmuştur. Katliam ve işkence gördükleri iddia edilen Ermenilere yardım etmek için toplanılacak bir milyon dolardan kendisinin sorumlu tutulmasını isteyen Morgenthau'nun, Amerika'ya göç edecek kalan Ermeniler için Amerika'ya bir milyon dolar daha bulunması yönünde teklifte bulunduğu, bu teklifin Türk yetkililer tarafından kabul edilip edilmediğinin henüz bilinmediğı haberi verilmiştir.²⁴⁹ Ertesi gün Washington Post Gazetesi sütunlarında, Amerika'ya geldiklerinde Amerikan vatandaşı olma niyetinde olduklarını beyan edecek tüm Ermeni göçlerinin Türk Hükümeti tarafından onaylanacağı, Büyükelçi Morgenthau'nun vatandaşlığa geçme niyetinde olan Ermenilerin serbestçe ayrılmaları için düzenleme yaptığı haberine yer verilmiştir.²⁵⁰

5 Ekim 1915 tarihinde hem Evening Post, hem Chicago Daily Tribune, hem de Los Angeles Times'ta yayımlanan haberler, savaş sürecinde Türk-Amerikan ilişkilerini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Söz konusu haberde, Türk Dışışleri Bakanı'nı bilgilendirmek için İstanbul Büyükelçisi Morgenthau'ya telgraf ile talimat verildiğı, talimata göre: Ermeni katliamları sona ermedikçe Amerikan halkı ile Türkiye halkı arasındaki dostane ilişkilerin tehdit altında olacağı belirtilmiştir. Yetkililer tarafından yapılan açıklamada konuyla ilgili taraflar arasındaki diplomatik ilişkilerde bir kopuşu tehdit etmediğı açıkça belirtilmiş, Türkiye'nin hâlihazırda sözde 'Ermeni Politikası' ile herhangi bir yabancı güç tarafından iç meselelerine müdahale edilmesine izin verilmeyeceğinin bilinmesini istediğı duyurulmuştur. Diğer taraftan "Türkiye'de herhangi bir Amerikan yaşamı ve mülkünün etkilenmemiş" olduğundan Amerika Hükümeti resmi bir protesto sunmamış, yalnızca Amerikan halkı üzerinde Osmanlı

²⁴⁹ "U. S. Envoy Would Bring Armenians to America", **Chicago Daily Tribune**, 2 October 1915, s. 1; "Morgenthau Offers \$1.000.000 to Bring All Armenians to America", **The Washington Post**, 2 October 1915, s. 2.

²⁵⁰ "Armenians For America: Turkey Will Release All Who Are Coming Here to be Citizens", **The Washington Post**, 3 October 1915, s. 4.

Devleti'nde yaşandığı iddia edilen Ermeni vahşetinin devam eden etkisini Türkiye'ye bildirdiği haberi verilmiştir.²⁵¹

Osmanlı Devleti'nde Ermenilere yapıldığı iddia edilen katliamların daha da arttığı yönündeki iddialar, Büyükelçi Morgenthau tarafından Amerikan Dışişleri Bakanlığına rapor edildiği, yakın zamanda Morgenthau'nun Protestan ve Katolik Ermenilere muafiyet konusunda elde ettiği imtiyazlara uyulmadığı Los Angeles Times okuyucularına sunulmuştur.²⁵² Ertesi gün aynı gazetede "Türlere Yöneltilen Sivri Uçlu Soru" başlığıyla yayımlanan haberde, Büyükelçi Morgenthau'nun imtiyazların uygulanıp uygulanmadığına ilişkin Türk Dışişleri Bürosunu soruşturduğu, elde ettiği resmi olmayan bilgilere göre zulümlerin sürdürüldüğü bilgisine ulaştığı belirtilmiştir.²⁵³ Aynı gün Times Gazetesi'nde, Ermenilerin göç etmesine izin verileceğine dair verilen sözün tutulmadığı, Morgenthau'nun Ermeni katliamlarının yeniden alevlendiğini ifade ettiği, Morgenthau'nun 100 bin dolar yardım fonunu kullanmasına yardımcı olmak için hiçbir şey yapılmadığı ve Dışişleri Bakanlığının bu sebeple itibar kaybettiği kamuoyuna duyurulmuştur.²⁵⁴

Bütün bu çalışmalar ve iddia edilen vahşet hikâyeleri üzerine Amerikan Dışişleri Bakanlığı Osmanlı Devleti'ni protesto etmiştir. ABD kamuoyunda, Büyükelçi Morgenthau'nun İstanbul'daki mağdur Ermenilerin tek yüce savunucusu olduğu ve Amerikan konsoloslarının Ermeniler nezdinde açık sözlü ve aktif çaba gösterdikleri düşüncesi hâkim kılınmıştır.²⁵⁵

2.7. Morgenthau'nun ABD'deki Faaliyetleri

1 Şubat 1916 tarihinde, Büyükelçi Morgenthau Osmanlı Devleti'ndeki görevinden istifasını Başkan Wilson'a sunmuş, Türkiye'deki gerçek durumu açıklamak istediği için Amerika'ya geri döndüğünü kamuoyuna duyurmuştur.²⁵⁶ Morgenthau yerine ABD'nin savaşa girdiği tarihe kadar İstanbul'da görev yapacak olan Abram Isaac Elkus (2 Ekim

²⁵¹ BOA, DH. EUM. 2. Şb. 14/14, lef. 2; "America Gives Turk Warning", **Chicago Daily Tribune**, 5 October 1915, s. 5; "Stop Armenian Massacres America's Hint to Turkey", **Los Angeles Times**, 5 October 1915, s. 11.

²⁵² "Renews Killing of Armenians-Ambassador Morgenthau Says Majority of Them Have Been Massacred", **Los Angeles Times**, 13 October 1915.

²⁵³ "Pointed Question Directed At Turks", **Los Angeles Times**, 14 October 1915, s. 13.

²⁵⁴ "Armenian Massacre Renewed", **The Times**, 14 October 1915, s. 8.

²⁵⁵ "The Religious Rambler", **Los Angeles Times**, 13 November 1915.

²⁵⁶ "Morgenthau Talks On East", **The Washington Post**, 15 May 1916, s. 10.

1916- 20 Nisan 1917) atanmıştır. Morgenthau, Amerika'ya döner dönmez Başkan Wilson ile Ermenileri koruma çabası ve savaş boyunca Osmanlı Devleti'ndeki olaylar ve durumlar üzerine görüşmüştür.²⁵⁷ Morgenthau şerefine New York Great Hall Koleji'nde toplantı yapılmış, toplantıda bir konuşma yapan Morgenthau, Osmanlı Devleti'ndeki misyoner faaliyetlerini desteklediğini, misyonerlerin sırf Osmanlı menfaatleri için çalıştıklarını, Amerika'nın orada inşa ettiği okullara dokunulmaması gerektiğini, aksi takdirde Osmanlı Devleti aleyhinde söz söylemeye mecbur kalacağını Osmanlı Hükümeti'ne bildirdiğini ifade etmiştir.²⁵⁸

Yine Morgenthau şerefine New York Astor Otelinde Ticaret Cemiyeti'nin düzenlediği toplantıda da eski Büyükelçinin yaptığı konuşma, kamuoyunda yer almıştır. Morgenthau buradaki konuşmalarında Osmanlı Devleti'ndeki durumu ve politikaları ile ilgili olarak şu noktalar üzerinde durmuştur: *“Her şeyi bir kurala bağlamayı öğrendim. Herkesi tek tek dinlemeyi, lakin hiç birine diğerleriyle ne görüştüğümü sezdirmemeyi biliyorum. Türkiye'nin çeşitli resmi erkânı beni ziyarete geldikleri vakit bunlar gerek Siyonist olsun gerek Musevi ve Ermeni cemaatine mensup olsun veya hahambaşı veya Rum Patriği olsun rütbe, derece ve memuriyetlerini ve merasim kabulü asla dikkate almayarak hepsini birader gibi kabul etmeye hazır olduğumu kendilerine bildirdim. Hepsine eşit bir şekilde muamele ettim.”*²⁵⁹

ABD kamuoyunda hükümetin Ermenilerle ilgili olarak üzerine düşen görevi yerine getirdiğinin anlatılması için Morgenthau'nun eylemlerinin teferruatlı bir şekilde basında paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Buna ilginç örneklerden birisi de Morgenthau'nun Padişahla görüşme yöntemidir. Osmanlı Devleti'nde Amerikan okullarının yöneticilerinden olan H. Dodge Cleveland, Morgenthau'nun Osmanlı Padişahı ile bir şey görüşmek istediğinde bunu telefonla bildirdiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Morgenthau'nun bu ifadeye örnek teşkil eden konuşmasına basında yer verilmiştir: *“Bir gün misyonerler heyet-i idaresi veznedarı elinde bir telgraf ile bana müracaat ederek Merzifon Amerikan Kız Koleji binalarından biri askere tahsis edilmek üzere hükümetçe vaziyet edildiğini bildirdi. Ben derhal Padişaha telefon ederek (Mühim bir mesele hakkında görüşmek istiyorum) dedim. (Şimdi gelebilirsiniz) cevabını verdi. 10 dakika*

²⁵⁷ “Morgenthau Sees Wilson: Ambassador to Turkey Tells of His Efforts to Protct Armenians”, **The Washington Post**, 26 February 1916, s. 2.

²⁵⁸ BOA, HR. SYS. 2168/60, lef. 6-7.

²⁵⁹ BOA, HR. SYS. 2168/60, lef. 3.

sonra saraya gittim, 15 dakika sonra Merzifon'a telgraf gitti. Ertesi gün binanın mektebe iade edildiği haberini aldık."²⁶⁰

15 Mayıs 1916 tarihli Washington Post Gazetesi'nde, Morgenthau'nun Washington Ermeni Yardım Komitesi nezaretinde Rauscher'da "Ermeni Halkı" konusunda bir konuşma yapacağı, bunun, Morgenthau'nun Türkiye İmparatorluğu'ndaki savaş dönemi hizmetinden geri döndüğünden beri Washington'da yapacağı ilk konuşması olacağı duyurulmuştur.²⁶¹ Washington Post'un akşam baskısında, Morgenthau'nun Amerika Ermeni ve Suriye Yardım Komitesi tarafından 15 Mayıs gecesi düzenlenen bir toplantıda yaptığı konuşmada; Uygun bir şekilde kampanya organize edilirse Amerikan halkının kolayca 500 milyon doları yurtdışındaki mağdur insanlara toplayabileceği ifadelerine yer verilmiştir.²⁶² Morgenthau'nun yaptığı konuşmasının ayrıntıları New York Times'ın 20 Mayıs 1916 tarihli haberinde paylaşılmıştır. Konuşmanın bir kısmı aşağıdaki gibidir:²⁶³

"Ermeniler sessiz, barışçıl bir şekilde ve dostça Türklerle yakın temas halindeyken aniden sürgün edildiler. Daha sonra kalbim onlar için kanadı. İngiliz, Rus, Fransız ve İtalyan ulusları adına tam yetkiyle yardım etme ayrıcalığına sahip olmuştum- Sırplar bile bana para göndermişti ve Rusya ve İtalya da benim sorumluluğumdaki zavallı Karadağlılara yardım etmeme izin vermişti. Aniden, yeterli para olmadan muhtaç Ermenilerin müthiş sorunuyla karşı karşıya kaldım. Nasıl hissettiğimi anlayabiliyor musunuz? O zaman yardım için Dışişleri Bakanına bir itirazda bulundum ve derhal yanıt geldi.

"Eğer Birleşik Devletler halkı bu sıkıntıyı sadece benim gördüğüm gibi görebilseydi, dost Türk subayları tarafından İstanbul'a getirilen küçük yetimlerin, küçük çocukların durumlarını görebilselerdi, acil yardım ihtiyacı tam olarak gerçekleşirdi. Asla unutamadığım şey ailelerini kaybeden iki çocuk vardı ve neredeyse ölü iskeletleri deri

²⁶⁰ BOA, HR. SYS. 2168/60, lef. (3-2). Aynı haberin 3 Mart 1916 tarihinde New York Tribune gazetesinde yayımlandığı, Hariciye Nezareti'nin tercümesiyle bildirilmiştir, BOA, HR. SYS. 2168/60, lef. 10.

²⁶¹ "Morgenthau to Speak Here: Ambassador Will Tell of Armenian People Tomorrow", **The Washington Post**, 15 May 1916, s. 4.

²⁶² "Morgenthau Talks On East: Says U.S. Can Raise \$500.000.000 to Aid War Sufferers", **The Washington Post**, 15 May 1916, s. 10.

²⁶³ BOA, HR. SYS. 2883/27, lef. 6; "Morgenthau Seeks Aid For Armenians", **The New York Times**, 20 May 1916.

ile kaplı idi. Hayatlarını kurtarmak için Müslüman olan ve İstanbul'a gelen kadınlar vardı.

“Eğer duyduğum, lanet ettiğim hikâyeleri tekrar etmeye cesaret edersem, onlar, erkek ve kadınlara gözyaşı döktürecek ve herkes sempati ve yardım ihtiyacı görecek. Keşke bir Ermeni mülteci kampını resmetme ve Amerikan Misyoner Hastanesi'nin arka kapısından günde bin aç insanın her birine ortalama 3 sent vererek nasıl beslendiklerini anlatma gücüm olsaydı.

“25 dolar bir Ermeni ailenin kurtulmasına imkân verecek. Herkesin Ermeniler için fedakârlık yapıp 25 dolar vererek daha mutlu olacağına inanıyorum.

“Şu ana kadar yardım için çoğu kişiden aldığımız para yeterli değil ve şu ana kadar etkili bir yardım yapmamıza izin verilmedi. Fakat şimdi Türk Hükümeti sıkıntı ve ıstırapı gidermemize izin veriyor. Bunu söylemek biraz düşüncesizce olabilir, ama şunu söylemek isterim ki, acı çeken Ermenilere ve Türkiye'deki muhtaç Müslümanlara yardım yapılmazsa, önümüzdeki kışta korkunç bir açlık olacaktır...”²⁶⁴

Büyükelçilik görevi biten Morgenthau'nun, ülkesine döndükten sonra dahi Ermeniler nezdindeki faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. 23 Mayıs 1916'da içlerinde Ermenilerin de bulunduğu tüm ulusların savaş mağdurları için yardım toplanması gerektiğini belirterek bu doğrultuda; *“Eğer uygun bir şekilde organize edilirse bu ülkede 500 milyon dolar toplanabileceğine inanıyorum. Bu, kişi başına yalnızca 5 dolar anlamına geliyor. Tüm aktiviteleri bir araya getirmek, işbirliği yapmak ve dünyanın anlamasını sağlamak için bir yol bulunmalı. Tıpkı Türkiye'nin Amerika'nın fedakâr bir dost olabileceğini anladığı gibi”* ifadelerini kullanmıştır.²⁶⁵ Aynı tarihte Chicago Daily Tribune'de Henry Morgenthau'un Osmanlı Devleti'ndeki 700 bin Ermeni, Yahudi ve Müslüman'ı açlıktan kurtarmak için para talebiyle Chicago'ya geldiği bilgisi verilmiştir. Hotel Sherman'daki Kadın Yabancı Heyetler Kurulu tarafından verilen bir öğle yemeğinde ve daha sonra Associated Jewish Charities'in yıllık yemeğinde yaptığı konuşmada, Osmanlı Devleti'nde 1915 yılında yaşanan zulüm hikâyelerinin

²⁶⁴ BOA, HR. SYS. 2883/27, lef. 6; “Morgenthau Seeks Aid For Armenians”, **The New York Times**, 20 May 1916.

²⁶⁵ BOA, HR. SYS. 2883/27, lef. 7; İlgili haber için bkz. **Ek 10**: “Urges 500.000.000 As a Relief Fund-Ex Ambassador Morgenthau Says America Must Be The World's Big Brother”, **The New York Times**, 23 May 1916.

gerçekliğinin hiçbir şüpheye yer bırakmadığını iddia etmiştir. Amerika'ya kısmen savaş mağdurlarının acil ihtiyaçları hakkında ilk elden bilgi vermek ve kısmen de Başkan Wilson'ın yeniden seçilme kampanyasının mali sorununu yönetmek için geri döndüğü belirtilen Morgenthau'nun, Amerika'da savaş mızdaripleri için 500 milyon dolar toplanması gerektiğini ifade ettiği duyurulmuştur. Ayrıca haberde, H. Morgenthau'nun Kongre Otelinde Minois Üreticiler Birliği'nin huzurunda konuşma yapacağı ve eşinin de Blackstone Otelinde Ermenilere destek olmak amacıyla gazetelerde reklamı verilen Ermeni kadınların işlediği dantellerin satışına yardım edeceği bilgisine de yer verilmiştir.²⁶⁶

11 Temmuz 1916'da Henry Morgenthau'nun Ermeni ihtilal komitelerinin teşvikiyle, Amerika'nın önemli şehirlerine seyahat düzenleyerek Ermeniler hakkında şefkat duygularını artırmaya çalışacağı, Büyükelçilik görevinden istifade ederek iddia ettikleri Ermeni katliamları hakkında ayrıntılı açıklamalar yapacağı Cenevre Başşehbenderi Yusuf Ziya tarafından Hariciye Nezaretine rapor edilmiştir.²⁶⁷

1917 yılına gelindiğinde Henry Morgenthau, Amerikan Ermeni ve Suriye Yardım Komitesi toplantısından sonra yardım fonlarının dağıtımına Amerika ile Almanya arasındaki soğuk ilişkiler nedeniyle müdahale edilmeyeceğini duyurmuştur. Ayrıca Amerika'nın Türkiye'nin en çok menfaat duyduğu dost olduğu için Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ülkeyle olan mevcut ilişkilerini değiştirmek istemesinin pek olası olmadığını, Amerika'nın Türkiye'ye menfaatinin ticari ya da politik yönde değil insani yönde olduğunu, Türkiye'nin bu gerçeğin farkında olduğu ve ayrıca savaştan sonra yardım için öncelikle Amerika'ya bakacağını söylemiştir.²⁶⁸

28 Mayıs 1917'de Madison Caddesi Presbiteryen Kilisesi'nde konuşan eski Büyükelçi Morgenthau'nun, savaşın Türklere, yaklaşık 1 milyon kişinin ölümüyle sonuçlanan Ermenistan ve Suriye'de insan barbarlığı yapma fırsatını verdiği şeklindeki ifadeleri Washington Post Gazetesi okurlarına duyurulmuştur. Zamanının çoğunu Ermeni ve

²⁶⁶ "H. Morgenthau Describes Need In Turk Empire", **Chicago Daily Tribune**, 23 May 1916, s. 13.

²⁶⁷ **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri**, II, Belge No. 84, s. 234.

²⁶⁸ "Armenian Relief To Be Unhampered", **Los Angeles Times**, 8 February 1917.

Suriye Yardım Komitesi'nde geçiren Mr. Morgenthau, Türklerin Ermeni ırkını yok etme teşebbüsü iddialarını aşağıda belirtildiği gibi ifade etmiştir:²⁶⁹

“Türkler, Ermenilerin isyan edebileceği korkusuyla Ermenilere karşı davranışlarını ve toptan sürgünlerini haklı çıkarıyorlar.

“Ekonomik yıkıma yol açan talepler; el koyma; fahiş katkılar ve vergiler, gerçekte yağma amaçlı olan Ermeni evlerinde silah arayışı, ölümüne dayak; hayal gücünün ötesinde işkence, zorla İslam'ı kabul ettirme, katliamlar ve sürgünler... Kadınlar, erkekler ve çocuklar sürgün edilirken sık sık haydutlar tarafından saldırıya uğradılar. Kadınlar ve genç kızlar alınıp haremlere götürüldü ve erkekler ise ailelerinden ayrılarak katledildi veya denize atıldı.”

6 Haziran 1917'de eski Büyükelçi Morgenthau'nun Ermeni ve Suriyeli yoksullara yardım toplamak amacıyla oluşturulan Amerikan Komitesinde yaptığı konuşmada, konuyu Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma getirerek Türk Hükümeti'nin demokratik olarak şekillenmesinde yardımcı olacağını düşündüğü için Amerika'nın savaşa dâhil olmasının Türk halkı tarafından olumlu karşılandığını söylemiştir. Ermenistan ve Suriye'nin herhangi bir hükümetin bir parçasını oluşturacağını garanti etmede abartmamış olacağını, Amerika halkına bu milletlere acilen 10 milyon dolar yardım toplama davetinde bulunduğunu ve Amerikan halkının bu isteğe olumlu karşılık vereceğinden emin olduğunu ifade etmiştir. Bu bilgi Stockholm Sefiri İsmail Canbulat Bey tarafından Hariciye Nezaretine bildirilmiştir.²⁷⁰

1918 yılına gelindiğinde Washington Post'un “Büyükelçi Morgenthau'nun Hikâyesi”ni Okuyun” başlıklı haberinde “Doubleday, Page & Co.” Yayınevi tarafından sadece 2 dolara satılan Morgenthau'nun kitap tanıtımına yer verilmiştir. Tanıtım haberinde Morgenthau'nun; “Alman entrikalarının merkezinde temel gerçeklere varmak için olağanüstü fırsatlara sahip olduğu, Talat ve Enver Paşa'yı yakından tanıdığı, Alman Büyükelçisi Von Wangenheim'in güvenine sahip olduğu” belirtilmiştir. Ayrıca Morgenthau'nun; “Hristiyan Ermenilerin öldürülmesi planlanıp infaz edildiği sırada İstanbul'da bulunduğu, bu kitabın tarihçiler tarafından Almanya'nın suçluluğunun kanıtı

²⁶⁹ “Million Die in Armenian Massacres; Morgenthau Tells of Barbarities”, **The Washington Post**, 28 May 1917, s. 7.

²⁷⁰ **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri**, II, Belge No. 92, s. 246-248.

olarak kullanılacağı, tarihin canlı bir resmi”²⁷¹ olarak tanıtılan bu propaganda kitabının satın alınması için kamuoyu teşvik edilmiştir.²⁷²

2.8. Savaş Sırasında Amerika’nın Yardım Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı boyunca Amerikan basınında Ermenilere yapıldığı iddia edilen katliam haberlerin yanında, savaşın olumsuz koşullarından etkilenen Ermeniler için yürütülen yardım çalışmaları, basında geniş ölçüde yer bulmuştur. Times Gazetesi’nin 11 Ekim 1915 tarihli “Ermenilere Amerikan Yardımı” başlıklı yazısında Ermenilere Vahşet Topluluğu’nun (American Society on Armenian Atrocities) Türkiye’deki Ermenilere yardım etmek için İstanbul Amerika Büyükelçisi Morgenthau’ya 100 bin dolar gönderdiği belirtilmiştir.²⁷³

14 Ekim 1915 tarihinde, Birinci Cemaat Kilisesi’nin bir kolu olan ve ana cemaate bağlı kilise binasında hizmet veren Ermeni Gethsemane Cemaat Kilisesi’nin Papazı Yeretian Türkiye’deki Ermeni vatandaşları için oruç ve dua ile anılacak olan özel bir tören düzenlemiştir. Yeretian daha önce Riverside’da verdiği vaazda, zulme uğradığı iddia edilen Ermenilere yardım için 300 dolar olmak üzere son iki ay içerisinde de 1200 dolar toplamış, bunun 800 doları Chicago’daki Merkez Yardım Komitesine iletilmişti.²⁷⁴

1915 Kasım’ında, Ermeni Yardım Komitesi Türkiye, İran ve Rusya’dan ihtiyaç duyan Ermenilere yardım için 150 bin dolar toplamış; fakat yüz binlerce dolara daha ihtiyaç duyulduğu Amerika Başkanı Wilson tarafından belirtilmiştir.²⁷⁵ Burada Ermenilere sağlanan yardımın Amerika Hükümeti tarafından açıkça desteklendiği görülmektedir.

Dâhiliye Nezaretine Ermenilere gelecek paranın bir doktor veya misyoner marifetiyle dağıtıldığı Zor Valisi tarafından gönderilen yazıda bildirilmişti.²⁷⁶ 6 Şubat’ta da Halep Valisi Mustafa Bey’den Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, Amerika’dan Osmanlı Devleti’ne gönderilen yardımların Amerikan konsolosları aracılığıyla bölgedeki tüm

²⁷¹ “Read Ambassador Morgenthau’s Story”, **The Washington Post**, 16 November 1918, s. 5; “Ambassador Morgentau’s Story”, **The Washington Post**, 18 November 1918, s. 8.

²⁷² Tanıtımı yapılan söz konusu kitabın Ermeni propagandasındaki yeri açısından bkz.: Haluk Selvi, “ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau Öyküsü ve Gerçekler”, T.C. Marmara Üniversitesi Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/abd-buyukelcisi-henry-morgenthau-oykusu-ve-gercekler/> Erişim Tarihi: 20.12.2019.

²⁷³ “American Help For Armenians”, 11 October 1915, **The Times**, s. 7.

²⁷⁴ “Armenian Meeting For The Home Land”, **Los Angeles Times**, 16 October 1915.

²⁷⁵ “Aids Relief To Armenia”, **Chicago Daily Tribune**, 8 November 1915, s. 17.

²⁷⁶ BOA, DH. ŞFR. 510/95, lef. 1.

Ermeniler arasında dağıtıldığı bilgisi verilmiştir.²⁷⁷ ABD’de Türklere hakaretle ve Ermenilerin mağduriyeti üzerine yapılan propagandalarla toplanan paraların Osmanlı Devleti topraklarında dağıtılması bir problem teşkil etmiştir. 1916 yılında toplanan yardımların Osmanlı Devleti memurları gözetiminde dağıtılması gerektiği, ABD Yardım Komitesi temsilcilerine iletilmiştir. Bu tür bir davranışta, ABD Yardım Komitesi’nin ve misyonerlerin bu yardımları dağıtırken yaptıkları propagandanın etkili olduğu görülmüyordu.

Los Angeles Times’ın 2 Nisan 1916 tarihli “Türkiye Kızılhaç’tan Yardım İstiyor” başlıklı haberinde, Türkiye’nin ilk kez Amerikan Kızılhaç’ından açıklıkla karşı karşıya olan yarım milyon vatandaşına yardım kabul etmeye hazır olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Amerikan Kızılhaç Cemiyetinin Kızılay ile işbirliği yapacağı kamuoyuna duyurulmuştur. 500 bin kişinin ekmek yardımına ihtiyaç duyduğu, açlıktan ölenlerin çok sayıda olduğu ve tıfusun gittikçe yayıldığı bilgisi verilerek yardımın abluka nedeniyle Amerika’dan gönderilemeyeceği, gıda ihtiyacının Kızılhaç tarafından satın alınarak Romanya üzerinden gönderileceği kamuoyuna duyurulmuştur.²⁷⁸

Amerika’daki yardım kuruluşları ve toplanılan yardım miktarı 1916 yılı Nisan ayı itibarıyla 450 bin doları bulmuştu ve bu bilgi kamuoyuna duyurulmuştur.²⁷⁹ Ermenilere sağlanan yardımlarda kilise, yardım kuruluşları ve Büyükelçi Morgenthau’nun faaliyetlerinin yanında Amerika’daki Rockefeller gibi özel kuruluşların yardım sağlaması önemlidir. Aynı tarihlerde Rockefeller Vakfının savaş yardım dağıtımlarında Ermenilere yapılan yardım miktarı 40 bin doları bulmuştu.²⁸⁰

21 Mayıs 1916’da Laymen Misyoner Hareketi Washington’da büyük bir kongre düzenlemiş, aralarında Başkan Wilson’ın da bulunduğu tüm kıta liderlerinin katılımıyla gerçekleştirilen toplantı sonucunda söz konusu örgütün tüm personeli Amerikan Ermeni ve Suriye Yardım Komitesine devredilmiştir. Bu, Amerika’daki kiliselerin yıllardır gördüğü gibi işbirliği ve verimliliğin kayda değer bir örneği olarak görülmüş, *“uzmanlardan oluşan ulusal bir organizasyonun tüm kapasitesinin her gün yüz binlerce*

²⁷⁷ BOA, DH. ŞFR. 508/29, lef. 1.

²⁷⁸ “Turkey Seeks Aid From Red Cross”, **Los Angeles Times**, 2 April 1916. Aynı haber 9 Nisan’da “Türkiye Gıda İçin Başvurdu” başlığıyla The Washington Post gazetesinde verilmiştir, “Turkey Appeals For Food”, **The Washington Post**, 9 April 1916.

²⁷⁹ “America’s Aid To Stricken: Millions Sent to Succor Victims Europe’s Awful Contest”, **The Washington Post**, 16 April 1916.

²⁸⁰ “The Helping Hand”, **Los Angeles Times**, 30 April 1916.

kişinin yardım eksikliğinden dolayı öldüğü, Türkiye'deki Hristiyan davasının emrine verildiği" belirtilmiştir. Amerikan Ermeni ve Suriye Yardım Komitesi üyeleri arasında Kardinal Gibbons ve Haham Stephen S. Wise bulunuyordu, Rockefeller Vakfı bu komiteyi destekliyordu ve Türkiye'ye yardım amacıyla 500 bin dolar göndermişti. Yöneticilerine göre, bu ulusal Ermeni komitesinin ihtiyacı olan tek şey, ülke çapında bir propagandaydı. Bu yüzden komitenin emrine Laymen personelinin yanında New York'taki merkez örgüt, bölge ve devlet sekreterleri verilmişti.²⁸¹

Amerika'daki tüm kiliseler, 28 Mayıs 1916 tarihini "savaş yardım günü" olarak belirlemişler, Pazar Okulu²⁸² liderlerini o gün özellikle Ermenistan'a yardım toplanması için hassas davranmaları konusunda uyarmışlardır. Bu doğrultuda, eğer, Pazar Okullarının her üyesi 10 sent veya çok daha fazlasını verebilirse binlerce Ermeni kız ve erkek çocuklarının yaşamını kurtarmak mümkün olacaktır. Ermeni Komitesinin Osmanlı Devleti'nden İran ve Rusya sınırına giden Ermenilere yardım için dil bilen üç misyoneri bölgeye göndermiş, Amerika'daki Ermenilerin durumları da her geçen gün daha kritik bir hale gelmeye başlamıştır.²⁸³

27 Mayıs'a gelindiğinde bir gün sonra gerçekleşecek savaş yardım günü için yüz binlerce din adamının, Amerika Hristiyan Kiliseleri Federal Konseyi tarafından daha önce ifade edildiği gibi savaş mağdurları adına yardım toplayacağı, tahminlere göre yardımın 22 milyon dolara ulaşacağı, toplanılan paranın herhangi bir yardım kuruluşu aracılığıyla ihtiyaç sahibi olan savaş dullarına, yetimlere ve hangi ülkeye gönderileceği gözetilmeden dağıtılacağı belirtilmiştir. Dahası basına yansıyan bu haberin son kısmında Ermenilerle ilgili olarak 1 milyon kişinin sürgün edildiği ve açlıktan öldüğü, Amerika'nın barış, refah ve zenginlik ülkesi olarak ihtiyacı olanlara yardım ettiği duyurulmuştur.²⁸⁴

Ertesi gün Washington'daki Danışma Komitesi Başkanı olan Piskopos Alfred Harding'in inzasıyla Memorial Sunday'den savaş muzdaribi olanların acılarını azaltmak için kampanya çağrısında bulunulmuş, Piskopos, herhangi bir ayırım

²⁸¹ "The Religious Rambler", **Los Angeles Times**, 21 May 1916.

²⁸² "Genellikle çocuklar ve gençlerin Hristiyanlığın Protestanlık mezhebi üzerine önemli eğitim gördükleri kilise okulu olarak adlandırılmaktadır" <https://www.britannica.com> > topic > Sunday-school Erişim Tarihi: 22.01.2019.

²⁸³ "The Religious Rambler", **Los Angeles Times**, 21 May 1916.

²⁸⁴ "Pastors To Ask For Sunday War Gifts", **Chicago Daily Tribune**, 27 May 1916, s. 20.

gözetmeksizin yardımın savaşta olan tüm ülkeleri içerdiğini bildirmiştir. Ayrıca Ermenilere yapılacak yardımların “1830 19. Cadde kuzeybatısındaki H. S. Reeside” adresine gönderilebileceğini duyurmuştur.²⁸⁵

Osmanlı ordusunda yaşamını yitiren askerlerin arkalarında bıraktıkları ihtiyaç sahibi aileleri için Washington Sefâretinden gönderilen üç bin dolar yardımın, İstanbul Amerika Sefâreti aracılığıyla 26 Haziran 1916 tarihinde “697 lira 68 kuruş on para” karşılığı olan bağış kabul edilmiştir. Ardından 28 Haziran 1916’da Osmanlı Devleti tarafından kabul edilen bağış makbuzunun, Amerika Washington Sefâretine gönderilmesi konusundaki bilgi Hariciye Nezaretinden Umur-ı Siyasiye Müdürlüğüne bildirilmiştir.²⁸⁶

15 Ekim 1916 tarihinde Başkan Wilson’ın tüm kıtada gelecek cumartesi ve pazar günlerini Ermeni ve Suriye Yardımlaşma Günü olarak ilan ettiği kamuoyuna duyurulmuştur. Aynı haberde, Amerika Federal Kiliseler Konseyi Başkanı ve Chicago Ermeni ve Suriye Yardım Komitesinin üyelerinden olan Dr. Shailer Mathewe’in şu ifadelerine yer verilmiştir:²⁸⁷

*“Ermeni katliamlarının korkuları çağdaş tarihte benzersizdir. Burada geçici olarak ana topraklarından bir savaş dalgasıyla taşınmış bir millet değil, daha ziyade yok etmek amacıyla sürgün edilmiş, katledilmiş bir millet söz konusudur. Burada kiliseye Hristiyanlığı öğretme üstünlüğü şansı verilmiştir. Bunu gerçekleştirelim mi yoksa eski sistemin devam etmesine izin mi verelim?”*²⁸⁸ Yapılan yardımların güçlü bir mağduriyet propagandası ve edebiyat ile elde edildiği anlaşılmaktadır.

Aynı gün Los Angeles Times’ın bir haberinde, Başkan Wilson’ın 21-22 Ekim’i Ermeni yardım günü ilan etmesinden dolayı Amerikan Ermeni ve Suriye Yardım Komitesi, Kardinal Gibbons, Haham Wise tarafından büyük bir propaganda ile desteklendiği ve tüm Protestan mezheplerini temsil eden Federal Kiliseler Konseyi tarafından din adamlarına mektup gönderildiği bildirilmiştir. Gazetede yer alan; “Bir vaazda her din adamının ortalama 3000 kelime söyleyeceği varsayılırsa 22 Ekim’de Ermeniler adına 500 milyondan fazla kelime söylenilecek... Propaganda yapmak için harcanan çaba

²⁸⁵ “War Aid Memorial Sunday”, **The Washington Post**, 28 May 1916, s. 4.

²⁸⁶ **BOA**, HR. SYS. 2420/83, lef. 3.

²⁸⁷ “By TheirWorks”, **Chicago Daily Tribune**, 15 October 1916.

²⁸⁸ “By TheirWorks”, **Chicago Daily Tribune**, 15 October 1916.

dikkate değer. Amaç, Ermenilerin durumunu Amerika'nın kalbine sermektir. Bu amaçla kilise, doğrudan sonuçlar isteniyorsa, yaklaşımın en verimli yöntemidir. Amerika'nın en ücra köşesine bile kiliseyle ulaşıyor. Artık kilise dışı topluluklar önemli sayıda değildir. Üyeler kendilerini her hafta gönüllü olarak kilisedeki vaizlerin mesajlarının etkisine tabi tutuyorlar. Herhangi bir sebeple geniş ölçüde duyum, kiliselerde, devlet okullarında ve laik basında da güçlü bir şekilde yansıtılmaktadır. Bu nedenle tüm açılardan, Ermenistan'ın durumunun bu ay boyunca her yönüyle ele alınması muhtemeldir”²⁸⁹ şeklindeki ifadeler kilisenin propaganda aracı olarak geniş kitlelere hitap etmesi nedeniyle aktif şekilde kullanıldığını göstermesi açısından dikkat edilmesi gereken bilgidir.

16 Ekim’de Chicago Daily Tribune’in yardım günleri ile ilgili haberinde, Chicago’daki yardım günlerinin Rufus C. C. Dawes başkanlığında gerçekleştirileceği ve 5 milyon dolarlık yardım fonunun Büyükelçi Morgenthau’nun görüşüne göre Ermeni ve Suriyelileri yeniden yapılandıracağı belirtilmişti.²⁹⁰ 21 Ekim’e gelindiğinde, “*açlıktan ölen ve ölmekte olan Ermeni çocukları adına*” Başkan Wilson ve Federal Kiliseler Konseyi tarafından onaylanan harekete katılmaları için Amerika’daki 170 bin Pazar Okulu, dünya ve uluslararası Pazar Okulu derneklerine başvurmuştur.²⁹¹ Ertesi gün basında yer alan haberde, yardım günü kapsamında o gün yüz kilisede hizmet verileceği bilgisi verilirken Chicago Ermenilerinin yardım miktarını 2 bin dolardan yaklaşık 20 bin dolara yükselttiği ifade edilmiştir.²⁹² Aynı gün Washington Post’un bir haberinde, Ermeni ve Suriye yardım komitesine yapılan bağışlardan en çok yardım toplanılan şehrin Washington olduğu okuyucularına duyurulmuştur.²⁹³

Söz konusu yardım günlerinde en çok yardımın Washington’da toplanması üzerine, Ermeni ve Suriyeli savaş mağdurlarına yardım etmekten sorumlu yerel komite, 22 Ekim akşamı bir konuşma yapmıştır. Din adamlarının özel vaazları ve hayırseverlik yoluyla bu hayır kurumunu ilerletmek için Washington’daki kiliselerin çabaları ve adanmışlıktaki başarısını memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir. Dahası, şehrin her mezhep kilisesinin komite ile işbirliği yaptığı ve birçok papazın bildirisinde “iyi iş

²⁸⁹ “The Religious Rambler”, **Los Angeles Times**, 21 May 1916.

²⁹⁰ “Armenian Syrian Relief Subscription Days Set”, **Chicago Daily Tribune**, 16 October 1916, s. 4.

²⁹¹ “Appeal For Aid For Armenians”, **Los Angeles Times**, 21 October 1916.

²⁹² “One Hundred Churches To Help Armenian Cause”, **Chicago Daily Tribune**, 22 October 1916.

²⁹³ “Relief Donations Larges”, **The Washington Post**, 22 October 1916, s. 15.

çıkarma” ile vaazlarını “yardım fikrine” dayandırmış olmasının büyük katkı sağladığı da belirtilmiştir. Kiliselerde öne çıkan isimler arasında ise Evrenselci ve Eğitim Kurulu Başkanı Rahip John Van Schaick’in; “*Amerika, yardım için bir çılgılık duyuyor. Bu, en acil çılgıktır. Yirminci yüzyılda Ermenilere ne olduğu mümkün gözüküyor. Detaylara girmeye ya da rezalet hikâyelerini tekrarlamaya cesaret edemiyorum*”²⁹⁴ şeklindeki propagandası kamuoyuna duyurulmuştur.

Birinci Cemaat Kilisesi’nin savaş mağduru Ermeniler için söz konusu yardım gününde, nakit ve rehin olarak 475 dolar alınmış ve ana salondaki kamu hizmetleriyle aynı anda gerçekleşen sosyal salondaki servislerde Ermeni Kilisesi tarafından 92 dolar daha katkı sağlanmıştır.²⁹⁵ O tarihe kadar Ermeniler için toplanılan yardımlar konusunda Amerikan basınında büyük ölçüde yer verilen haberler değerlendirildiğinde özellikle de kiliselerin dinin insanlar üzerindeki etkisini, yaptıkları propaganda ile birleştirerek geniş kitlelere ulaşım büyük ölçüde yardım sağladıkları görülmektedir.

1916 yılının son günlerinde, Amerikan Kızılhaç’ına ait Ermeniler ve Suriyeliler için 2 bin ton ağırlığındaki yardım gemisinin hastane ve tıbbi donanım taşımak için tüm düzenlemeler tamamlanmış, Kızılhaç’tan bildirilen rapora göre gönderilecek yardımın 20 bin dolar değerinde olduğu anlaşılmıştır.²⁹⁶ Amerikan yardım kuruluşlarının savaş boyunca Ermenilere aktif bir şekilde yardım sağladığı görülmektedir.

Washington Post’un 15 Aralık 1916 tarihli nüshasının “Ermeniler Wilson’a Teşekkür Ediyor” başlıklı haberinde, Ermenilerin “dayanılmaz acıları için derin üzüntü” duyduğunu ifade eden Başkan Wilson’a, 14 Aralık’ta Amerika Ermeni Kilisesi’nin Başrahibi Rt. Rev. Arsene E. Vehoun tarafından sunulan teşekkür bildirisinin kabul edildiği ifade edilmiştir. Söz konusu haberde Wilson’ın; “*Halkınızı savaşın yıkımından kurtarmak için mümkün olan her şeyi yapmaya çalıştık. En büyük pişmanlığım, çok az şeyi başarabilmiş olmamız. Bu korkunç mücadelenin sonucunda çok fazla acı çeken insanlar olmuştur ve bunların çoğu Amerikalıların kalbine Ermenilerin acılarından daha çok dokunmamıştır*” şeklindeki ifadeleri okuyucu kitlesine bildirilmiştir.²⁹⁷

²⁹⁴ “War Aid By Churches: Generous Donations for Syrian and Armenian Relief”, **The Washington Post**, 23 October 1916, s. 5.

²⁹⁵ “First Congregational/ Dr. Day’s Subjects”, **Los Angeles Times**, 28 October 1916.

²⁹⁶ “Ships Cargo For Sufferers”, **The Washington Post**, 14 December 1916, s. 3.

²⁹⁷ “Armenians Thank Wilson”, **The Washington Post**, 15 December 1916, s. 3.

Los Angeles Times'ın 22 Aralık 1916 tarihli nüshasında, Güney Kaliforniya Ermeni ve Suriye Yardım Komitesi, Wright-Callender Merkez binası ile Güney Eyalet sakinlerine Ermeniler ve Suriyeliler için bir Noel gemisi gönderme talebinde bulunduğu haberi yayımlanmıştır. Bu doğrultuda 50 bin mektup gönderilerek “eğer mümkünse her kişiden 10 dolarlık katkıda bulunmaları” beklenmiştir. Söz konusu talep neticesinde 35 bin dolar toplandığı kamuoyuna duyurulmuştur. Bu parayla gönderilecek geminin hem Ermeniler hem de Suriyeliler için yiyeceklerle doldurulacağı ayrıca kamu aboneliği yoluyla güvence altına alınabilecek tüm mevcut paraların yardıma gönderileceği, ulusal yardım organizasyonunun bu iki ırk için 5 milyon dolar sağlamayı hedefledikleri bilgisine de yer verilmiştir.²⁹⁸

1917 yılına gelindiğinde Amerika'nın savaş halinde olan uluslara gönderdiği yardımların listesi Wall Street Journal'ın özel haberinde paylaşılırken Amerikan Ermeni ve Suriye Yardım Komitesinin topladığı bağış miktarının 2 milyon 500 bin dolar olduğu kamuoyuna duyurulmuştur.²⁹⁹ Bu arada Osmanlı Devleti'ndeki maddi durumu iyi olmayan Ermeniler için New York Alman Salib-i Ahmer Murahhaslığından Berlin'deki Hilal-i Ahmer İane Cem'i Komitesi aracılığıyla gönderilen 55 mark 20 fening (karşılığı 263 kuruş) Duçe Bank vasıtasıyla Dâhiliye Nezaretine ulaştırılmıştır. Alman paranın Halep'te yaşayan en fakir Ermeni ailesine verildiği, Dâhiliye Nazırı Talat Bey'den Halep Valisi Mustafa Abdulhalık Bey'e ilgili makbuzun Amerikan Elçiliğine gönderilmesi konusunda talimat verilmiştir.³⁰⁰

23 Haziran 1917'de Ermeni mültecilerin, yardım ve katkılarından dolayı Amerikan halkına şükran ifadelerinin Başkan Wilson'a iletildiği, Washington Post Gazetesi aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştur.³⁰¹ Diğer taraftan yine aynı gazete aracılığıyla 19 Temmuz'da bir buçuk milyon Ermeni, Suriyeli ve Rumların sınır dışı edildiği ve Suriye ile Anadolu'da yaşayan Ermenilerin neredeyse tamamının Ermeni Yardım Komitesi tarafından alınan telgrafa göre muhtaç durumda olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Türkiye Eski Büyükelçisi Abraham Elkus'a New Yorklu iş adamı Cleveland H. Dodge tarafından verilen akşam yemeğinde okunduğu, bilginin İstanbul'da yaşayan Amerikalı misyoner W. W. Peet tarafından gönderildiği belirtilmiştir. Söz konusu bilgede,

²⁹⁸ “Christmas Joy In Armenia Is Late, **Los Angeles Times**, 22 December 1916.

²⁹⁹ “Newspaper Specials”, **Wall Street Journal**, 29 January 1917, s. 2.

³⁰⁰ **BOA**, DH. İ. UM. EK. 33/34.

³⁰¹ “Armenians Thank America”, **The Washington Post**, 23 June 1917, s. 8.

yardımların yetersiz olduğu, genellikle ailelerde geçimi sağlayan kişilerin sürgün edildiği veya katliamlarda öldürüldükleri ile ilişkilendirildiğinden çok sayıda kişinin muhtaç durumda olduğu beyan edilmiştir.³⁰² Aynı haber, ertesi gün Wall Street Journal'ın özel haberinde yer bulmuştur.³⁰³ 22 Temmuz'da Amerikan Ermeni ve Suriye Yardım Komitesi tarafından Batı Asya'daki muhtaç insanlara haziran ayı boyunca 309 bin dolardan fazla katkıda bulunulduğu kamuoyunun bilgisine sunulmuştur.³⁰⁴

Yardım çalışmalarına yardımcı olacak fon toplama planlarını müzakere etmek için Ermeni Komitesinin 6 Eylül'de Hotel Clark'ta Yargıç Wilbur'ın başkanlığı ile öğle yemeği vereceği, Los Angeles Belediye Başkanı Woodman'ın da bu yemeğe katılacağı, konuşmacılar arasında Dr. Charles F. Aked ile Dr. James P. McNaughton'ın olduğu basında yer almıştır. "Katliam, açlık ve sürgünden" en az 1 milyon Ermeni ve Suriyelinin hayatını kaybettiği ve 2 milyondan fazla kişinin Amerika'nın yardımına muhtaç olduğu tahmin edildiği, bunun için de ayda 6 milyon dolara ihtiyaç duyulduğu kamuoyuna duyurulmuştur.³⁰⁵

1917'nin Eylül ayı sonunda Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin durumunun daha da kötü olduğu, İstanbul'daki yardım fonlarının çok az kaldığı, acil ihtiyaçlar için her ay bir milyon dolarlık bağış gerektiği bildirilirken yetimler için de aylık 35 bin dolara ihtiyaç duyulduğu Los Angeles Times Gazetesi aracılığıyla okuyucu kitlesinin bilgisine sunulmuştur. Ayrıca Amerikan Komitesinin Los Angeles halkı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin diğer şehirlerine yardım konusunda başvurulması gerektiğini ifade ettiği bilgisine de yer verilmiştir. Söz konusu yardım çalışmaları için yapılacak ilk hamlenin "ekim ayında bir hafta boyunca sürecektir yardım karnavalları ve eğlenceleri için çağrıda bulunmak" olduğu ifade edilmiştir; fakat bu düşüncenin henüz herhangi bir plana oturtulmadığı için müzakere edileceği ve Ulusal Ermeni toplumlarının Ekim ayı yardım kutlamaları için hazırlayacakları planların, çeşitli komiteler kesin bir programa ulaşır-ulaşmaz kamuoyuna duyurulacağı beyan edilmiştir. Dahası, haberin sonunda resmi

³⁰² "1,500,000 Exiled From Armenia", **The Washington Post**, 19 July 1917, s. 8.

³⁰³ "Newspaper Specials", **Wall Street Journal**, 20 July 1917, s. 2.

³⁰⁴ "The Helping Hand", **Los Angeles Times**, 22 July 1917.

³⁰⁵ "War Victims-To Help Armenians", **Los Angeles Times**, 5 September 1917.

tahminlere göre Kafkasya'daki Ermeni ve Suriyelilerin sayısının 25 bin, Türkiye'nin Doğu'sunda 100 bin olduğu belirtilmiştir.³⁰⁶

1917'nin Ekim ayı sonunda Amerika Başkanı Wilson'ın savaş nedeniyle içlerinde yetim kalan 400 bin çocuğun bulunduğu toplam 2 milyon Ermeni ve Suriyeliye yardım çağrısında bulunduğu Chicago Daily Tribune'de "Kutsanmış Merhametli", Los Angeles Times'ta "Wilson Ermenilere Yardım Etmek İçin Nakit İstiyor" başlıklarıyla kamuoyuna duyurulmuştur. Başkan Wilson'ın söz konusu çağrısı şöyledir:³⁰⁷

"Bir yıl önce, Amerika Birleşik Devletleri halkının mağdur Ermeni ve Suriye halklarının yardımları için katkıda bulunabilecekleri günler atamıştım. Amerikan diplomatik ve konsolosluk temsilcileri ve diğer Amerikan sakinleri, yakın zamanda Batı Asya'dan döndüler. Bana binlerce insanın geçen kış Amerikan halkının armağanlarıyla açlıktan kurtulduğunu garanti ettiler. Geçen seneye göre Amerika'dan daha fazla katkı sağlanarak hayatta kalanlara yardım edilebilir.

"Katkılar Amerikan Kızılhaç'ı, Washington, D. C. veya doğrudan Ermeni ve Suriye Yardım Komitesine yapılabilir."

Bütün bu bilgilerden sonra ortaya çıkan sonuç: Ermenilerin yalnızca yardım komiteleri ile değil, aynı zamanda özel vakıf, kiliseler ve bizzat Amerika'nın desteği ile her yönden kapsamlı bir yardım aldığı yönündedir.

³⁰⁶ "Armenian Funds Gone- America Must Assist", **Los Angeles Times**, 30 September 1917.

³⁰⁷ "Blessed Are The Merciful", **Chicago Daily Tribune**, 29 October 1917, s. 10; "Wilson Asks Cash To Relieve Armenians", **Los Angeles Times**, 29 October 1917.

BÖLÜM III: OSMANLI DEVLETİ'NİN PROPAGANDA FAALİYETLERİNE KARŞI ALDIĞI ÖNLEMLER

3.1. Basınla İlgili Çalışmalar

Osmanlı Devleti'nin Sevk ve İskân Kararı'nı alması ile Ermenilere katliam yapıldığı yönünde propaganda haberlerinin Amerikan basınında duyurulması sonucunda, Amerika kamuoyunda ciddi derecede Türk ön yargısı oluşmuştur. Bu ön yargının oluşmasında, başta misyonierlerin tarafı olarak yayınladıkları raporlar olmak üzere Ermeni komiteleri, İngiltere, Büyükelçi Morgenthau'nun çalışmaları ve kiliselerin aktif bir şekilde yürüttüğü propaganda vaazlarının etkili olduğu ifade edilebilir.

Osmanlı Devleti de yapılan propaganda haberlerine karşı bir takım önlemler alma yoluna gitmiştir. Alınan önlemler arasında basında yapılan çalışmalar önemlidir. Amerika'da neşredilen ve bir nüshası Beyrut'tan gönderilen Surye'l-fetat ile Güney Amerika'nın Buenos Aires şehrinde neşredilen Arapça el-Havi gazetelerinin halk arasında karışıklık çıkarmasından dolayı Osmanlı topraklarına sokulması yasaklanmıştır.³⁰⁸ Ayrıca New York ve Amerika'nın çeşitli kentlerinde Arapça neşredilen, el-Hadiyyu, Mirat-ı Amerika, el-Menare, el-Adl, el-Feraidü'l-Cedid, el-Berise, Kelamü'l-Hadid isimli zararlı yayınların Meclis-i Vükelaca Osmanlı Devleti sınırları içerisine sokulması yasaklanmış, Dâhiliye, Hariciye, Maliye ve Posta-Telgraf ve Telefon Nezaretlerine bildirilmiştir.³⁰⁹

Amerika'da en çok propaganda haberi yapan New York Times Gazetesi'ne New York Başşehbenderi Celal Bey ile Müftizade Ziya Bey'in kaleme aldıkları makaleler gönderilerek Türklere karşı yapılan propagandalar tekzip edilmiştir. Söz konusu tekzip yazılarının gazetede yayımlanmasından dolayı Hariciye Nezareti, Washington Sefareti Maslahatgüzarı Hüseyin Hamid Bey'e gönderdiği yazıda bu durumun Osmanlı Devleti'nde memnuniyetle karşılandığını ifade etmiştir.³¹⁰

³⁰⁸ BOA, MV. 187/81; MV. 187/78.

³⁰⁹ BOA, MV. 194/30; MV. 195/36.

³¹⁰ BOA, HR. SYS. 2881/15, lef. 5.

New York Başşehbenderi Celal Bey'in tekzip yazısı, New York Times'ın 15 Ekim 1915 tarihli nüshasında, "Türk Yetkili Vahşetleri İnkâr Etti" başlığı ile yayımlanmıştır. Celal Bey'in ifadelerinden bir kısmı aşağıdaki gibidir:³¹¹

"...Ermeniler, ellerinde silahlarla Türk otoritesine karşı Türkiye'nin en azılı düşmanı Rusya'nın yanında ayaklandılar ve bu nedenle kendilerine asilik dışında bir gözle bakılamazdı. Elbette, Türk İmparatorluğu için ölüm kalım durumunun bulunduğu böyle bir zamanda, iyi niyetli hiç kimse Van'ı tekrar geri alıp Ruslar'ı attığında Türk askerlerinden bu devrimcilere karşı, özellikle silahlı direniş gösterirlerken, yumuşak davranmasını bekleyemez. Öldürülenlerin hepsi, bu uydurma raporların Amerikalılar'ı inandırdıkları gibi kadınlar ve çocuklar değil, bu ayaklanan unsura mensuptular ve kendileri elleri kanlı bir şekilde ya da Türk Hükümeti'ne karşı ihanet halinde iken yakalanmışlardı. Bundan sonra, değerli askeri bilgilerin düşman kanallarına sızmasını engellemek için Türk Hükümeti bütün İmparatorluğun güvenliğini tehdit eden bu şüpheli unsurları ülkenin iç bölgelerine doğru kaydırmayı gerekli gördü... Son analizde şunu söyleyebiliriz ki Ermenilerin kendilerinden başka suçlayacakları kimse yoktur..."

Müftizade Ziya Bey'in tekzip yazısı ise New York Times'ın 18 Ekim 1915 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Ziya Bey'in ifadelerinden bir kısmı aşağıdaki gibidir:³¹²

"Sözde Ermeni katliamları konusunda Amerikan halkoyunu kışkırtmaya çalışan birkaç çıkarıcı tarafından yürütülen kampanya son zamanlarda öyle boyutlara ulaştı ki kendimi birkaç düşünceyi ortaya koymak konusunda zorunlu hissettim... Kızılhaç Toplumu ve diğer kurumların tebliğlerinde dahi kullanılan "Ermenistan" ifadesini bu kadar rahatça kullananlara şunu sormak istiyorum. Ermenistan neresidir?"

"... İşin gerçeği şu ki teşekkül etmiş bir Ermenistan yoktur ve Rusya'daki Ermeniler nasıl Rus vatandaşı, Amerika'dakiler nasıl Amerikan vatandaşı iseler, Türkiye'dekiler de Osmanlı vatandaşıdır ve bu nedenle kendilerinden yaşadıkları ülkelerin kanunlarına uymaları beklenmektedir."

³¹¹ Yılmaz, 1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri, s. 40-41; "Turkish Official Denies Atrocities", **The New York Times**, 15 October 1915.

³¹² Yılmaz, 1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri, s. 54-56; "The Kind of Armenians A Turk Knows", **The New York Times**, 18 October 1915.

“...İngiliz Parlamentosu’nda ortaya atılan Rus şehri Tiflis’ten gönderildiği söylenen ve başkanlığını Lord Bryce’in yaptığı İnceleme Komisyonunun verdiği bilgiler en iyimser ifade ile korkunç ölçüde abartılıdır. Canları pahasına bizi kötü göstermeye çalışan düşmanlarımız tarafından verilen ifadelerin doğru olmadığı o kadar açık ki bu konu üzerinde daha uzun durmaya gerek yoktur. Lord Bryce’in Komisyonu’nun rapor haline getirdiği incelemelerin doğruluğundan şüphe etmek için bu komisyonun incelediği hareketlerin binlerce mil uzakta, savaş halindeki bir ülkenin sınırları içinde ve bu nedenle her şeyden önce bizzat ulaşılması mümkün olmayan yerlerde gerçekleştiğini bir an için durup düşünmek yeterlidir...”

23 Kasım 1915’te Amerika Hükümeti’nin iddia edilen Ermeni katliamları hakkında İstanbul Büyükelçisi’nin gönderdiği raporları doğruladığı bilgisi basında yer almıştır. Bunun üzerine harekete geçen Osmanlı Maslahatgüzarı, Amerika Dışişleri Bakanlığından bunun Amerika’nın savaştaki tarafsız olma durumu ile zıtlık oluşturduğunu ifade ederek haberin tezip edilmesini istemiştir. Dışişleri Bakanlığı bu tarz bir haberin yayımlanmasına şaşırdığını, Amerika Hükümeti’nin söz konusu raporu onaylamadığını ifade etmiştir. Maslahatgüzarın gazetede yayımlanmasını istediğı tezip yazısının ise “basında bu tür tartışmalar çıkaranların amaçlarına hizmet edeceği” neden gösterilerek reddedilmiştir.³¹³

Savaş yıllarında ABD’de Osmanlı Devleti aleyhine en yoğun çalışanlardan birisi de Vahan Kardaşyan’dır.³¹⁴ Osmanlı pavyonunu ziyaret eden Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri eski Bakanı William Jennings Bryan ile ABD eski Başkanlarından William Howard Taft ve Theodore Roosevelt’e kendisini Osmanlı Başkomiseri olarak tanıtan Kardaşyan, Osmanlı aleyhinde ifadeler içeren bir mektup vermiştir. Bunun ardından Osmanlı resmi makamları mektuptan haberdar olmuştur. Bu şekilde Osmanlı Devleti, kendi memuru olan Kardaşyan’ın düşüncelerini öğrenme fırsatı bulmuştur. Mektup hakkında tahkikat yapılması neticesinde Amerika’nın San Francisco şehrinde düzenlenen sergide 2. Osmanlı Komiseri olan Vahan Kardaşyan, mektubu yazanın kendisi olduğunu itiraf etmiştir. Söz konusu mektubu Bryan’a gönderdiği anlaşılan Kardaşyan’ın mektubunda Osmanlı Devleti’ni çekiştirdiğı, savaş hususunda İtilaf

³¹³ **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1896-1919)**, II, Belge No. 81, s. 219-221.

³¹⁴ Kardaşyan’ın hayatı ve faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. Ö. Kürşad Karacagil, “Amerika’da Tek kişilik Lobi: Vahan Cardashian (1883-1934)”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 8, Sayı: 16, (Yaz 2015), ss. 95-120.

Devletleri'ne yakınlık duyduğu, devlet başkanlarından Bryan, Roosevelt ve William Taft'ın Osmanlı Devleti'ni ziyaret ettiklerinde onları karşıladığı ve Osmanlı şubesini temsil ettiği bilgisi vardır. Dahası, Kardaşyan'ın söz konusu sergideki komisyon başkanı olarak "Mover" unvanını kullanıp Osmanlı Devleti aleyhinde haince hareket ettiği; hatta Rhode Island ile Massachusetts'te Ermeniler ve Rus Kızılhaç'ı yararına yardım dahi topladığı yapılan tahkikat sonucunda anlaşılmıştır. Kardaşyan'ın "*Hangi taraf galip gelirse gelsin Türkiye bu muharebede baştan kaybedecektir.*" şeklindeki ifadesi Amerika Hariciye Nezareti aracılığıyla sergi komisyonuna bildirilmiş, bu hususta önlem olarak Associated veya United Press News'te bir beyanname neşrinin yapılmasının daha etkili olacağı ifade edilmiştir. Washington Büyükelçiliği Maslahatgüzarının Hariciye Nezaretine gönderdiği bu tahkikat raporunda, söz konusu şahsın iç yüzünün mektup ortaya çıkıncaya kadar anlaşılmadığı da itiraf edilmiştir. Bu mektuptan haberdar edilen New York Konsolosu Celal Bey ise San Francisco'ya giderek Kardaşyan'a, yazdığı mektubu gösterip görevine son vermiştir. Celal Bey, Washington Sefaretine yazdığı mektupta, Kardaşyan'ı böyle bir niyetinin olduğunu kesinlikle anlayamadığını ve kendisine itimat gösterdiğini ifade etmiştir. Kardaşyan, hiç beklemediği ve Osmanlı yetkilerinin haberdar olmayacağını düşündüğü bu durum karşında, W. J. Bryan'a ve Amerika Birleşik Devletleri eski başkanlarından T. Roosevelt'e sitem içeren mektuplar yollamıştır.³¹⁵

Görevden alındıktan sonra Osmanlı Devleti'ne hasım kesilen Kardaşyan, Amerika'daki Hristiyan ve Musevi grupları üzerinde de etkili olmaya çalışmıştır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, Savunma Bakanı ve üniversitelere Türkiye aleyhtarı mektuplar yollamıştır. Bunun yanı sıra Kardaşyan, İstanbul üzerinde Amerika'ya göre daha fazla etkili olacağına inandığı İngiltere'deki etkisini de arttırma çabasına girşerek İngiliz Büyükelçisiyle de irtibata geçmiştir. Bu meyanda, parlamentoda Ermeni meselesini ilk kez gündeme getiren Viscount James Bryce ile 1915-1917 seneleri arasında birçok kez mektuplaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau ile Washington'da görüşmeler yapmıştır. Söz konusu görüşmelere Morgenthau'nun, özel sekreteri olan Hagop Andonian'ı da beraberinde getirdiği bilgisi de dikkat çekicidir. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar mücadelesine bireysel bir şekilde devam eden Kardaşyan, 1918 yılının Kasım ayına geldiğinde

³¹⁵ BOA, HR. SYS. 2881/9.

Amerika'daki Ermenilerin çatı organı olarak kabul edilen Armenian National Union of America (Amerika Ermeni Milli Birlik Komitesi)'nin daveti üzerine adı geçen komite tarafından yeni kurulmuş olan Armenian Press Bureau (Ermeni Basın Bürosu) başına geçmiştir.³¹⁶

Osmanlı Devleti, yurt dışından getirilen propaganda içerikli gazetelerin halk arasında karışıklık çıkarması nedeniyle önlem olarak bazı gazetelerin ülkeye girişlerini yasaklamıştır; fakat söz konusu yasaklamalara rağmen çeşitli yöntemler kullanılarak yurt dışındaki gazetelerin ülkeye getirildiği gözlemlenmiştir. Şöyle ki; Amerika ile Mısır'da basılan gazetelerde, Lübnan ve Suriye hakkında düşmanlık güden zararlı yayınların astarlı zarflar ile kâğıt arasına saklanıp kurşun kalemle yazılarak sansürlü "havadis" alınmasının öğrenilmesi üzerine, bunun yasaklandığı bilgisi Emniyet-i Umumiye Müdürü Aziz Bey'den 2. Şube Müdürü Seyfi Bey'e iletilmiştir.³¹⁷ Basında alınan başka önlemler arasında, Osmanlı Berlin Büyükelçisi'nin isteği doğrultusunda Dâhiliye Nezaretinin bütün vilayetlere gönderdiği bir tamimle, savaşın başlamasından beri var olan mevcut gazete koleksiyonlarının gönderilmesini istemiştir.³¹⁸ Yine önlemler arasında, Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen yazı önemlidir. New York'ta yayınlanan New Armenia isimli gazetenin Prof. Tomayan tarafından kaleme alınan "The Hour Has Struck" isimli yazısının Türkçeye çevrilerek gerçek kopyası ile birlikte gönderilmesi talimatı verilmiştir.³¹⁹

Amerikan basınında Osmanlı Devleti'ne yapılan propaganda içerikli haberlere karşı mümkün olduğunca tekzip yapılmaya gayret gösterilmiştir. Cebel-i Lübnan ve Suriye'de ziraat yoksunluğundan dolayı çok sayıda kişinin açlıktan öldüğü yönünde yapılan haberlerin asılsız olduğu, haberlerin aksine 1916 yılında elde edilen mahsulatın son 50 yıldaki mahsulattan daha bereketli olduğu bilgisi, ilgili yerlere iletilmesi için Hariciye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir. Ayrıca Suriye'de maddi durumu iyi olmayanlara Amerika'dan gönderilecek yardımın Amerika konsolosları aracılığıyla değil, Beyrut'taki Salib-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla dağıtılmasının

³¹⁶ Karacagil, "Amerika'da Tek kişilik Lobi: Vahan Cardashian", s. 101.

³¹⁷ BOA, DH. EUM. 5. Şb. 30/56 A.

³¹⁸ BOA, DH. EUM. VRK. 17/58; DH. İ. UM. EK. 107/106.

³¹⁹ BOA, HR. SYS. 2885/2, lef 1.

Amerika Sefareti tarafından önerildiği, bu önerinin kabul edilip edilmeyeceği konusunda gerekli açıklamanın Amerika Sefaretine bildirilmesi de beyan edilmiştir.³²⁰

1917 yılına gelindiğinde, yirmi yıl Cebel-i Lübnan'da misyonerlik yaptıktan sonra ülkesine dönen H. J. Mygind isimli Danimarkalı misyonerin uzun süredir Osmanlı Devleti aleyhinde Berlingoke Tidende Gazetesi'nde yazılar yazdığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine Kopenhag Sefareti, önlem alınması konusunda harekete geçerek Ankara ve Halep'in eski valisi Mazhar Bey ile misyonerin karşılıklı olarak mülakat yapmalarını sağlamıştır; fakat misyoner Mygind, Osmanlı Devleti'ne düşmanlık güden neşriyatlar yapmaya devam etmiştir. Misyonerin yalan beyanlarına nihayet vermek için iki tekzip yazısı aynı gazetede neşrettirilmiş, bundan sonra misyonerin zararlı neşriyat yapmadığı Hariciye Nezaretine bildirilmiştir. Ayrıca misyonerin Osmanlı topraklarından ayrılma sebebinin araştırılması da istenmiştir. Bunun üzerine harekete geçen Hariciye Nezareti, Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı ve Dâhiliye Nezaretinden edindiği bilgiler neticesinde misyonerin ayrılma maksadının anlaşılamadığı bilgisi verilmiştir.³²¹

Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın mahalli gazetelerde yayınlanmasını uygun bulduğu, Amerika'nın eski İstanbul Büyükelçisi Abraham Elkus'un, La Jurnal Gazetesi'nde 9 Haziran 1917 tarihinde verdiği röportajdaki bilgiler oldukça önemlidir. Elkus röportajında; *"Hastalığım esnasında Memurin-i Osmaniye tarafından hakkımda dikkat ve ihtimam (özen) gösterilmiştir. Amerika'nın harbe dâhil olması şayan-ı teessüf (üzücü) bir vak'a suretinde telakki edilmiş (karşılanmış) ise de bundan dolayı hakkımda tedabir-i şedide (sıkı tedbirler) yahut hasmane (düşmanca) ittihaz (değerlendirme) edilmemiştir. Zaten Türkler ale'l-umum (genellikle) düşmanları hakkında semahdarane (hoşgörülü) hareket ederler. Usra-ı harbiyeye güzel muamele edilmektedir. Bunlar meyanında (arasında) en muteber (hatırı sayılır) olan Kutü'l Amare kahramanı General Sir Charles Townsend, Hükümet-i Osmaniye tarafından kendisine edilen muameleden müteşekkir olduğunu bi'd-defaat (defalarca) bana söyledi."*³²² ifadelerini kullanmıştır. Elkus'un ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti'nin düşmanına dahi hoşgörülü davrandığı görülmektedir.

³²⁰ BOA, DH. EUM. 4. Şb. 7/36.

³²¹ BOA, HR. SYS. 2106/21, lef. 2-6.

³²² BOA, DH. EUM. 5. Şb. 44/35, lef 4.

Elkus'un Bound Gazetesi'ne verdiği röportajın da yayınlanması Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından uygun görülmüştür. Büyükelçi verdiği röportajda, Osmanlı Devleti'nde çok iyi muamele gördüğünden söz ederek bu hususta Osmanlı Devleti'ne şükranlarını iletmiş, Kudüs Konsolosu Mr. Gloze Brown da Osmanlı Devleti'nde çok iyi dostluklar edindiklerini, Türklerin sevecen olduklarını ifade etmiştir.³²³

3.2. Misyonerlere Yönelik Çalışmalar

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Ermenilerin Rus ordusunu desteklemesi, Osmanlı topraklarında isyan çıkararak Müslümanlara karşı terör hareketlerinde bulunması karşısında Osmanlı Devleti, önlem olarak Ermenileri zorunlu göçe tabi tutmuştu. Bu süreçte Amerikalı misyonerler, göç ettirilen Ermenilere yardım etmişlerdi. Osmanlı Devleti de misyonerlerin bu tutumundan dolayı onlara karşı dikkatli hareket etmiştir. Sevk ve iskânın ardından Anadolu'daki kurumlarında eğitim verecek öğrenci kalmayınca misyonerler, kurumlarını yetimhaneye dönüştürmek istemişler; fakat Dâhiliye Nezareti, bu hususta izin verilmemesi için ilgili vilayetlere talimat vermiştir.³²⁴

Osmanlı Devleti, savaşa girdikten sonra kapitülasyonları ve yabancı devlet vatandaşlarına tanıdığı ayrıcalıkları kaldırmıştı. Bu durum, misyonerlerin çalışmalarını denetim altına almada kullanılmıştır. Amerikalı misyonerlerin "Mucizelere Dair Hutbe" ile "Meryem Ana'nın Makamına Dair Hutbe" isimli risaleleri Trabzon vilayetinden Erzurum vilayetine göndermişlerdir. Söz konusu hutbelerin İslam'a uygun olmayan konuları içermesi nedeniyle halk arasında karışıklığa sebep olacağı öngörülerek yayınlanmasına yasak getirilmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması, Osmanlı topraklarındaki bazı Amerikan müesseselerine vergilendirmeyi de getirmişti. Talas'ta bulunan Amerikan kız mektebinin vergi borcu bulunması nedeniyle savaş sürecinde bazı taşınabilir mallarına el konulmuştur.³²⁵

Osmanlı Devleti'ndeki Amerikalı misyonerlerin ve Amerika'nın İstanbul Büyükelçisinin çalışmalarıyla Ermenilere yardım etmek amacıyla 1915 yılı Eylül ayında New York'ta "Yakın Doğu Yardım Komitesi" kurulmuştur. Komite; kısa zamanda

³²³ BOA, DH. EUM. 5. Şb. 44/55, lef. 1-3.

³²⁴ Fatih Gencer, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1573/17068.pdf>, s. 250-251, 256.

³²⁵ Gencer, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası", s. 257.

Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilere yardım faaliyetlerine başlamak istemişse de gelen paraların Ermenilerin ayaklanmasına neden olacağı endişesi ile izin verilmemiştir; fakat savaşın getirdiği olumsuzluklar ve Amerika'nın yardım konusunda ısrarcı olmasının neticesinde 1916 yılı Mart ayında Dâhiliye Nezaretinden ilgili birimlere gönderilen talimatta, gelen yardımların dağıtımının görevli memurlar denetiminde gerçekleşmesi izni verilmiştir. Söz konusu izin, din, dil, ırk ve mezhep ayırt etmeksizin tüm muhtaç ahaliye dağıtılacağı ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile birlikte gerçekleştirileceği şartıyla verilmiştir. 1917 Ocak ayında ise vilayetlere gönderilen talimatta, Amerikalı misyonerler aracılığıyla dağıtılacak yardımlarda gerekli olan kolaylığın sağlanması emredilmiştir. Osmanlı Devleti'nin aldığı bu önlemler, misyonerler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.³²⁶

Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin kesintiye uğramasından sonra Başkumandanlık Vekâlet'inin Üçüncü Ordu-yı Hümayun Kumandanlığı'ndan bildirilen emre uygun olarak gerekli izni vermesi üzerine Amerikalı Misyoner H. K. Wingate tarafından gönderilen 551 liranın Develi ve Boğazlıyan'daki İttifak Devletleri tebaasına dağıtıldığı bildirilmiştir.³²⁷

Osmanlı Devleti'nin yardımlar konusunda henüz izin kararını vermediği süre zarfında gizli şekilde yürütülen çalışmalar olmuştur. Bu, Amerikan kurumları dışında hareket eden kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı tabiiyetine mensup, her yıl Amerika'ya giden Daniel ve George isimli kişilerin rahip kıyafetinde kilise ve Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan yetim çocuklar için halk arasında çok miktarda yardım topladıkları haber alınması üzerine söz konusu şahıslar hakkında soruşturma başlatılmıştır. Bu konuda Washington Sefaretinden alınan bilgide, Zaharyas Elyas, John Emanuel ve George Michail isimli şahısların Van ve El-Cezire'de bulunan yardım kuruluşları için para toplamak amacıyla bir süredir Amerika'da bulundukları, şahısların yalancı oldukları, Hariciye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretinin bilgisine sunulmuştur.³²⁸

Savaşın başladığı zamanda, yardım konusunda tuhaf olaylar da yaşanmıştır. Washington Kızılhaç Cemiyeti adına çalışan Miss Boardman'dan 21 Eylül 1914'te New York

³²⁶ Gencer, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası", s. 251-253.

³²⁷ BOA, HR. SYS. 2149/18, lef. 1-2.

³²⁸ BOA, DH. EUM. 2. Şb. 4/4, lef. 3.

Başşehbenderi Topakyan adına yazılan mektupta, Topakyan'ın Amerikan Kızılhaç'ına gönderdiği yardım çekleri için teşekkür mektubunun tercümesi Hariciye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine gönderilmiştir; fakat mektupta belirtildiği gibi New York'ta "Topakyan Efendi" adında "Başşehbender" unvanını taşıyan kimse olmadığı için dikkat çekmiş ve bu konuda hemen soruşturma başlatılması, neticesinin New York Başşehbenderi Celal Bey'e iletilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yapılan soruşturma sonucunda Topakyan Efendi'nin New York'ta halı ticareti yaptığı ve İran'ın fahri şehbenderi olduğu, aslen Osmanlı tebaasından olup Amerika'ya göç ettikten sonra Amerikan tabiiyetine girdiği, hatta bu sıfatla işi dolayısıyla İstanbul'a gidip geldiği bildirilmiştir. Özellikle de Osmanlı Başşehbenderhanesi ile hiçbir ilgisinin olmadığı belirtilmiştir.³²⁹

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin ardından Amerika, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşam sürdüren vatandaşları ve Ermeniler nezdinde çalışmalarda bulunan misyonerleri hakkında endişelenmiştir. Osmanlı Devleti, bu süreçte Amerika ile olan ilişkilerini dengede tutmak için İstanbul Büyükelçisi Morgenthau'nun ailesine "şefkat nişanı" vermesinin yanında, misyonerlere karşı dikkatli hareket etmiştir. Buna, 12 Eylül 1915'te yaşanan olay örnek verilebilir. Şöyle ki; Urfa'da Osmanlı askerlerine silahlı saldırı gerçekleştiren bir grup Ermeni'nin bölgedeki Amerikan misyoner okuluna sığınmaları üzerine Osmanlı askerleri, nasıl hareket edecekleri konusunda Hariciye Nezaretine telgraf göndermiştir. Beklenen yanıt derhal gelmiş, bu durumun Amerikan basınında büyük bir abartı ile yansıtılacağı öngörüldüğünden Amerikalı misyonerlere karşı hassas davranılması talimatı verilmiştir. Amerikan vatandaşlarına karşı gösterilen hassasiyete rağmen şüpheli hareketlerde bulunanlar için önlemler alma yoluna gidilmiştir.³³⁰

Savaşın devam ettiği süre boyunca Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla bazı Amerikan sağlık kuruluşları, eğitim kurumları ve fabrikalarına resmi gazetede Şubat 1913'te ilan edilen Tekâlif-i Harbiye Kanunu'nun hükümleri çerçevesinde el konulmuştur. Bunun için ilgili kurumların müdürlerinin

³²⁹ BOA, DH. EUM. 2. Şb. 5/95, lef. 2-4.

³³⁰ Kadir Kasalak, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu*, Sayı: 55, Güz 2014, s. 114-115.

bilgilendirilmesi, kişisel eşyaların alınmaması, alınacaklar listesinin hazırlanarak bir nüshasının ilgili görevliye teslim edilmesi konusunda hassas davranılmıştır.³³¹

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kurulduğunda savaşın sonuna geldiğini anlayarak mütareke teşebbüslerinde bulunmuştur. Livalara gönderdiği yazıda Mondros Mütarekesi imzalanmadan ABD müesseselerinin boşaltılması, el konulanların iadesini bildirdiği belgelerin cevapları önemlidir. Buna göre gelen cevaplarda: Maraş Mutasarrıfı Ata Bey; “Liva dâhilinde Amerika müessesatı işgal olunmadı.”, Erzurum Valisi Münür Bey; “Amerika’ya ait kilise telgrafhaneye çevrildi.”, Diyarbakır Vali Vekili Nadir Bey; “Mardin’de Amerika müesseselerine el konuldu Mütarekeden sonra iade edildi.”, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey; “Amerika’ya ait mektep tahliye edilerek sahiplerine geri iade edildi.”, Kastamonu Valisi Atıf Bey; “Vilayet dâhilinde Amerika tesisatı yoktur.” şeklinde rapor edilmiştir.³³²

Bu arada Amerikan müesseselerinin işgal edildiği haberi üzerine Dâhiliye Nezareti buna kesinlikle müsaade edilmemesi ve derhal boşaltılması talimatını vermiştir. Bunun üzerine Bursa Vali Vekili Defterdar Zekai Bey; “*Merkez vilayette işgal edilmiş Amerika mektebi var. 70 kadar İngiliz ümera ve zabitan ile hademeleri ikamet etmekte. Bu mektep tahliye edilecektir. Esirler iade edildiğinde Amerika’ya verilecek.*” şeklinde durum raporu vermiştir. Karahisar Mutasarrıfı ise mektep ve kiliselerin tahliye edildiğini, Ankara, İzmir valilerinden, Muğla ile Erzincan Mutasarrıflıkları’ndan Amerikan müesseselerine herhangi bir saldırı olmadığına dair cevap yazısı iletmiştir.³³³

Amerika’daki propagandaların boyutu, Türkiye’deki misyonerlerin Osmanlı Devleti’ne ait yazdıkları makalelere ve gönderdikleri mektuplara dayanıyordu. Savaş yıllarında bu yüzden Osmanlı Devleti, kendi topraklarındaki misyonerlerin hareketleri hakkında tedbirli davranarak onları kontrol altında tutmaya gayret etmiştir. 1915 yılı Ekim ayında Konya’da bulunan misyoner Dodd da İstanbul’daki Amerika Elçiliğine gönderdiği telgraflarında Osmanlı Devleti’nin iç işlerine ait araştırma bilgilerinin yer aldığı

³³¹ Gencer, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası”, s. 257-258.

³³² BOA, DH. EUM 5. Şb. 76/10, lef. 3-4, 7, 12.

³³³ BOA, DH. EUM 5. Şb. 76/10, lef. 5, 8-11.

görülmüştür. Dâhiliye Nezareti Konya Valiliğini bu konuda uyararak ikazını sağlamıştır.³³⁴ Misyoner Dodd şu ifadeleri kullanmıştır:

“Dersaadet Amerikan Sefaretine;

“Sevkiyat münasebetiyle elyevm (bugün) Konya’da bulunan Protestanlar Babıâli’nin emrine istinaden kendi mahallerine avdet memul eder iken (geri dönmeyi beklerken) mugayir (aykırı) olarak Cerrah Köylü Protestanlara sevkiyat emri verilmiştir. Lütfen bu hali makam-ı aidine ihbar ve serian tehirine himmetiniz. Dodd.”³³⁵

Amerikalı misyoner Dodd gibi Bible House’da faaliyet gösteren Amerika misyoner heyeti veznedarı Mr. Pitt de Ermeni, Katolik ve Protestanlar hakkında çeşitli yerlere çekilmek üzere postaneye bıraktığı telgrafların Osmanlı Devleti’nin iç meselelerine karışmak anlamına gelmesinden dolayı uyarılmış, böyle bir hareketi tekrar yapması durumunda gerekli işlem uygulanacağına dair kendisine ihtarname gönderilmiştir.³³⁶

Misyoner Pitt dosyasına eklenmek üzere İstanbul Sansür Müfettişliğinden Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne gönderilen yazı dikkat çekmektedir. 1916 yılında, Amerika’nın Osmanlı Devleti’ndeki Konsolosluklarının Ermeniler arasında haberleşmelerini sağladıkları bilgisinin teyit edildiği, bu hususta gereken önlemin alınması için harekete geçilmesi bildirilmiştir.³³⁷

Hareketlerinden şüphe duyulan misyonerler hakkında titiz davranıldığı ve şüpheli hareketlerine sınırlandırma getirildiği açıkça görülmektedir. Bu tip örneklerle rastlamak mümkündür. Şöyle ki; 1916 yılı başlarında Konya’da şüpheli hareketlerde bulunan Amerikan vatandaşlarına takibat yapılması talimatı verilmiştir. Sivas’ta faaliyet gösteren Miss Graffam isimli Amerikalı bir misyonerin ise bir takım şüpheli dosyalar bulundurduğu istihbaratı üzerine hakkında soruşturma yapılması için emir verilmiştir.³³⁸

Misyonerlerin zararlı faaliyetlerinin önüne geçmek için önlemler alınmaya devam edilmiştir. Bu hususta, New York’tan Beyrut Protestan Koleji’ne gidecek Amerikalıların kişilerin misyoner oldukları, Beyrut’a gitmelerine izin verilip

³³⁴ BOA, DH. EUM. 2. Şb. 13/13, lef 1.

³³⁵ BOA, DH. EUM. 2. Şb. 13/13, lef 2.

³³⁶ BOA, DH. EUM. 2. Şb. 73/36.

³³⁷ BOA, DH. EUM. 2. Şb. 18/44, lef 1.

³³⁸ Gencer, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası”, s. 254-255.

verilmemesi konusunda müzakere yapılması gerektiği Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından 4. Ordu Kumandanlığına bildirilmiştir.³³⁹

17 Haziran 1916'da, Hariciye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazı önemlidir. Filadelfyalı Mühendis Edward Stover ismindeki şahsın, sözde Osmanlı Devleti'ndeki fakir halka, gerçekte ise Ermenilere yardım dağıtmak amacıyla Amerika'dan İstanbul'a gelmek üzere olduğu ve söz konusu şahsın Amerika zenginlerinden "Relief Commission of Rockefeller Foundation"a üye olduğu bilgisi verilmiştir; fakat bu kuruluş tarafından daha önce Belçika'ya gönderilen bir kişinin Almanya yönetimi aleyhinde bir rapor düzenlediği haberi alınması üzerine Stover'ın İstanbul'a ulaşması durumunda, hareketlerinin kendisine hissettirilmeden gözlemlenmesi gerektiği talimatı Dâhiliye Nezareti aracılığıyla Polis Genel Müdürü Ahmet Bey'e iletilmiştir.³⁴⁰ Bu hususta, Erkan-ı Harbiye Reisi General V. Bruşart tarafından 20 Haziran 1916'da Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazı önemlidir. İtilaf Devletleri lehinde bir takım faaliyetlerde bulunan Amerikalı Mühendis Edward Stover'a dikkat edilmesi gerektiği uyarısı yapılmıştır.³⁴¹

Bu doğrultuda harekete geçen İstanbul Polis Genel Müdürlüğü'nün Philadelphialı mühendis hakkında yaptığı tahkikat, Dâhiliye Nezaretine 20 Temmuz 1916'da iletilmiştir. Tahkikat neticesinde söz konusu şahıs hakkında aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır:³⁴²

" 20 Mayıs 1332 (2 Haziran 1916) tarihinde Almanya'dan Dersaadet'e gelerek Pera Palas Oteli'ne nazil olan Amerika zenginlerinden Rockefeller'ın şürekâsından (ortaklarından) 29 yaşında Edward Stover hakkında icra kılınan tahkikatta merhum 4 Haziran 1332 (17 Haziran 1916) tarihinde Pera Palas Oteli'nden Büyük Kabristan Sokağı'nda 82/30 numrolu Trelli Apartmanı'na nakil-i mekân ederek elyevm (bugün) apartmanın 5 numarasında ikamet ediyor. Mezkûr apartmanın 3 numarasında ikamet eden Amerika Sefareti Ateşesi Nadal ve Ateşe Militer Vekili Rişar Williams ile daimi surette temas ve münasebette bulunuyor. Düvel-i muhasıma tebaasına yardım etmek üzere Amerika Konsoloshanesinde teşekkül Umur-ı Hayriye Cemiyeti azası meyanına

³³⁹ BOA, DH. ŞFR. 69/43.

³⁴⁰ BOA, DH. EUM. 5. Şb. 25/50.

³⁴¹ BOA, DH. EUM. 5. Şb. 30/1, lef. 11.

³⁴² BOA, DH. EUM. 5. Şb. 30/1, lef. 8.

dâhil olmuştur. Ekseriya (genellikle) sabahları saat 9 raddelerinde mukim bulunduğu apartmandan çıkarak Galata'da Amerika Konsoloshanesine giderek 2-3 saat orada kaldıktan sonra apartmana avdet ve bade (sonra) Amerika Sefarethanesine azimet ediyor. 22 Haziran 1332 (5 Temmuz 1916) tarihinde Galata'da Doçe Bank ile Rıhtım Merkez Han'ında kain (bulunan) Amerika gazete şirketine uğramıştır. Merhum 2-3 günde bir Büyük Ada'ya giderek İspilandit Palas Oteli'nde 1-2 gün kaldıktan sonra İstanbul'a avdet ediyor. Bazı kere de Amerika Sefarethanesinde yatıp-kalkıyor. Türkçe öğrenmek üzere Bebek'te Robert Kolejin Türkçe muallimlerinden ders alıyor. Ve iki günde tramvay ile Bebek'e gidip-geliyor. 21 Haziran 1332 tarihinde Bebek'e bi'l-azime orada beklemekte bulunan Ateşe Militer Rişar Williams ile düvel-i muhasıma (İtilaf Devletleri) tebaasının Maaş-ı Tevziat Müdürü İngiltere Sefarethanesi Sabık Serrahibi (Eski Başrahibi) Doktor Robert Frida ile beraber Robert Koleje giderek Amerika Cumhuriyeti'nin yevm-i istikbali olmak münasebetiyle Amerikalıların tertip ettikleri oyun ve yarışlarda bulunmuştur.”³⁴³

Görüldüğü üzere şahıs hakkında yapılan takibat sonucunda ayrıntılı bilgi toplanmıştır. Şahsın takibine devam edildiği, elde edilen bilgilerin yavaş yavaş bildirileceği de beyan edilmiştir.

Edward Stover ile Amerikalı Peter Aleon isimdeki şahsın, Osmanlı Devleti'nde ırk ve mezhep ayırt etmeksizin fakir halka yardım dağıtacağını bildirmesi üzerine Osmanlı Devleti, toplanılan yardımların görevli memurlar ile birlikte dağıtılmasını uygun görmüş; fakat söz konusu şahıslar tarafından bu teklif kabul edilmemiştir. Bu doğrultuda Hariciye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine derinlemesine araştırma yapılması için talimat verilmiştir.³⁴⁴ Yapılan araştırma sonucunda, Edward Stover'ın diploması heyetinden olmadığı halde kendisine diploması memuru süsü verilerek Amerika Hükümeti'nin Ateşe militerleriyle görüştüğü, bir grup Amerikalı ile birlikte İtilaf Devletleri lehinde hareket ettiği ve Ermeniler nezdinde çalıştıkları; hatta bu konuda casusluk dahi yaptıkları tespit edilmiştir. Polis Genel Müdürlüğü, önlem olarak söz konusu şahısların sınır dışı edilmelerini istemişse de bunun siyaseten uygun

³⁴³ BOA, DH. EUM. 5. Şb. 30/1, lef. 8.

³⁴⁴ BOA, DH. EUM. 5. Şb. 30/1, lef. 5.

olmadığı Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından bildirilerek şüpheli Amerikalıların kontrol altında bulundurulmaları beyan edilmiştir.³⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde, şüpheli hareketlerinden dolayı hakkında kısıtlama yapılanlar yalnızca misyonerler değildi. Aynı zamanda ticaretle ilgilenen kişiler hakkında da kısıtlamalar getirilmişti. William Peterson ve Curtis Gory isimli iki şahsın tütün almak için Osmanlı Devleti'ne gelecekleri yönünde haber alınmasının üzerine bu kişilerin gelişlerinin tam da savaş zamanına denk gelmesi şüphe uyandırmıştır. Söz konusu kişilerin ülkeye girişlerinin engellenmesi, Dâhiliye Nezareti aracılığıyla ilgili birimlere iletilmiştir.³⁴⁶

Osmanlı Devleti, Amerika savaşa girdikten sonra da Osmanlı topraklarındaki misyonerlerle ilgili araştırma yaparak tedbir almıştır. İlgili tüm vilayetlerin Dâhiliye Nezaretine gönderdikleri raporlarda misyoner olup olmadığına dair bilgi verilmiştir. Buna göre; Bursa'da misyoner bulunmadığı,³⁴⁷ Halep merkezinde Amerika tebaasından misyoner olarak kimsenin bulunmadığı,³⁴⁸ Diyarbakır vilayetinde misyoner bulunmadığı,³⁴⁹ Suriye'de Amerika tebaası arasında misyoner bulunmadığı³⁵⁰ bildirilirken Adana'nın Haçin kazasında misyoner bulunduğu rapor edilmiştir.³⁵¹

Netice itibariyle Osmanlı Devleti, savaş boyunca misyonerlerin çalışmalarını yakından takip etmiş, zararlı hareketlerde bulunanların eylemlerine bir takım kısıtlamalar getirmiştir. Yapılan kısıtlamalar, Amerika ile mevcut ilişkilerin korunması dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

3.3. Osmanlı Devleti Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey'in Çalışmaları

Ahmet Rüstem diğer adıyla Alfred Blinski Bey, Birinci Dünya Savaşı'nın henüz başladığı sırada Amerika'da Osmanlı Devleti'ne karşı yoğun olarak yürütülen propaganda faaliyetlerine karşı yürüttüğü çalışmalarla etkili olmuş bir diplomattır.

³⁴⁵ BOA, DH. EUM. 5. Şb. 30/1, 1ef. 1-3.

³⁴⁶ Kasalak, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri", s. 117.

³⁴⁷ BOA, DH. ŞFR. 578/97.

³⁴⁸ BOA, DH. ŞFR. 579/66.

³⁴⁹ BOA, DH. ŞFR. 579/67.

³⁵⁰ BOA, DH. ŞFR. 590/109.

³⁵¹ BOA, DH. ŞFR. 580/11.

Polonya asıllı olan Ahmed Rüstem Bey, 21 Mayıs 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçisi olarak atanmıştır.³⁵²

24 Haziran 1914'te görevine başlayan Büyükelçi, çalışmalarına hemen başlamıştır. Kuzey Amerika ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için Hariciye Nezaretine gönderdiği istek üzerine Hariciye Nezaretinden cevap gelmiştir. Bu hususta, Osmanlı Devleti'nin tanıtımını yapmak ve Osmanlı Devleti nezdinde davetlerde bulunmak için yol ve konaklama ihtiyacının karşılanması konusunda gerekli olan bütçenin bildirilmesi halinde Hariciye Nezareti tarafından masrafların karşılanacağı ve gerekli olan paranın gönderileceği bildirilmiştir.³⁵³

Amerika Birleşik Devletleri'ne Osmanlı Devleti'nin atadığı "ilk büyükelçi" olma onurunu taşıyan Rüstem Bey, Osmanlı Devleti nezdinde önemli addedilen ciddi adımlar atmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti, 1911'de İngiltere'den "Reşadiye" ile "Sultan Osman" isimleri verilen iki zırhlı gemi sipariş etmişti. Söz konusu zırhlıların ücreti, Osmanlı ahalisinin katkılarıyla tahsis edilmişti. Bu zırhlı gemilerin 1914 yılında Osmanlı Devleti'ne ulaştırılması beklenirken İngiltere zırhlı gemilere "el koyduğunu" açıklamıştır.³⁵⁴ Tam da bu sırada, Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey, Amerika'nın Yunanistan'a "Mississippi" ile "Idaho" isimli iki savaş gemisi satmak istediği istihbaratını almış, vakit kaybetmeden harekete geçmiştir. Bu doğrultuda, söz konusu satışın önlenmesi için Başkan Wilson ile görüşmüş, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne olası silahlı eylemine karşı savaş gemilerinin satışının durdurulmasını talep etmiştir. Netice itibarıyla satışın gerçekleşmesi engellenememiş; fakat Başkan Wilson, sattığı zırhlı gemilerin savaşta kullanılmaması için Yunan Başbakanı Venizelos'tan teminat almıştır.³⁵⁵

Büyükelçi'nin bundan sonraki adımı ciddi önem arz etmektedir. Zira bu adım, Amerika ile Osmanlı ilişkilerini kritik düzeyde etkilemiştir. Şöyle ki; Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki yenilgisi ile Amerikan basınında ardı arkası kesilmeyen küçümseyici

³⁵² BOA, İ. MBH. 15/51, lef. 2.

³⁵³ BOA, HR. SYS. 70/38.

³⁵⁴ Bilal Şimşir, "Amerika'daki Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı: 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=209> Erişim Tarihi: 18.11.2019.

³⁵⁵ Erdal Açıkseçen-Osman Kubilay Gül, "Osmanlı Toplumunda Aidiyetlik Duygusuna Bir Örnek: Ahmet Rüstem (Alfred Bilinski) Bey", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XIX/1, Elazığ, 2009, s. 174.

haberler ve Türklerin Hristiyan halka karşı katliamlar yaptığı yönünde çıkan propagandalar karşısında Büyükelçi, 8 Eylül 1914 tarihinde propaganda haberlerini protesto amacıyla Evening Star Gazetesi'nde bir beyanatta bulunmuştur. Buna göre: İngiltere ve Fransa'nın Amerika'yı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmak için Hristiyan halka yönelik katliamlar yaptığı yönünde propaganda yaptıklarını, aksine, Hristiyanlara yönelik herhangi bir katliam yapılmadığını ifade etmiştir. Yalnızca Ermenilerin yaşam sürdürdükleri topraklarda bağlı oldukları devlete karşı Rusya, İngiltere ve Fransa'nın katkılarıyla kendi ülkelerini karşılarına alarak zararlı faaliyetlerde bulundukları için kendilerine iyi muamele edilmediğini söylemiştir. Gazetelerde yapılan propagandalarda, bunun "barbar" bir hareket olduğu gösterilmeye çalışıldığı için kendisinin bunu protesto ettiğini ifade etmiştir. Rüstem Bey'in söz konusu beyanatında en dikkat çeken husus, Amerika'nın zencilere karşı yaptığı katliamlar ile Filipinlerde gerçekleştirdiği Water Cure işkencelerini Osmanlı Devleti'ndeki olaylarla mukayese etmiş olmasıdır. Zira yapılan bu mukayese, Başkan Wilson'ı kızdırarak Amerikan iç işlerine karışmak anlamına geldiği şeklinde yorumlanmıştır. 10 Eylül'de Amerika Dışişleri Bakanı'na mektup göndermiştir: *"Türk elçisi tamamıyla sınırları aştı... Kati olarak onun söylediğinin ne olduğunu ondan öğrendikten sonra, istenen bir kimse gibi onu daha uzun müddet ağırlayıp ağırlayamayacağımızı düşünürüz."*³⁵⁶

Amerika Dışişleri Bakanlığı, bu durumla ilgili Büyükelçi ile görüşmüş ve görüşmeden sonra 12 Eylül'de Büyükelçi Rüstem Bey, Amerikan Dışişleri Bakanlığına aşağıdaki diplomatik notayı göndermiştir.³⁵⁷

"Star Gazetesi'nden alınan kupürde bana atfedilen noktalar tarafımdan kullanılan dilin doğru ifadesidir... Türkiye yıllarca Amerikan basınının sistematik hücumlarına hedef olmuştur... Türkiye'de vuku bulan iftiralar yüzünden bütün aydın Osmanlılar gibi ben de çok büyük üzüntü duyuyorum... Basının bu davranışı, Amerikan halk efkârını Türkler aleyhinde zehirlemekte o kadar ileri gitmişti ki, bu ırkın bir üyesi bu memlekette nadiren düşünülen ve zikredilen başka bir suretle ağza alınmayan oldu ve Türkiye mağlup olduğunda ve Balkan Harbi akıbetinde kan ağlarken müsfik bir söze muhtaç olduğu bir zamanda hemen her Amerikan gazetesi Türkiye aleyhinde en insafsız alay ve tahkirlerle

³⁵⁶ Mine Erol, **Osmanlı İmparatorluğunun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1973, s. 21-24.

³⁵⁷ Erol, **Osmanlı İmparatorluğunun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey**, s. 26-30.

dahi yazılar yazmaktan kendisini alamamıştır. Fakat Amerika Birleşik Devletleri gibi uygarlığın önderi olan bir memleketin basını, mevcut fırtınayı resmen anlatma durumunda iken Babiâli'nin işini olduğundan daha güç hale getirmemeliydi. Benim Amerikan hücumlarına karşı memleketimi koruduğum aşikârdır. Diplomatik kaideleri ihlal etmiş olabilirim fakat durum öyle idi ki, alışılmış yollardan ayrılmış olmanın sadece mazur görülebilecek bir olay değil fakat resmiyetten ayrılmayı kılan meşru bir durum olduğuna şiddetle inanıyorum. Ben Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'ne ve nihayet insanlığa karşı manevî vazifelerimi tamamıyla yapmış olduğuma vicdanen müsterihim."

Ahmet Rüstem Bey'in bu tutumundan dolayı özür dilememesi halinde istenmeyen adam olarak Osmanlı topraklarına geri gönderileceği, 19 Eylül'de Amerika Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla kendisine bildirilmiştir. Bunun üzerine Büyükelçi Rüstem Bey, kararlı bir duruş sergileyerek 15 gün içerisinde İstanbul'a döneceğini bildirmiştir. Alınan ret cevabı, Amerika'nın istemediği bir şeydi; Çünkü bu durum, iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulması halinde Amerika'nın Osmanlı topraklarındaki misyoner kuruluşları ve faaliyetlerinin sekteye uğraması anlamına geliyordu. Nihayetinde, A. Rüstem Bey Ekim ayı sonunda Osmanlı topraklarına geri dönmüştür.³⁵⁸ A. Rüstem Bey'in geri döndükten sonra 15 Kasım'da Padişah ile görüşeceği ifade edilmiştir.³⁵⁹ Diğer taraftan Chicago Daily Tribune, Büyükelçi'nin dönüşünü Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkilerin sağlam bir zeminde olmadığı şeklinde yorumlamıştır.³⁶⁰

Büyükelçi A. Rüstem Bey'in dönüşü ve Osmanlı Devleti'nin Ermeniler ve Suriyeliler konusundaki tutumunun Reuter Ajansı'nda eleştirilmesi neticesinde, iki ülke arasında diplomatik belirsizlik ortaya çıkmıştır. Bu durumun Washington Büyükelçiliğine atanacak yeni büyükelçinin tayinini geciktireceği 19 Aralık'ta belirtilmiştir.³⁶¹ Aynı gün Washington Post Gazetesi'nde Türklerin, yaklaşık 200 Amerikalının Yafa'da

³⁵⁸ Erol, **Osmanlı İmparatorluğunun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey**, s. 37-38, 42.

³⁵⁹ BOA, İ. MBH. 16/99; BEO. 4320/323968.

³⁶⁰ "Ask America To Prevent Slaughter of Armenians", **Chicago Daily Tribune**, 23 September 1915, s. 3.

³⁶¹ BOA, HR. SYS. 2429/27.

Türkiye’den ayrılmasına izin vermemesi, yeni büyükelçinin onaylanmasını erteleyen bir duruma neden olduğu kamuoyuna duyurulmuştur.³⁶²

1918 yılına gelindiğinde A. Rüstem Bey’in “La Guerre Mondiale et La Question Turko-Armenienne” yani Cihan Harbi ve Türk-Ermeni Meselesi adlı kitabı telif edilmiş ve kitap, Bern Sefareti aracılığıyla 10 bin nüsha basılmıştır. Söz konusu kitabın bir kısmı İsviçre’deki siyasetçilere, yazarlara, kütüphanelere olmak üzere Lahey, Stockholm, Kopenhag elçiliklerine dağıtılmış ve arta kalan kitapların kitapçılar aracılığıyla muhasım devletlere gönderilmesine gayret edilmiştir.³⁶³

Eski Büyükelçi’nin İsviçre’de basılan kitabı hakkında bilgiler, Osmanlı matbuat idaresince ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Kitabın savaş boyunca Türklere ve Osmanlı Devleti’ne karşı yalan ve iftiralarla propaganda yapılmasından kaynaklanan İsviçre ve Amerika gibi ülkelerde halk zihninde bıraktığı olumsuz etkiyi, gerçekleri anlatarak iyileştirmek için yazıldığı beyan edilmiştir. Kitapta; Osmanlı Devleti’nde Ermenilerin 1914 yılına kadar olan durumları, Osmanlı Devleti savaşa girdikten sonra sergiledikleri tutum ve hareketleri, 1915 yılında neden göç ettirilmek zorunda kaldıkları, İngiltere’nin propaganda aracı olan Mavi Kitap hakkında eleştiriler, Hınçak ve Taşnak komitelerinin örgütlenmeleri, eylemleri, Müslüman halka gerçekleştirdikleri katliamların görgü tanıklarının ifadelerinden oluşan belgeler hakkında bilgilerin yer aldığı ifade edilmiştir.³⁶⁴

2 Nisan 1917’de ABD’nin Almanya’ya savaş ilan etmesinin ardından, Amerika Senatosu’nda Osmanlı Devleti’ne savaş açılıp açılmaması konusu tartışılmıştır. Senatoda Türkiye ve Bulgaristan’a savaş ilan edilmesi önerisi, İngiltere, Fransa ve İtalya Hükümetleri tarafından desteklenmiştir. Söz konusu öneri, Başkan Wilson’ın ABD’nin Osmanlı Devleti’ndeki menfaatlerini göz önüne alarak reddetmesiyle nihayet bulmuştur. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti’nin müttefiki Almanya’nın ABD’ye savaş açması için ısrarcı tutum sergilemesi karşısında Osmanlı Devleti, Ahmet Rüstem Bey’den sonra Washington Büyükelçiliğine atanan Abdülhak Hüseyin Bey’i 20 Nisan’da geri çağırarak hem Amerika’daki Osmanlı Büyükelçiliğini, hem de

³⁶² “U.S. Turns On Turkey: Relations So Unsettled Ambassador Fuad May Not Be Confirmed”, **The Washington Post**, 19 December 1916, s. 3.

³⁶³ **BOA**, HR. SYS. 2885/ 57, lef 1; HR. SYS. 2886/13, lef 1.

³⁶⁴ **BOA**, HR. SYS. 2886/5, lef. 1-4

İstanbul'daki Amerika Büyükelçiliğini kapatmıştır.³⁶⁵ Elçiliklerin kapatılması üzerine Osmanlı Devleti'nin Amerika'daki menfaatleri İsveç, Amerika'nın Osmanlı Devleti'ndeki menfaatleri ise İspanya aracılığıyla yürütülmüştür. Netice itibarıyla taraflar arasında diplomatik temaslar kesilmiş, herhangi bir savaş gerçekleşmemiştir.³⁶⁶

3.4. Diğer Önemli Çalışmalar

Osmanlı Devleti savaşa girmesinden kısa süre sonra harbin sebeplerini kamuoyuna açıklamaya girişmiş ve Turuncu Kitabın kendisine karşı kullandığı suçlayıcı tavrılarını reddederek sorumluluğun kendisini yok etmeye çalışan İtilaf Devletlerine ve özellikle Rusya'ya ait olduğunu delillerle göstermeye çalışmıştır. Hükümet, bu gazete yazıları dışında Avrupa'da savaşan devletlerin yaptığı gibi bir renkli kitap yayınlama teşebbüsünde de bulunmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu çalışma ile ilgili olarak bazı ipuçları bulmak mümkün. Özellikle Ermeni Meselesine dair bir renkli kitap hazırlandığı dikkati çekmekte, Ermenilerin neden sevk ve iskân edildikleri sorusuna cevaplar aranmakta ve Avrupa ve ABD'deki aleyhte propaganda ortadan kaldırılmaya çalışılmaktaydı. Bu kitap Beyaz Kitap olarak adlandırıldı.³⁶⁷

Ermeni Meselesi ile ilgili Osmanlı aleyhinde cereyan eden propaganda rüzgârına karşı Dâhiliye Nezareti 1916 yılında Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilaliyesi isimli, belgeleri ve resimleri ihtiva eden kitabı İngilizce, Fransızca, Almanca olarak basmış, yaklaşık 5 bin nüshasını da Hariciye Nezaretine göndermiştir. Hariciye Nezareti 22 Ekim 1916 tarihinde Dâhiliye Nezaretine göndermiş olduğu bir yazı ile kitabın çok iyi bir şekilde hazırlandığını teşekkür ile belirtirken tüm büyükelçiliklere gönderileceğini bildirmiştir.³⁶⁸ Tabii bu kitabın dağıtımı Amerika'da da gerçekleştirilmiştir.

Bütün bu çalışmalardan anlaşılacağı üzere; Osmanlı Devleti Avrupa'da aleyhine cereyan eden çalışmalardan hemen haberdar olarak gerek gazeteler gerekse kitaplar aracılığıyla kamuoyunu bilgilendirmeye ve savaş sırasında halkını “yüce bir gaye” için savaştığına inandırmaya çalışmıştır. Rusya'nın iyi niyetli belge yayınlarının aldatıcı

³⁶⁵ Kasalak, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri”, s. 121.

³⁶⁶ Gencer, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası”, s. 259-260.

³⁶⁷ BOA, HR. SYS. 2883/7, lef, 1-2,5.

³⁶⁸ BOA, HR. SYS. 2874/3.

olduğu, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni yalnız bıraktığı, savaştan başka seçeneği olmadığı bu çalışmalarla anlatılmaya çalışılmıştır.

Savaşın sonlarına doğru gelindiğinde Amerika konsoloslarıyla, yaşları on sekizden küçük, kırk beşten büyük olan, hareketlerinde sakınca görülmeyen Amerika tebaasından isteyen tüm kadınların memleketleri İstanbul'a gelmelerine izin verildiği bilgisi, Dâhiliye Nezareti tarafından Karahisar Ulukışla Emniyet Müfettişliğine gönderilen yazıda bildirilmiştir.³⁶⁹

American Committee For Armenian and Syrian Relief isimli yardım teşkilâtı, çalışanlarından gelen kişisel telgrafları, 1916 yılında New York'ta "Ambassador Morgenthau's Story" ismiyle yayınlarak Amerika ve Avrupa kamuoyunu etkilemeyi hedefledi. Bu kitap bugün de Ermeni ve Avrupalı yazarların önemli başvuru eseridir. Bu tür telgraflar savaş süresince Amerikan gazetelerinde yayınlandı. Savaş boyunca Amerika'daki Ermeniler, bu yazıların etkisiyle, Doğu Anadolu ve Güney Anadolu'daki Ermenileri para ve silâh yönünden desteklediler.

ABD, Almanya'ya karşı 2 Nisan 1917'de harbe girince Osmanlı Devleti de bu devletle münasebetlerini kesti. Buna rağmen Amerika Osmanlı Devleti'ne karşı harp ilân etmedi. Çünkü Osmanlı Devleti sınırları içerisinde pek çok Amerikan misyoner okul ve hayır müessesesi vardı. 1919 yılında Amerika'da "American Committee for Independence of Armenia" isimli bir teşkilât kuruldu. Bu teşkilât Türkler aleyhine ülke çapında faaliyet gösterdi. Amerika Başkanı Wilson'a göre savaş sonunda Doğu Anadolu'da Büyük Ermenistan Devleti kurulmalı idi. Wilson bu görüşe, Amerika'daki Ermeniler ve onlara destek olan misyonerlerin sürdürdükleri propagandalar sonucu sahip olmuştu. Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a Yüksek Komiser olarak atanan Amiral Bristol ise başkandan farklı düşünüyor, Türkiye'nin bir bütün hâlinde kalmasının gerekli olduğunu savunuyordu.

Osmanlı Devleti'nin savaş başlamadan önce aldığı önlemler de önemlidir. Bunlar arasında Ermenilere ait önemli isimler hakkında özellikle de çok seyahat edenler için dosya tutulup takibat yapılması yer almaktadır. Söz konusu takibatta; Tiflis, Bakü, İran, Bulgaristan, İsviçre, İngiltere, Fransa, Mısır ve Amerika'nın New York, Boston şehirlerinde bulunan Ermeni siyasi fırka reislerinin isimleri, sabıka durumları ile eski ve

³⁶⁹ BOA, DH. EUM. SSM. 13/59.

şimdiki durumları hakkında ne kadar bilgi alınabiliyorsa açık bir şekilde bildirilmesi ve ulaşılabiliriyorsa fotoğraf ve parmak izlerinin de gönderilmesi Dâhiliye Nezaretinden ilgili konsolosluklara iletilmiştir.³⁷⁰ 1915 yılına gelindiğinde Gizli Ermeni Cemiyetleri ve düzenledikleri çalışmalarla ilgili elde edilen yazışmalar ile fotoğraflar, zarfa konulup, bir araya getirilerek ilgili yerlere gönderilmek üzere Osmanlı Ordu-yı Hümayun Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilmiştir.³⁷¹

Amerika'nın Massachusetts eyaletinin Boston şehrinde yapılan propagandalar neticesinde, Beyoğlu Kâtip-i Adlisi tarafından onaylanan protesto varakası New York Başşehbenderliği aracılığıyla Brown Brothers Şirketi'ne iletilmek üzere gönderilmiştir.³⁷²

Osmanlı Devleti'nin aleyhinde yapılan tüm propagandalara karşı aldığı tedbirler hatırı sayılır öneme sahiptir. Alınan önlemlerin, Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerine ciddi bir sorun oluşturmadığı dikkate alındığında Osmanlı Devleti'nin başarılı bir siyaset yürüttüğü açıkça görülmektedir.

³⁷⁰ BOA, DH. KMS. 17/8, lef 1; A.} MTZ. (5) 32/C/415.

³⁷¹ BOA, DH. EUM. 2. Şb. 12/19.

³⁷² BOA, UHM. 165/71.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti, başlangıçta tarafsız olduğunu bildirse de toprakları paylaşılacak istenen devlet olması nedeniyle tarafsızlığını sürdürmesi mümkün olmamıştır. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında üst üste yaşadığı mağlubiyet, ciddi derecede yıpranmasına neden olmuştur. Büyük Avrupa devletleri, Doğu Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine son vermek amacıyla Ermeniler lehine harekete geçmişlerdir. Bu doğrultuda "bağımsız Ermenistan" fikrini Ermenilere aşılamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte Ermeniler İtilaf Devletleri karşısında Osmanlı Devleti'nin yenik düşeceğini öngörerek Rusya'ya her yönden yardım sağlamışlar, aynı zamanda Ermeni komitelerinin yönlendirmeleriyle Osmanlı topraklarında sistemli bir isyan hareketi başlatarak Müslüman halkı katletmeye başlamışlardır. Bu guruhun faaliyetlerinin engellenmesi için Osmanlı Devleti zorunlu olarak Sevk ve İskân Kararı'nı almıştır.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu olaylar, İngiltere'de The Times, ABD'de Chicago Daily Tribune, Los Angeles Times, The New York Times, The Washington Post, Wall Street Journal gazetelerinde, olduğundan farklı şekilde anlatılarak Türklerin Ermenilere zulmettiği, vahşet yaptığı şeklinde propaganda haberleri olarak yansıtılmış, kamuoyunda ciddi anlamda Türk nefreti ve düşmanlığı empoze edilmiştir. 1914-1917 yılları arasında söz konusu gazetelerde yayımlanan haberlerin birbirleriyle karşılaştırıldıklarında tutarsız oldukları gözlemlenmektedir. Bu haberlerin Osmanlı Arşiv belgelerindeki bilgilerle karşılaştırıldıklarında da tutarsızlıklar içerdiği görülmektedir.

ABD'de bulunan misyoner müesseselerinin geleceği ve misyoner çalışmalarının devamı iki ülke arasında ilişkilerin yönünü belirlemiştir. Zira her iki devlet arasındaki ilişkilerin rengi için Osmanlı Devleti'ndeki misyonerlere ait okullar, ana belirleyici olmuştur. ABD'de yaşayan ve siyasallaşmış olan Ermeniler, savaşı fırsat bilerek Osmanlı Devleti'ne karşı yoğun bir çaba içerisine girmiş, ABD Hükümeti'nin desteğini de arkalarına almışlardır. ABD Hükümeti'nin savaşa İngiltere safında girmek arzusu; ancak kamuoyunun ve senatonun buna karşı çıkması, savaş hakkında kamuoyunun

dikkatini çekmeyi gerektirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Ermenileri Sevk ve İskân Kararı, ABD'ye aradığı fırsatı vermiş, Ermenilerin sevk edilerek katledildikleri haberleri bir plan çerçevesinde basına verilmiştir. İstanbul'da bulunan ABD Büyükelçisi Morgenthau, bu algı ve planda önemli bir yer teşkil etmiştir. Günümüzde yapılan araştırmalar, arşiv belgeleri, sevk ve iskânın mahiyetini, uygulanış biçimini ve ABD'deki Ermenilerin faaliyetlerini açıkça ortaya koymaktadır.

Amerikan basınında sürekli yer verilen propaganda haberleri karşısında, savaşın henüz başladığı dönemde Washington Büyükelçisi olan Ahmet Rüstem Bey'in, bu haberleri protesto etmesi ve bu konudaki kararlı duruşu Amerika'nın tepkisine yol açmıştır. Amerika'nın Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'ya savaş ilan etmesi de iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin askıya alınmasıyla sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti, propagandalara karşı, ABD ile olan ilişkilerini göz önünde bulundurarak etkili önlemler almaya gayret etmiştir. Taraflar arasında diplomatik temaslar kesilmesine rağmen fiili olarak birbirlerine karşı savaş açmamış olmaları, Osmanlı Devleti'nin başarılı bir politika yürüttüğünü göstermektedir.

Tarihi verilere rağmen bugün ABD Senatosu'nun 1915 olayları ile ilgili almış olduğu "soykırım" nitelemesine dair kararlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi yönden baskı altına almanın bir aracı olarak kullanılmakta ve Türkler cezalandırılmak istenmektedir. ABD'deki Ermeni lobi faaliyetlerinin dünyadaki en geniş teşkilatları tarafından yapıldığını da göz önünde tutmak gerekmektedir. Bu tutum, 1915 yılında Osmanlı Devleti'ni baskı altında tutmak ve bu ülkedeki ABD menfaatlerini korumak düşüncesinin günümüze yansımış halinden başka bir şey değildir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)

BEO. 283/21186.

BEO. 4320/323968.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye (DH. EUM.)

DH. EUM. 60/10.

DH. EUM. 68/33.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye İkinci Şube (DH. EUM. 2. Şb)

DH. EUM. 2. Şb. 4/4.

DH. EUM. 2. Şb. 5/95.

DH. EUM. 2. Şb. 8/6.

DH. EUM. 2. Şb. 12/19.

DH. EUM. 2. Şb. 13/13.

DH. EUM. 2. Şb. 13/19.

DH. EUM. 2. Şb. 18/44.

DH. EUM. 2. Şb. 67/55.

DH. EUM. 2. Şb. 68/43.

DH. EUM. 2. Şb. 68/82.

DH. EUM. 2. Şb. 73/36.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Dördüncü Şube (DH. EUM. 4. Şb)

DH. EUM. 4. Şb. 7/36.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube (DH. EUM. 5. Şb)

DH. EUM. 5. Şb. 25/50.

DH. EUM. 5. Şb. 30/1.

DH. EUM. 5. Şb. 30/56 A.

DH. EUM. 5. Şb. 44/55.

DH. EUM 5. Şb. 76/10.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumi (DH. EUM. KLU)

DH. EUM. KLU. 1/15.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Levazım Kalemi (DH. EUM. LVZ)

DH. EUM. LVZ. 25/17.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Memurin (DH. EUM. MEM)

DH. EUM. MEM. 52/59.

DH. EUM. MEM. 52/61.

Dâhiliye Nezareti İdare Tasnifi (DH. İD)

DH. İD. 11/9.

Dâhiliye Nezareti İrade-i Umumiye Belgeleri Ermeni Kataloğu (DH. İ. UM. EK)

DH. İ. UM. EK. 33/34.

DH. İ. UM. EK. 107/106.

Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH. KMS)

DH. KMS. 17/8.

Dâhiliye Nezâreti Mebânî-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS)

DH. MB. HPS. M. 16/33.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT)

DH. MKT. 2549/11.

DH. MKT. 2550/119.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Kalemi (DH. EUM. VRK)

DH. EUM. VRK. 17/58.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Muhaberât ve Tensikât Müdüriyeti (DH. EUM. MTK)

DH. EUM. MTK. 47/16.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Seyrû Sefer Kalemi (DH. EUM. SSM)

DH. EUM. SSM 13/59.

Dâhiliye Sicill-i Nüfus İdâre-i Umumiyesi Tahrirat Kalemi (DH. SN. THR)

DH. SN. THR. 69/84.

Dâhiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR)

DH. ŞFR. 69/43.

DH. ŞFR 445/83.

DH. ŞFR. 508/29.

DH. ŞFR. 510/95.

DH. ŞFR. 578/97.

DH. ŞFR. 579/66.

DH. ŞFR. 579/67.

DH. ŞFR. 580/11.

DH. ŞFR. 590/109.

Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım (HR. SYS)

HR. SYS. 70/38.

HR. SYS. 2106/21.

HR. SYS. 2149/18.

HR. SYS. 2168/60.

HR. SYS. 2420/83.

HR. SYS. 2429/27.

HR. SYS. 2743/60.

HR. SYS. 2743/65.

HR. SYS. 2874/3.

HR. SYS. 2881/9.

HR. SYS. 2881/15.

HR. SYS. 2883/7.

HR. SYS. 2883/27.

HR. SYS. 2885/2.

HR. SYS. 2885/ 57.

HR. SYS. 2886/5.

HR. SYS. 2886/13.

İrade-i Hususî (İ. HUS)

İ. HUS. 132/96.

İrade-i Mabeyn-i Hümayun (İ. MBH.)

İ. MBH. 15/51.

İ. MBH. 16/99.

Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi (MF. MKT)

MF. MKT. 348/27.

MF. MKT. 561/2.

MF. MKT. 564/8.

MF. MKT. 576/29.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

MV. 187/78.

MV. 187/81.

MV. 194/30.

MV. 195/36.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV)

Y. MTV. 144/135.

Y. MTV. 225/81.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezâreti Maruzatı (Y. PRK. HR)

Y. PRK. HR. 20/68.

Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. HR)

Y. PRK. HR. 20/68.

Yıldız Perakende Mâbeyn Baskitâbeti (Y. PRK. BŞK)

Y. PRK. BŞK. 79/116.

Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM)

Y. PRK. TKM. 38/87.

Yıldız Sadâret Hususî Maruzat Evrakı (Y. A. HUS)

Y.A. HUS. 435/32.

Diğer Tasnifler

A.} MTZ. (5) 32/C/415.

HSHADB. 8/17.

UHM. 165/71.

GAZETELER

Chicago Daily Tribune

Los Angeles Times

The New York Times

The Times

The Wall Street Journal

The Washington Post

KİTAPLAR

Ahmed Rüstem Bey, **Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi**, Çev.: Cengiz Aydın, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, Mayıs 2011.

AKTER, Ahmet, **Tehcir Öncesi Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü 1834- 1915**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), Cilt IV, Ankara, 2006.

BALCI, Nuri, **Çanakkale Savaşı-Deniz, Kara Savaşları ve Cephe Gerisi (1915)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018.

BARTON, James L., **Türkiye'de Gündoğumu**, Çeviren: Zekeriya Başkal, İstanbul, 2010.

Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü, 2. Basım, Çev.: Attila Tuygan, Belge Yayınları, İstanbul, Eylül 2017.

ÇİÇEK, Kemal, **Ermenilerin Zorunlu Göçü (1915-1917)**, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 2012.

ERHAN, Çağrı, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

Ermeni Komitelerinin Amaçları ve Eylemleri (Meşrutiyet'in İlanından Önce ve Sonra), Haz.: Ahmet Tetik-Melike Gürler-Çiğdem Aksu, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2008.

- EROL, Mine, **Osmanlı İmparatorluğunun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1973.
- FAY, Sidney Bradshaw, **The Origins Of The World War I, Before Sarajevo: Underlying Causes Of The War**, New York, 1930.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)**, TTK Basımevi, Ankara, 2001.
- KANTARCI, Şenol, **Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- KANTARCI, Şenol, **Tarih ve Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Dosyası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- KARACAKAYA, Recep, **Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü**, İdeal Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- MIRAK, Robert, **Torn Between Two Lands Armenians in America- 1890 to World War I**, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts 1983.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No.14, Ankara, 1995.
- Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920)**, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No. 91, Ankara, 2007.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1896-1919)**, Cilt: II, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No. 86, Ankara, 2007.
- SELVİ, Haluk, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu**, Sakarya, 2003.
- ŞAFAK, Nurdan, **Osmanlı Amerikan İlişkileri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, Mart 2003.
- TOYNBEE, Arnold J., **Hatıralar: Tanıdıklarım**, Çev.: Deniz Öktem, Klasik Yayınları, İstanbul, 2005.

URAS, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1976.

YILDIRIM, Bülent, **Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)**, TTK Basımevi, Ankara, 2014.

MAKALELER

AÇIKSES, Erdal -Osman Kubilay Gül, “Osmanlı Toplumunda Aidiyetlik Duygusuna Bir Örnek: Ahmet Rüstem (Alfred Bilinski) Bey, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XIX/1, Elazığ, 2009, ss. 169-184.

AKTER, Ahmet, “Ermenilerin ‘Amerika’sı: Worcester”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı: 29, 2008, ss. 49-70.

AKTER, Ahmet, “Osmanlı Devleti’nin Amerika’ya Göç Eden Ermenilerin Faaliyetlerini Takip Çabası”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 60, Ankara, 2014, ss. 1-9.

ALTINTAŞ, Ahmet, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Tehcir Kararı Alması ve Uygulaması”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, VII/1 (Ermeni Özel Sayısı), Haziran 2005, ss. 77-99.

AVŞAR, Servet “Birinci Dünya Savaşı’nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti”, **OTAM/ Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Sayı: 14, Ankara, 2003, ss: 65-127.

BEŞİKÇİ, Mehmet, “Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi ve “Topyekûn Savaş Kavramı”, **Toplumsal Tarih**, Haziran 2010.

CIRIK, Bülent, “Birinci Dünya Savaşı’nda Balkanlarda Ermeni Seferberliği ve Ermeni Gönüllüleri”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 13, Sayı:3, Eylül 2015, ss. 227-258.

ÇABUK, Mustafa, “İngiltere’nin Birinci Dünya Savaşı’nda ABD’de Yürüttüğü Ermeni Propagandası”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:17, Sayı:1, Mart, 2019, ss. 307-330.

ÇİÇEK, Kemal, “Osmanlı Ermenilerinin Zorunlu Göç Ettirilmeleri ve Sonuçları”, **Sevk ve İskânın 100. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri**, Haz.: Haluk Selvi, Kültür Sanat Basımevi, İstanbul, Nisan 2014, ss. 153-171.

- EPSTEİN, Jonathan A., “German and English Propaganda in World War I”, **New York Military Affairs Semposium**, New York, 1 December 2000, s. 5, <http://bobrowen.com/nymas/propagandapaper.html>
- GENCER, Fatih, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1573/17068.pdf> , ss. 249-264.
- GÜLER, Yavuz, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, ss. 227-240.
- İPEK, Nedim, “Anadolu’dan Amerika’ya Ermeni Göçü”, **OTAM/ Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Sayı: 6, Ankara, 1995, ss. 257- 280.
- KARA, Adem, “Osmanlı Devleti-ABD Ticari İlişkileri”, **Akademik İncelemeler**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2006, ss. 35-49.
- KARA, Adem, “Güney Amerika Kıtasına Göç Eden Osmanlı Ermenileri”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, V/5, Ekim 2012, ss. 171-183.
- KARACAGİL, Ö. Kürşad, “Amerika’da Tek kişilik Lobi: Vahan Cardashian (1883-1934)”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 8, Sayı: 16, (Yaz 2015), ss. 95-120.
- KARACAKAYA, Recep, “Amerika Birleşik Devletleri ve Ermeni Meselesi (1890-1900)”, **Tarih**, Sayı: 46 (2007), İstanbul, 2009, ss. 85-105.
- KÖSE, İsmail, “Amerika’nın İstanbul Büyükelçisi H. Morgenthau’nun Türk Algısı”, **Tarih**, Sayı 56 (2012/ 2), İstanbul 2013, ss. 55-85.
- KÖSE, İsmail, “ABD’li Misyonerlerin 1830-1917 Yılları Arasında Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin İki Ülke Diplomatik İlişkilerine Etkisine Genel Bir Bakış”, **Tarihte Türkler ve Ermeniler Ermeni Nüfusu Kilisesi ve Misyonerlik**, Ed.: Mehmet Metin Hülagü Musa Şaşmaz, vd., Cilt: 8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, ss. 145-172.

- KASALAK, Kadir, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu**, Sayı: 55, Güz 2014, ss. 108-124.
- KURAT, Akdes Nimet, “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları”, **Tarih Araştırmaları**, C:5, Sayı: 8, Ankara, 1967, ss. 287-373.
- ÖNEY, Celal, “Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD’nin Rolü Nasıl Başlamıştır?”, **History Studies**, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, ss. 229-244.
- SELVİ, Haluk-Kurtuluş Demirkol, “Osmanlı Devleti’nde Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlarının Hukuku ve Karşılaşılan Bazı Problemler”, **History Studies**, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, ss. 321-349.
- SELVİ, Haluk, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Avrupa ve ABD’nde Ermeni Propagandası”, **Bayburt Üniversitesi Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri Uluslararası Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, Erzurum, 2015, ss. 125-135.
- SELVİ, Haluk, “Harp ve Propaganda”, **Harb-i Umumi Panoraması**, İBB Yayınları, İstanbul, 2015.
- SELVİ, Haluk, “ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau Öyküsü ve Gerçekler”, T.C. Marmara Üniversitesi Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk- Ermeni İlişkileri, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/abdbuyukelcisihenrymorgenthauoykusu-ve-gercekler/> Erişim Tarihi: 20.12.2019.
- SELVİ, Haluk, “Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeni Faaliyetleri”, T.C. Marmara Üniversitesi Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk- Ermeni İlişkileri, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/amerikabirlesikdevletlerindeermeni-faaliyetleri/> Erişim Tarihi: 19.12.2019.
- ŞİMŞİR, Bilal, “Amerika’daki Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı: 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001,

<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Dergiler&IcerikNo=209> Erişim Tarihi: 18.11.2019.

ŞİMŞİR, Bilal, “Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine”, **Avrasya İncelemeleri Merkezi**, Ankara, 2018, ss. 1- 59.

TEZLER

DOĞAN, Şahin, **Rus Kaynaklarına Göre Doğu Anadolu’daki Ermeni Faaliyetleri (1914–1918)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2007.

MINASSIAN, Oshagan, **A History of the Armenian Holy Apostolic Orthodox Church in the United States (1888–1944)**, Yayınlanmamış Teoloji Doktora Tezi, Boston University School of Theology, Boston, 1974.

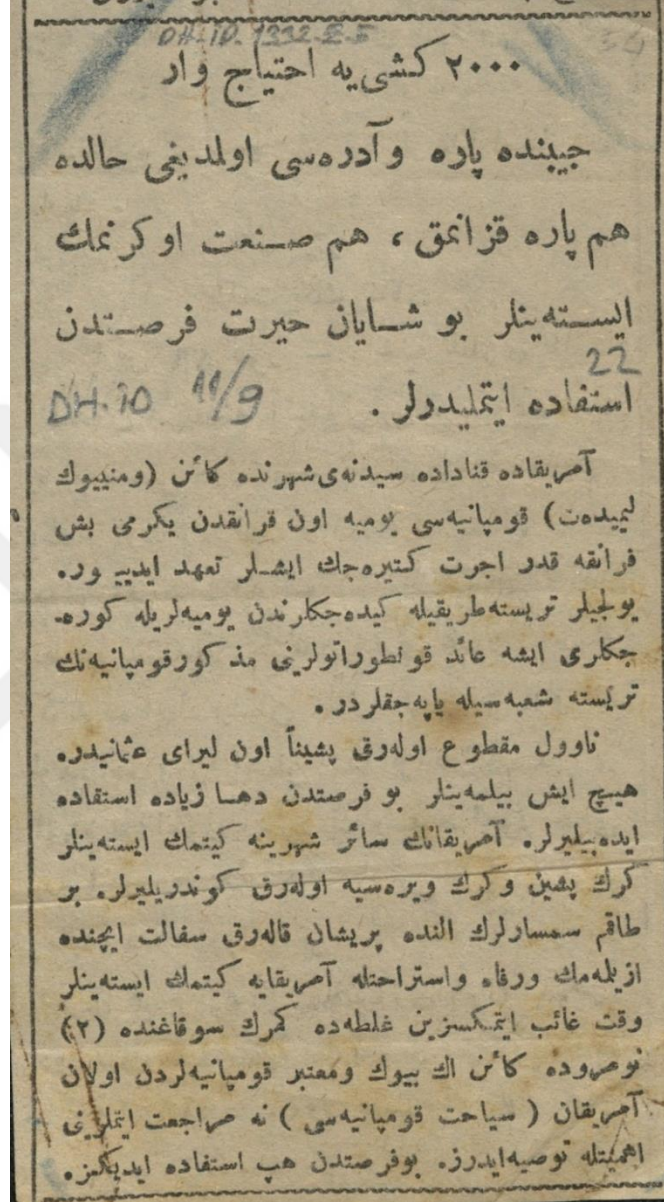
SHAW, Alan Bursley, **American Policy and Attitudes Towards Turkey (1922-1927)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The American University, Washington, D. C., 1968.

YERETZIAN, Aram Serkis, **A History Of Armenian Immigration To America With Special Reference To Conditions In Los Angeles**, Sociology University of Southern California, 1923.

YILMAZ, Meral, **1915- 1923 Yıllarında New York Times Gazetesi’ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2010.

EKLER

Ek 1: BOA, DH. İD. 11/9, lef. 22.

İnsanların “2000 Kişiyeye İhtiyaç Var” başlığı kullanılarak yalan vaatlerle kandırıldıkları gazete kupürü.

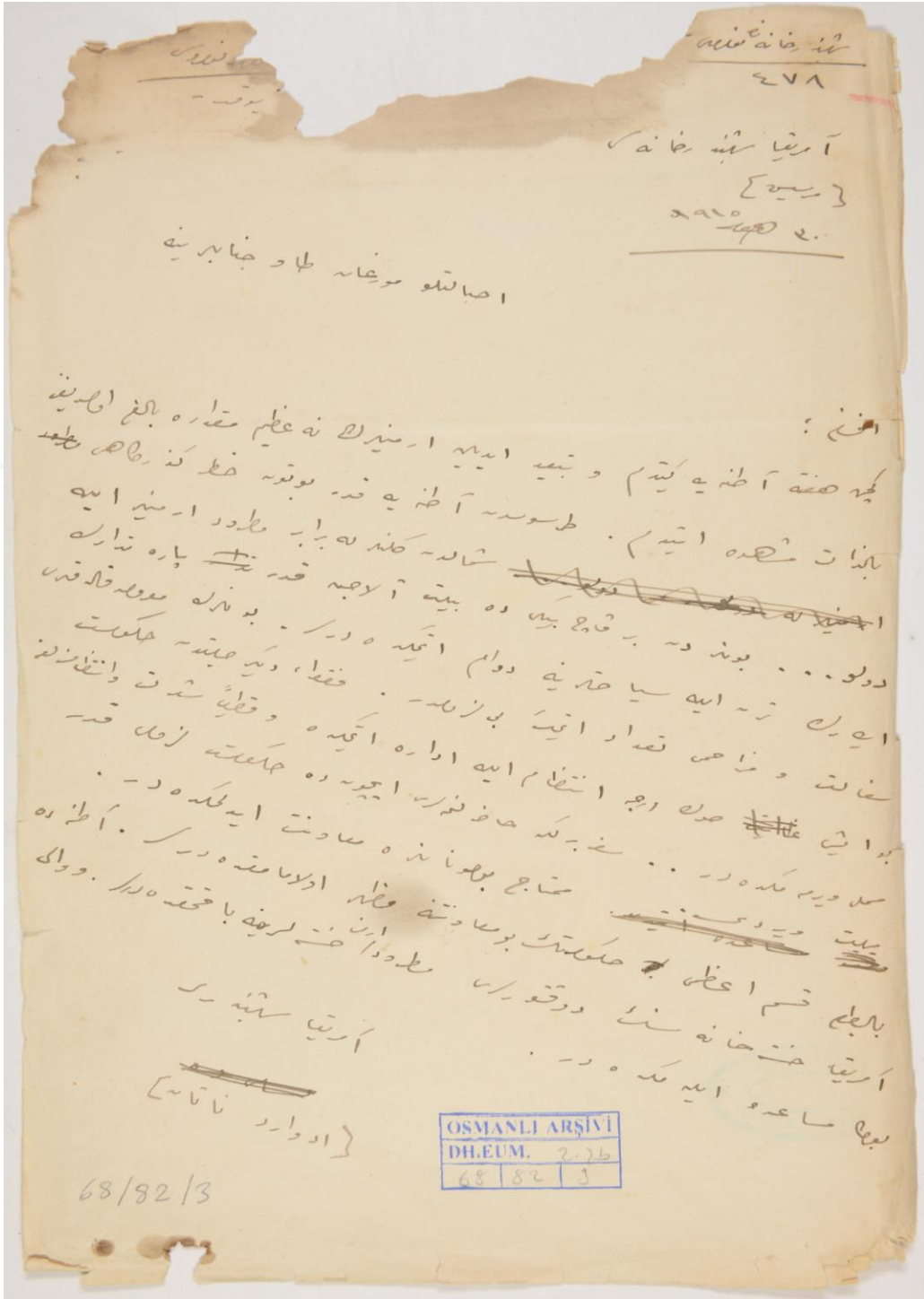
ARMENIANS ARRIVE IN THE CAUCASUS.

[BY ATLANTIC CABLE AND A. P.]

LONDON, Jan. 7.—Reuter's Petrograd correspondent transmits a message from Tiflis stating that a detachment of Armenian volunteers had arrived there from America. The volunteers received an enthusiastic reception.

The Armenian volunteers evidently are to serve with the Russian army in the campaign against Turkey, whose troops were advancing in the direction of Tiflis until, as reported from Petrograd, two days ago, they were defeated disastrously. Tiflis is a Russian city in the trans-Caucasian region. The territory known as Armenia, which is not a political unit, includes part of the trans-Caucasus.

Los Angeles Times, 8 January 1915, s.12.

Mersin Şehbenderi Edward Natan'ın İstanbul Sefiri Henry Morgenthau'ya ilettiği rapor.

6,000 ARMENIANS SLAIN

Massacre at Van Reported by
Consul in Urumiah.

AMERICANS' PERIL DOUBTED

Board of Missions in Boston Believes
That Turkish Grand Vizier's Promise
of Protection Will Prove Sufficient.
American State Department's Atten-
tion Recently Called to Situation.

London, May 17.—Six thousand Armenians have been massacred at Van, in Armenia, Asiatic Turkey, according to a dispatch received in official quarters in London today from the Russian consul at Urumiah, Persia.

This message is dated May 15. It adds that the Armenians are defending themselves to the utmost against Turks and Kurds, but that help is urgently needed.

Americans May Escape.

Boston, May 17.—The Rev. James D. Barton, foreign secretary of the American board of commissioners for foreign missions which maintains an extensive station at Van, Armenia, said today that in his opinion the reported massacre of Armenians by Turks and Kurds had taken place outside the walls of Van rather than within the city.

The American board has been notified by the State Department that the Grand Vizier of Turkey issued, in the presence of the American Ambassador, Henry Morgenthau, an order directing the governor of Van to protect Americans. In view of the respect which the Turks have always shown for American missionary property, Dr. Barton does not consider the missionaries in danger.

Think Foreigners Safe.

Armenian disorders were called to the attention of the State Department recently by the Russian Ambassador, who asked that influence be brought to bear at Constantinople for the protection of Christians. Ambassador Morgenthau was instructed to make representations, and he reported last week that Turkey had given orders to protect American interests at Van and elsewhere.

For this reason it is thought probable no foreigners have been injured or molested.

The Washington Post, 18 May 1915, s. 1.

"ONLY AMERICA SAVED US," SAY ARMENIAN REFUGEES.

**Party Arriving at Geneva Gives
Consul at Aleppo Credit for Res-
cuing Thousands.**

GENEVA, via London, Jan. 17.—Thousands of Armenian refugees, some of them formerly wealthy, have arrived here by way of Egypt and Italy and others are to follow them.

The Armenians say that it was solely owing to the energetic action of the American consul at Aleppo, who adopted a strong attitude with the Turkish military authorities, that thousands of Armenian lives at Aleppo and in the surrounding regions were saved.

One of the Armenians, a man 80 years of age, said: "America saved us from death, but there are many thousands in our country who are waiting to be saved from slavery. Only America can help us."

Chicago Daily Tribune, 18 January 1916, s. 3.

Ek 6: "Turning The Tables"

TURNING THE TABLES.

The Armenians are now massacring the Turks. The American Society on Armenian Atrocities not long ago, probably through London inspiration, tried to convince us all that every Armenian in the world had been put to the stained Turkish sword. Either those Armenians were faking or they possess curiously persistent ghosts. You may rest assured of one thing, however. So long as Britain's censorship thrives the massacre of Turks by Armenians has no place in the list of the cruelties of war.

Los Angeles Times, 22 February 1916.

ENVOY DEFENDS TURKS

Von Bernstorff Calls Armenian
Tales "Pure Invention."

ATROCITY REPORTS DENIED

German Ambassador Says He Has Sent
to the U. S. Government Authentic
Refutation of Charges—Says Catholico,
the Primate of Armenia, Wrote
Under Pressure of Russian Censure.

Boston, Sept. 27.—The German Ambassador, Count von Bernstorff, in a letter made public here today, declared reports concerning alleged atrocities in the Ottoman empire were "pure inventions."

The Ambassador's letter, written under date of September 23 and addressed to Miram Sevasly, of this city, chairman of the executive committee of the National Defense Union of America, who asked for a definite statement, was as follows:

Sends Report to U. S. Government.

"In reply to your letter I beg to inform you that, according to recent official and authentic reports received by the German government and transmitted by this embassy to the government of the United States, the alleged atrocities committed in the Ottoman empire appear to be pure inventions.

"Without doubting the good faith of the catholico, I beg, however, to call your attention to the fact that his holiness is writing under pressure of the Russian censure.

"Yours very truly,

"J. BERNSTORFF."

Report From Primate.

The reference to the catholico, or primate of the Armenian Church, was based on a report recently published, in which he declared that the extermination of the Armenian race throughout Turkey was being carried on under official direction by an organized system of pillage, deportation, wholesale executions and massacres.

The Washington Post, 28 September 1915, s. 3.

UNITED STATES AND THE ARMENIANS.

[FROM OUR OWN CORRESPONDENT.]

WASHINGTON, Oct. 1.

It is semi-officially announced, as intimated in my message yesterday, that the State Department has informally asked Berlin to use its influence on behalf of the Armenians.

The only answer so far received has been the submission by Count Bernstorff of a German Consular report to the effect that the affair is much exaggerated. Public opinion, however, is beginning to be aroused, and Count Bernstorff's denials are unlikely to have much effect.

The Times, 2 October 1915, s. 5.

The New York Times

January 26, 1916

(1:7)

BRYCE ASKS AMERICA TO SUCCOR ARMENIANS

***Refugees Will Starve on Syrian
Plains if Not Quickly Fed—
Page to Inform Washington.***

Special Cable to THE NEW YORK TIMES.
LONDON, Jan. 25.—Viscount Bryce called upon Ambassador Page today to urge America to interpose in aid of the Armenians who, driven out of their homes by the Turks, sought refuge in the wilds of Syria. Lord Bryce told Mr. Page that the predicament of the Armenians was becoming even worse than when the Turks started the slaughter, and said that the need of help was imperative. He informed the Ambassador that he had called as the representative of Britishers who were eager to aid the Armenians but were unable to do anything. Unless America was able to afford aid, he said, the Armenians eventually would starve to death on the barren plains of Syria.

Lord Bryce urged Mr. Page to acquaint the American Government with the facts so that speedy relief might be afforded. Mr. Page assured Lord Bryce that he would at once inform Washington.

The New York Times, 27 January 1916.

Ek 10: "Urges 500,000,000 As a Relief Fund-Ex Ambassador Morgenthau Says America Must Be The World's Big Brother"

URGES \$500,000,000 AS A RELIEF FUND

**Ex - Ambassador Morgenthau
Says America Must Be the
World's Big Brother.**

APPEALS FOR ARMENIANS

**Predicts Wilson's Re-election in
Chicago Interview, and Says Eu-
rope Holds Him in Much Respect.**

Special to The New York Times.

CHICAGO, May 22.—Henry Morgenthau, formerly United States Ambassador to Turkey, addressing the Woman's Board of Missions of the Interior today, told of the conditions which led to the massacre by the Turks of hundreds of thousands of Armenians and Syrians, and said that the remaining half million people of those races now face death by starvation and exposure unless immediate aid was given to them.

"The time has come," Mr. Morgenthau said, "for this country to assume the rôle of big brother to all the suffering now in the world. We can raise in this country easily, if properly organized, \$500,000,000. That is only \$5 per capita. On the basis of our average wealth this is less than one-third of 1 per cent. Something must be done, and the United States is the only nation now in the world that is in a position to do relief work on the immense scale it has got to be done."

Following the declaration of a state of war between the Entente and Turkey the Turks warned the Armenians not to aid the Russians, the Ambassador said.

"Nevertheless some of the Armenians did aid Russians," he continued, "and instantly the Turks were on them like a lot of wild barbarians, mercilessly striking right and left. Before they could be stopped hundreds of thousands of Armenians had been killed, and the rest driven far from their homes in utter misery and destitution."

"Those who did the killing thought they could annihilate the Armenian race before the rest of the world knew what was going on in the interior. Messages I sent in never reached their destinations; messages sent out to me never arrived. But the veil of secrecy could not be kept around so vast an affair, and word of it got out and measures were taken to stop the slaughter, and it was stopped. But the misery and destitution and need of aid for those hundreds of thousands of homeless survivors remains, and it has got to be ameliorated or the toll, by starvation during the coming Winter will be terrific."

In an interview before the meeting Mr. Morgenthau said, in discussing the political situation:

"No Republican will be elected this year. Wilson will be nominated and elected, and he will be the best President this country can select in this crisis. He is the best posted of any of the candidates on the conditions, and wishes of all the nations, expressed and unexpressed. He will lead the country cautiously and with deliberation."

"President Wilson is regarded in Europe as a man of unshakable resolution. He is spoken of in those quarters where respect is of the highest importance as a principal factor in the international situation. He has kept out of the war and at the same time retained the admiration of all these powerful influences which recognize that he has not deviated a hairsbreadth from his original policy with regard to the position of the United States. His victories have been those of a man of peace, but they have made a tremendous dent in the armor of war."

"Speaking of Presidential probabilities, the Democrats will probably not have much to say until the Republicans have nominated their man. The public is not much interested in a discussion as to whom the Democrats may nominate, because the public knows who that man will be. When the people realize, as they are going to realize, that the quiet resolution and absolute justice of Woodrow Wilson have kept the country in the advantageous position occupied today, I do not think there will be much doubt of the outcome."

"I want to find out what the West is thinking on politics. Wherever I have been there is overwhelming confidence in President Wilson. Wilson is the best posted of any one of the candidates on the conditions and wishes of all nations, expressed and unexpressed."

"As for preparedness, both parties stand for preparedness. We are quite content to let the Republicans have the centre of the stage just now, but when the campaign is on we will be able to demonstrate why the present Administration is entitled to the full and unaltered confidence of the community."

Mr. Morgenthau probably will be in charge of the finances of the Wilson campaign. He deprecated the criticism directed against the "hyphenates."

"There are just a few black sheep in a large flock wiggling around and attracting attention," he said. "They have no influence to speak of."

In an address tonight before the Associated Jewish Charities Mr. Morgenthau said:

" I want to take this occasion to make myself clear on a proposal I have made that Palestine be purchased from the Turks. I have been quoted as saying that the Jews of the world should buy Palestine. I was wrongly quoted. What I said was that the Jews and Christians jointly should unite in the purchase of this sacred land. And I sincerely believe this should be done. Further, I have good reason to believe that following this war, the Turks can be persuaded to sell Palestine.

" Once purchased, Palestine should be turned into a small, 'free republic' or an international park, in whose Government the Christian nations of the world would participate."

Mr. Morgenthau will address the Illinois Manufacturers' Association at noon tomorrow. He will leave for St. Louis late in the afternoon, where he will continue his pleas for aid for the war sufferers. From St. Louis he will go to Kansas City.

The New York Times, 23 May 1916.

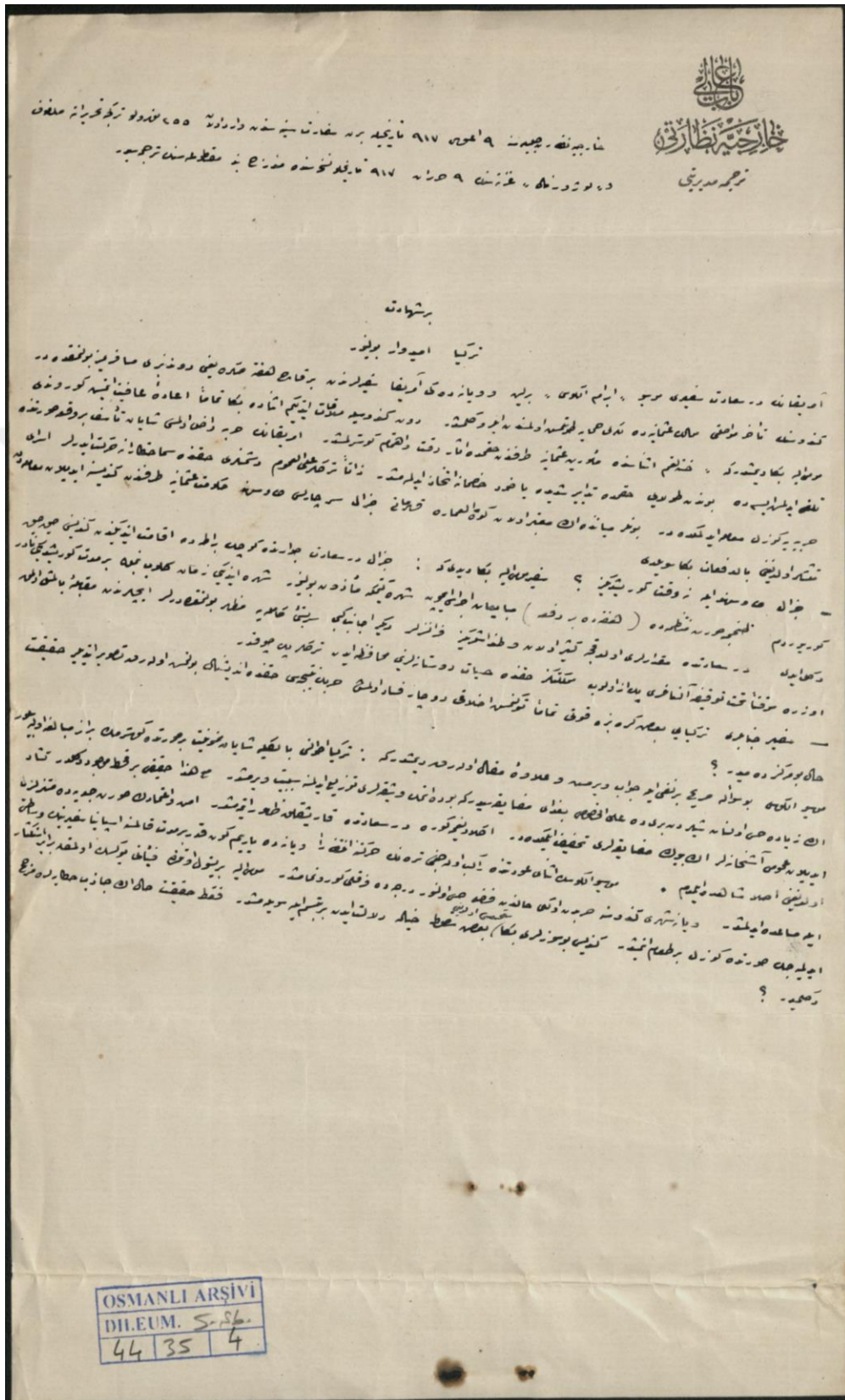
TURKISH OFFICIAL DENIES ATROCITIES

**Consul General Here Calls Re-
port of Outrages on Ar-
menians a Fabrication.**

BUT HE ADMITS SEVERITY

**Djelal Bey Says a Revolution Was
Plotted in Van and Suspects
Had to be Removed.**

The New York Times, 15 October 1915. (Tam metin çok uzun olduğu için sadece
haber başlığı verilmiştir)

ÖZGEÇMİŞ

2016 yılında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2017-2018 yıllarında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nın Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Yüksek Lisans Programı'nda derslerini tamamladı.

